

Palócföld

IRODALMI, MŰVÉSZETI, KÖZÉLETI FOLYÓIRAT

A TARTALOMBÓL

Tandori Dezső esszéje négy költőről

Turczy István, Béki István, Tolvaj Zoltán
Gyukits Gábor, Nyilas Atilla, Vass Tibor versei

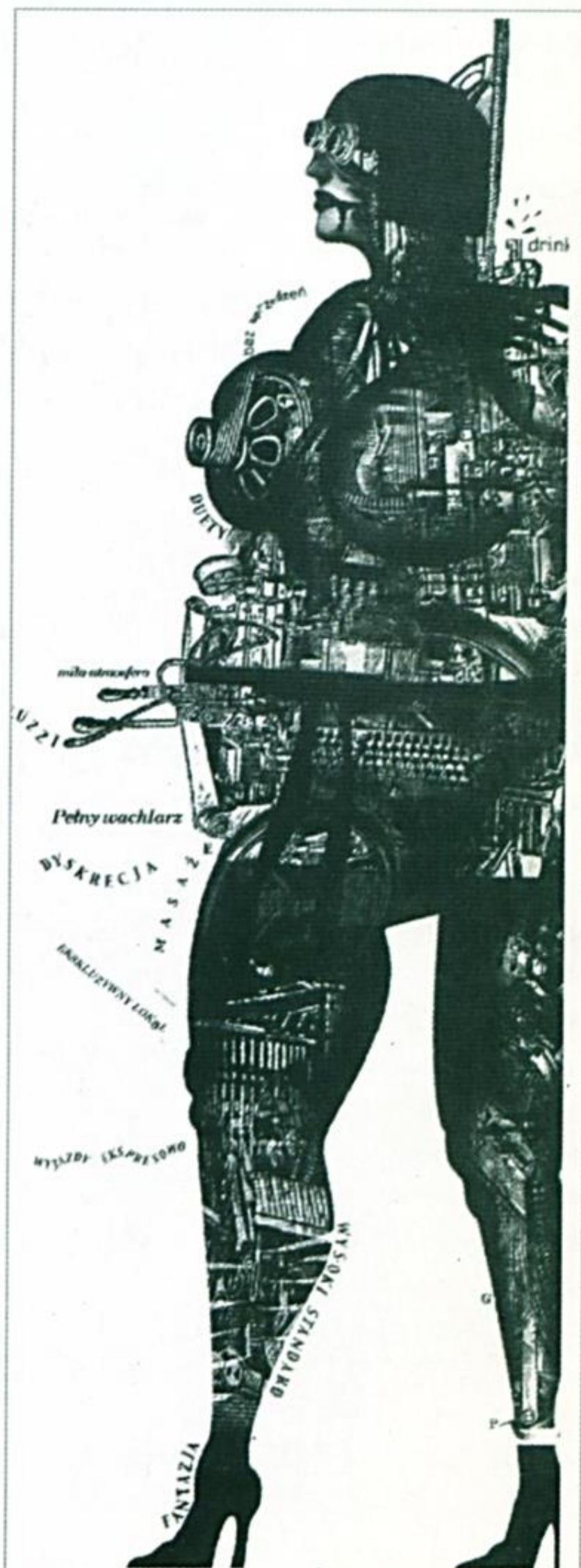
Solymár József: A megvénült falu

T. Pataki László írása Glatz Oszkáról
és Bujákról

Recenziók Turczy István, Béki István,
Tolvaj Zoltán verses köteteiről

A Ceredi Nemzetközi Művésztelep
alkotásai

Bogna Otto-Wegrzyn műve

Névjegy

TANDORI DEZSŐ Kossuth-díjas író, költő, műfordító, intermedialis grafikus. Új verseskötete *Az Óceánban* címmel az idei Ünnepi Könyvhétre jelent meg. Budapesten él.

GYÖRE BALÁZS író, költő. Legutóbbi kötete *Boldogkönyv* címmel 2001-ben jelent meg. E számunkban a jövő évben megjelenő *Halottak napja* című regényéből közlünk részletet. Budapesten él.

NYILAS ATTILA Budapesten élő költő. Új verseskötete *Holtjáték* címmel 2001-ben jelent meg.

TOLVAJ ZOLTÁN Budapesten élő költő. *A medve lépései* címmel jelent meg első kötete 2001-ben a *Parnasszus Könyvek* sorozatban.

BÉKI ISTVÁN költő, performer. Legutóbbi verseskötete 2001-ben *Írott ikon* címmel jelent meg. Budapesten él.

VASS TIBOR író, költő, képzőművész, az *Új Holnap* szerkesztője a *Parnasszus* olvasó-szerkesztője. 2000-ben megjelent kötetei: *Hasonmás, Fűirge újak könyve*. Miskolcon él.

GYUKICS GÁBOR költő, 2001-ben amerikai kortárs költők műveiből adott közre fordításkötetet *Félmeztelen múzsa* címmel.

SOLYMÁR JÓZSEF író. 1929-ben született. Tucatnyi regényt, elbeszélést, szociográfiát írt, filmet forgatott felnevelő falujáról, Mátraballáról.

T. PATAKI LÁSZLÓ újságíró, publicista, drámaíró. Több regény, szociológiai kötet szerzője. Salgótarjánban él.

TARI LUJZA pásztói születésű zenetörténész. 1977-től a Zenetudományi Intézet munkatársa.

GLEZGÓ ANTAL Kassán élő publicista. Lengyel és szlovák nyelvekből fordít.

JAN SZTANDYNGER (1904–1970) lengyel költő, humorista, műfordító. Csípős epigrammái óriási népszerűséget szereztek számára.

SZŰTS ZOLTÁN Nagybecskerekén született 1976-ban. PhD-ösztöndíjas. 1998-ban jelent meg Újvidéken *Versszelídítés* című kötete.

PÉTERFI ANDRÁS író. Első kötete 2000-ben jelent meg *Szivarfüst és régi mesék* címmel.

DÓKA PÉTER az ELTE-n végzett fiatal író, a *Népszabadságban*, a *Kortársban* és a *Mozgó Világban* publikál.

SZIGETHY GÁBOR író, kritikus, egyetemi tanár, színházi rendező. A Ruttkai Éva Emlékszoba igazgatója.

KÁLLAI HENRIK idén végzett a Szegedi Tudományegyetemen. Szakdolgozatát *A cigány képzőművészet Magyarországon* címmel írta.

DUKAY NAGY ÁDÁM költő, publicista. Legutóbbi kötete *Szobrok az esőnek* címmel 1998-ban jelent meg.

MARAFKÓ LÁSZLÓ újságíró, író. A *Heti Válasz* munkatársa.

TURCZI ISTVÁN író, költő, műfordító, a *Parnasszus* főszerkesztője. Legutóbbi kötete *SMS 66 kortárs költőnek* címmel az idei Ünnepi Könyvhétre jelent meg. Budapesten él.

ÁDÁM TAMÁS Balassagyarmaton élő költő, szerkesztő. Legutóbbi verseskötete *Megmástrom az éj falát* címmel 1996-ban jelent meg.

PIENTÁK ATTILA az ELTE-n végzett irodalomtörténész. Jelenleg PhD-ösztöndíjas, Babits-kutató.

MARCZINKA CSABA Budapesten élő költő. Kötetei: *Élőszó a halálhoz* (1997) és *Ki lopta el az ortho-doxámat?* (2001) címmel jelentek meg.

Tartalom

<i>Tandori Dezső</i>	Megérkezések és várakozások (esszé)	483
<i>Györe Balázs</i>	Halottak apja (regényrészlet)	490
<i>Nyilas Atilla</i>	Rekviem; Tiszaug (versek)	492
<i>Tolvaj Zoltán</i>	Szürke; Mellyet korcsmában szerzett az kedvesnek ki őtet oly nagy bizonytalanságban hagyá és nem köté orrára az valós fellelhetőségit (versek)	495
<i>Béki István</i>	Vadon; Jövevény (versek)	498
<i>Vass Tibor</i>	Nem lesz vers	499
<i>Gyukics Gábor</i>	Az árnyék és a ravasz; Egy nő J. Sz.; Bosszú (versek)	501
<i>Sohymár József</i>	A megvénült falu (szociográfia)	504
<i>T. Pataki László</i>	„Czifra” idők nyomában (szociográfia)	513
<i>Tari Lujza</i>	A 110 éve született Lajtha László és a Palócföld népzenejének kutatása (tanulmány)	527
<i>Jan Sztaudynger</i>	Versek (Fordította: Glezgó Antal)	542
<i>Szűts Zoltán</i>	A védelem (elbeszélés)	545
<i>Péterfi András</i>	A sólyom alszik (elbeszélés)	551
<i>Dóka Péter</i>	A teknősbéka (elbeszélés)	557
<i>Szigethy Gábor</i>	Miénk a múlt? (esszé)	560
<i>Kállai Henrik</i>	Remeték. Balázs János (tanulmány)	564
<i>Dukay Nagy Ádám</i>	Egy gitár a fenyő alól. Beszélgetés Alapi Istvánnal	569
<i>Marafkó László</i>	Pártálladalom, avagy a biztonság fél egészség	578
<i>Turczi István</i>	A zöld rabbi (vers)	581
<i>Ádám Tamás</i>	Encián és sárga (Turczi István: A zöld rabbi)	582
<i>Pienták Attila</i>	Pihenő a saját tehetség felé vezető úton (Béki István: Írott ikon)	586
<i>Marczinka Csaba</i>	Egy medveléptű költő (Tolvaj Zoltán: A medve lépésű)	589

Madách–Mikszáth pályázat, 2002.

E számunkat a 7. Ceredi Nemzetközi Művésztelep résztvevőinek művei illusztrálják.

A borítón Bogna Otto-Wegrzyn (Lengyelország) alkotásának részlete.

Palócföld

Irodalmi, művészeti, közéleti folyóirat
XLVIII. évfolyam
2002. 5. szám, szeptember–október

Főszerkesztő:
PRAZNOVSZKY MIHÁLY

Főmunkatárs:
NAGY PÁL
(*Párizsi Magyar Műhely*)

A szerkesztőség tagjai:
DR. KOVÁCS ANNA *tanulmány*
DUKAY NAGY ÁDÁM *szépirodalom*
BAKOS FERENC *művészet*

BAGYINSZKY ISTVÁNNÉ *szerkesztőségi titkár*

A Nógrád Megyei Közgyűlés folyóirata.
Kiadja a Balassi Bálint Megyei Könyvtár,
3100 Salgótarján, Kassai sor 2.

Felelős kiadó:
OROSZNÉ KATONA ANNA

Készült:
POLAR STÚDIÓ, Salgótarján

Lapunk megjelenését támogatta:
a NEMZETI KULTURÁLIS ÖRÖKSÉG
MINISZTERIUMA és
a NEMZETI KULTURÁLIS
ALAPPROGRAM

Szerkesztőségi fogadóórák:
kedd 16–18 óra között

A szerkesztőség levélcíme:
3101 Salgótarján, Pf. 270
Telefon: 32/416-777/103-as mellék
Fax: 32/316-482
Internetcím: www.bbmk.hu/palocfold
E-mail: palocfold@bbmk.hu

Terjeszti a Balassi Bálint Megyei Könyvtár,
előfizethető ugyanitt.
Folyóiratunk megvásárolható
az Írók Boltjában
Budapest VI., Andrássy út 45.

2002-ben megjelenik 6 alkalommal.

Ára: 200 Ft

Előfizetési díj egy évre: 900 Ft

Kéziratokat és rajzokat megőrzzük,
és nem küldünk vissza.

ISSN: 05555-8867

INDEX: 25925

MEGÉRKEZÉSEK ÉS VÁRAKOZÁSOK

– Négy költő –

Aki máris feltétlenül költői főállomáshoz érkezett a maga pályáján: a „pozsonyi” (Kalligram Kiadó) Hizsniai Zoltán. Legújabb kötete, a *Bárka és ladik*, persze, inkább kikötős hasonlatot sugallana; de hagyjuk, mert alapállagomtól, hogy tudniillik semmi kritikaírás (a részemről), nem tágíthatok (mert nem álláspont ez, hanem ahogy mondtam, „ez van most már velem”), de a költészetízlelgetés örömeiről sem mondhatok le (ki is gyötrik belőlem! íme), tünődéseket fogok egybe csupán e dolgozatomban, s így nem stílszerűtlen, ha külön okadatolás nélkül Hizsnyait – jellegében – Tolnai Ottó lelki rokonának tartom. Mely nagyállomásokig jut el, már ha Tolnai életművéhez mérjük munkáját, egyelőre nem tudni. A *Bárka és ladik* teljes figyelmet érdemel, sokszólamúsága nem is hagyná lohadni érdeklődésünket, a szó legjobb értelmében tarka a kötetbéli egység, érezzük, „igencsak hizsnyai” az ügy. Megannyi fordulatában, megannyi fordulójával. A fülszöveg (Podhoránszky Milán munkája) megemlíti, hogy Hizsniai „az unalomkeltés eszközével is él”, ezt nem értem egészen, gondolom, monoton szövegek szerkesztésétől sem riad vissza. Inkább kirobbanásai, másfelől indázásai ragadnak meg, keltik fel érdeklődésemet; unalomról csak a szó –nemes, áttételes, esztétikai kategóriás értelmében lehet szó, ahogyan – hogy más nagyságrendű példát említsünk – Beckett is „unalmasnak” minősíthető a maga módján. Szonettbe foglalt világmegfejtés ugyanúgy megáll „dilis idillek” mellett itt, ahogyan lábjegyzetes vagy képzelt-szerzős művek szövegsora; és mindez, inkább a maga szavát ismételném, nagyon is tarkaságos.

Tarkaságos, áradó, sziporkázó – épp ilyenkor kell ismernie az író a takarékoság csínját-bínját is. Egy pillanatig sem érzem, hogy kevesebb több lett volna. Sőt, híven az állomáshasonlathoz, a Hizsniai-pályatestek forgalma úgy élénk, hogy zűrzavar sem lesz belőle, pangás meg végképp nem kedvetleníti a figyelőt. Költői erénye a könyvnek, hogy sok emlékezetes helye van; prózai jelessége, hogy egyenletes. A prózából nem lesz „nyálkás költői textus” (hogy Mándy Ivánt szabadon idézzük), a vers nem kér felmentést

trükkök által (lábjegyzetelés stb.), tud telten zengeni. No, már Hizsniai megidézőjelezettségének keretvázai között.

Nyár–ősz–tél, sör–bor–pálinka, efféle cím-elemek könnyed kézről árulkodnak, de Hizsniai talán csak a szakaszoló, „angol nyelvű” képversféléknél marad önmaga legjobbjai mögött. Mulatságosak a rögtönzései, mutatják, hogy az állandó verskészletű állapot nem átok. A faktúra (a versszövedék) megbízható akkor is, ha skandál (szónokolgat), ilyenkor a bódulat kritikáját kapjuk, mulatunk. És ahol a divatos irodalomelméletet kicsúfolja, egészen tündökletes. (A címadó műben.)

Összességében Hizsniai mostani főállomása rajta fog maradni líránkatmenetünk térképén. (Átmeneti: a líra és a próza szövegen talán kicsit túli konglomerátuma.) Bízom benne, hogy sem a habzó kedvű, sem a puritán Hizsniai nem győzedelmeskedik „a másik fél fölött”, továbbá hogy a következő kötetes megszólalásig nem telik el megint annyi idő, mint általában az eddigiek során. Tehát fölkelte kíváncsiságunkat ez az író, a többet ennél mondhatunk-e? (Ha szövegkritikai feladatra már nem s nem vállalkozunk.) Mivel igen bőséges választékból került ide a „kvartettbe”, nem is kell mondani, valami minősége–adta vonzódásunk eleve volt, s dolgunkban a magunk leírt sorai csak megerősítettek.

Ne legyen másképp ez Nyilas Attila esetében sem. (Csak-szemlézgető alapállásunkat hadd hangsúlyozza, hogy nem emeljük ki a neveket, nem határoljuk el egymástól az opusokat. Nyilas Attilával, megvallom, most ismerkedtem először. Írószemélyisége, publikálói alakja nem éppen előretülekű, rivaldafénybe nem épp törekvő. Furcsa és tetszik azonnal, hogy nevét a szokástól eltérően, de végre a józan logika jegyében írja valaki, ő: „Attila” helyett „Attila”. Mondom, ezt már remélni sem mertem. Bizonyosra veszem, hogy nem Józseftől akarja elhatárolni magát, hanem... állaga ez meg történetesen őneki. Ez az „Attila”-dolog. Kötetének címe *Holtjáték, vagy a címlapon*

HOLT JÁTÉK

hát nem tudom, kiadója az Ab-Art. A Bruthalis-könyvek sorozatában. Hm.

Nem nevezhető brutális lírának ez a sokszólamú mű, ellenkezőleg, fontos szellem–elve a pontosság keresése, az árnyaltság. Címei – *Valami jelentésben; A; Arculat; Nyár; Három változat*, stb. – az egyszerűséget ugyanúgy hangsúlyozzák, mint másutt – *Házi áldás; Fényseb; Egyetemes könyörgés; Lázbeszéd* etc. – a kontextust, az összefüggést, a körkörös szövődést, beleszervülést. Kiét mibe? Hát erről szól Nyilas Attila költészete éppen!

Nádas Alexandra képei („illusztrációk”? nem, igazi jó festmény–mivoltukat hűen őrző munkák) külön említést érdemelnek. Valamint hogy ez a

könyv is Pozsonyban jelent meg. És hogy, ha jól hallom, második kötete ez a most 36 éves írónak. Nocsak.

Alap kutatás – az első cikluscím. Válasz rá az első vers címe – *Hidegglelés*. Vendégségbe hívják, de önmaga helyett önmaga hidegglelését küldi, annyira nem vonzó a vendégség világa. Szabó Lőrinc, Petőfi, még sokak, könnyeden–önéletesen lejtő ritmusával sorjáznak a négysoros, rímes versszakok. Mintegy helykén, de megnyerően. A *Késleltetés*, a *Lélekjelenlét* – rájátszás a szavak eredeti tartalmára, megváltozott helyzetére. (A vers értelmi összefüggésében.) Babits-pastiche K. Kabai Lórántnak ajánlott vers: „A vírus vírusa”. Nagyszerű dolog a „Csak vírus bír vírus vírusa lenne”, arra, hogy csak „én” tudok versemnek hőse lenni. S megkerüli Karinthy Frigyes ígyszirtjeit. Remekműnek tekinthető a *Radnóti éjjel*. (Az idő kivert aranyfogával. De vissza, vissza, nem írok kritikát. Nem helyezem el költőinket a magyar irodalom nagyobb kontextusában pl.) Hajnóczy Péter és Ottlik, Doderer is előjön a könyvben. Minimalista szellemű (bár így „brutális”, persze) a *Holtjáték*-könyv.

Minél többet olvasom, annál jobbnak mutatkozik. Tehát nem adja olcsón magát ez a költőiség. Beney Zsuzsától a „Minden második szó ki mondhatatlan” ejti meg. Hű ezzel önmagához. (Amilyenek most már Nyilas Atillát ismerem.) Az *Aporia* a „vírus” alaphangját hozza parafrázishelyzetbe: „Nem menni valahova: nem menni”. Érdekes, hogy bár kultúr-történeti és költészetközegi kötődései erősek. Nyilas Atilla teljességgel önálló hang. (Minden költő része a költészet egészének, persze. De hogy önálló hang szól itt: ugyanígy igaz.)

Külön örömem, hogy az említett Doderet így megkedvelte. (A szépnek az ő múlásáról, nem idézhet köztünk hosszan.) Hosszan elidőz viszont költőnk a hit kérdéseinél, s nem tételesen, nem katekizmus-jegyben, hanem átélten. Permutáló elvképzését itt is megtartja, verseinek hitelét a belső építkezés pontossága, erőltetés-nélkülije ugyanúgy biztosítja, mint a „világ-szellemi beágyazódás”. Jó dolog.

Györe Balázst prózaíróként ismeri mindent oly nagyon ismerni vélő „irodalmi köztudatunk”. Mert húsz évet felölelő verskötetéről (*A jámbor Pafnutyij apát keze vonása*) módon volt már 1982 táján is írni, a most másutt megint, ide a kötet érdemben új ciklusáról (*Labdaházi eskü*) kanyarítanak valamit; stílszerű a szó, mert részben teniszről, az ember tenisz-mutatta képéről szól ez a „Labdaház”. A – rövidítsük – Madách Társaság, érdemben igencsak Andor Csaba kiadásában megjelent könyv brutális egyszerűséggel mutat egy küzdelmes belső világot. A teniszlabdával ez látszólag térbe – salakra, hálók fölé és közé stb. – tárul át, de a látszat csalóka. Györe

ugyanúgy – „ottlikian”, – folytatja küzdelmét az anyaggal, önmaga vélhető anyagával, ahogy az ÉS-ben rendszeresen olvasható *Városkép*-sorozatában.

Mely utóbbiban, most látom csak, szintén költőnek bizonyul. Úgy a maga módján, természetesen. (Ki másén?) Az 51 éves író, merőben tematikus, merőben minimalista, merőben aplanista, kőbe-szőget-verő alkat. Megszámlálható mennyiségű csúcsot mászott meg eddig igazi regényeivel, ám a fikció teljes elhagyásával. Verseiben, épp a költészet alapsajátosságának okán, a fikciót nem egészen tudja megúszni. Az expresszív, olykor kétségbeesetten eruptív lélek: költészetben már stilizáció. Ergo fikció (is).

Nyilvánvaló tévedés lett volna (lenne) ilyen jelentősen előrehaladott pályáállapotban dolgozó írótól (költőtől), ha akár csak egzisztencialista alapon is, netán wittgensteinien, alaphasonlattá akarja tenni a labdajátékot. „Élőjáték, holtjáték”, e dinamizmusban gondolat és meccs. A tenisz részletei, persze, az ember etikai tartását, igyekezetét, kudarcait tárják elő. Előny, adogatóként és fogadóként, a miénk, a másiké... csavarni, vonalra játszani... közben számolni. Ez érdekes, ez engem vonz. A számolás kényszerűsége (s hogy épp Györe Balázsnál! tőle! mondom kajánul). A tenisz-versek nem afféle láncos–lobogós sportciklus; de a Sziget vén fái sem lengenek áldó árnyaikkal, eszünkbe sem jut a tölgyek világa se. Nem, ezek a költemények (salakon! ahol jól lehet csúszni a lassabb menetű labda után etc.) keretek közé zárják az életérzést. (Jöjjön e szó, egyszer jöhet.) Engem a szerva, az adogatás szerencsejáték-jellege aggasztott, mikor teniszezőket néztem. Nem szeretem a szerencsejátékokat, a lófogadás – ahogy én művelem – messze nem az. A teniszben egyetlen mérkőzés során is sokkal több lehetőségből áll össze a végeredmény (szellemileg és gyakorlatilag is), mint a sakkjátszmában, a lófogadásnál. Más szerveződésben (magányosabban!) alakul, mint a labdarúgás és más csapatjátékok terepein. A teniszben az emberi létezés, az egzisztálás egészen sajátos eszközrendszere, szabályrendszere (örökké esetleges, de nem szerencsejátéki!) lebonyolódása figyelhető meg. Györe Balázs ezt – enyhe a kifejezés! – minden erőltetés nélkül képes meglétünk paradigmájává, egyik elképzelhető mintájává tenni, „ezzé-ábrázolni”.

Távolságtartást is őriz. Jó, hát ez az expresszionista minimalizmusnak alapvetően sajátja. Csak semmi klop-klop szívdobogás, idézzük nagyjából Ottlikot, és Györe versjátékából is suhogások (labdáé), szusszanások (emberé) hallatszanak ki. Nem érzelmek. Ám arra sem törekszik külön, hogy találttárgyas–verset írjon, kizárólag objektív legyen, újregény. Nem, nem, ez a líra, Györenek a tenisz–lírája (és a Pafnutyij-kolostorossága, korábbról) szinte tárgyiasabb (mégis), mint a *Városkép*-sorozat sok átforrósodó darabja. Volt min edzenie költőibb lényét, van biztos rév, ahová a lírai elkalandozás

után visszatérhet – de miért lett volna ez „elkalandozás”? Elfogadtuk Györe Balázst most már mint költőt is, bőven!

Ha Nyilas volt az (el)ismerendő, Hizsnyai a már (el)ismert, Györe az otthonos, nos, nem vitás: Dukay Nagy Ádám a meglepetés. Bár e jelzők a fogalmak: elcsépelet szavak. Mégis.

Megírtam már e dolgozat „verses befejezését”, magamat is bátorítván, maradjak hű az alapálláshoz. Dukay verskötete ráadásul egy készülő kötet magvát-részét adja egyelőre „csak”. A teljes poétai érték mégis megragad. Ha fiatalabb irodalmunk azzal hökkent (nem mindenképp jó értelemben), hogy „minden az érzés, alig valami a tudatos gondolat” (mit lehetne gondolni ma még? ez az autista, öndemagóg belső jelszó, kicsit esetleg ez), Dukay (is) gondolatiságával lep meg, ám ettől a versek tagolásának, lüktetésének, „hangulatiságának” semmi eleme nem gyengül, nem lanyhul, sőt. Nem kritika ez, tehát szövegelemzés se – nagyobb összefüggésekbe pedig csak szigetekként emelhetem a Dukay-verseket. A *Fényképdoboz*, ahogy helyzetképet ad kilenc sorban, majd az ebből eredő „tartalékok nélküli” ott-hontalan életet mutatja, mely megkezdődött... Az *Eleget élni* sem Illyés-utáni, inkább azt a (józsefi, illyési, zelki) költészetet megújító törekvései... a Pilinszkynek ajánlott *Két oldal*, mely így indul: „Itt nincs élet, (nem tudni, emlékezni), mióta már.” A versbeszéd (jaj, elkopott szó, hanem azért...), a dikciótlanosság is holtbizonyossággal teszi-rakja a magáét. Így, itt kell „segítség nélkül, egyedül kivárni a didergés levegőjét, (a másik oldalt,) még visszafelé nem halad minden”.

Beleesem az élmény csapdájába. Azt hiszem azonban, s mintha joggal hihetném, az egyik legelemibb erejű költői ígére-megszólalás lesz a Dukayé, mikor kötete megjelenik. Csapda az ilyes vélekedés és kijelentés, mert lehet, hogy engem igenis a várt szöveg, felfogás stb. megérkezése ihlet rá, nyűgöz le, hallom, amit hallani szeretnék. De nem hiszem. És az sincs soha, hogy egy ízig így lehetne egyenletes egy „korai” (?) matéria. Ami viszont későbbi matériáktól (idősebb költők hasonló munkáitól) üdvösen megkülönbözteti a Dukay-kötetindulást: nem hozza-görgeti saját „velejáróit”, tehetetlen hordalékát. Itt még mindennek első-megszólalási élet-halál fontossága van.

Így aztán épp a versek olvastán jön a „hátrább az agarakkal”, felszólítás önmagamnak. Hát persze, még bőven áradnak az impressziók (működik a jó öreg impresszárió, az emlékezés), kiteljesedik atmoszféra-elemekkel a vers-test, csak mindazonáltal: a felfogás, a gondolat nagyon érlelődő. Már-már megvan. Az a hang, melyhez – persze – még kell egy és más.

A mennyi-az-annyi kérdése pontosan formázódik. Tárgyakkal, élethelyzetekkel. Nem érzelmi líra ez, a felforrósodás nagyon sokszor áll be már

gondolati rendszer-helyére. Ez a rendszer pedig: automatizmusokat el nem fogadni! Részrehajlónak, főleg érdekből, végképp nem lenni. Ellenőrizni! A helyzetdalok épp azért még kezdetlegesebb fokon járnak, hát nyilvánvaló! Nem regényíró produkcióját kapjuk.

A lemondás ölelése, mely mégis madárrajként válik megfoghatóvá; a hátsó ablakok tudata; az átmeneti szállásoké; s a városi hajnaloké... és ahogyan ez nem állapotfestés valami elbűvöltségből, netán ellenkezőjéből, a kiábrándulásból: Dukay Nagy Ádámnak ezek komoly mértékben beteljesülő kezdeményei. Van keményebb hangja, van valamivel enyhületesebb, több félig-késszel benne, de a kötegnyi versben aránytalanul *több* a nagyon jó darab, mint a kevésbé. Többet most nem mondhatok, lesznek olvasója majd.

BÚCSÚVERSENGÉS

Itt hát akkor négy költő,
szál négyükön át-öltő,
ha e szó nem képzavar,
írtam róluk, nem zavar,
írtam, bár a papírok
helyéről már nem írok,
nem a papírról írtam,
se fákról a papírban,
se hogy mik lesznek sírban,
két-két-két-két flekk: írtam.
Három-három sok volna,
három-három: halandzsa
is fért volna annyiba;
kevesebb szó, s a hiba
is kevesebb, remélem.
Ha mind a négyük éhen
maradt volna két flekken,
a Csarnokban, a büfében
van jó mustáros flekken,
fogyasszák nálam szebben,
ahogy én fogyasztottam
őket, bármi jött is elő,
emberevő nem voltam,
a papír meg gombóc lesz

agytekervényeidben,
hát el innen, e innen,
még valódiból pót lesz,
és mi szokványt mind ott látsz,
úgysem lenne szívpotlás.
De csak összekavarjuk,
kész a szál, mit „elvarrjuk”!
fut a szál, mit nyálazzuk!
Magunkat így válasszuk.
Írjunk csak – hogy megvagyunk,
több ne is legyen „magunk”.
És mielőtt elunja
maga-magát a még magább,
hagyjuk szépen

magunkra.

De ha van vissza-ára
bármilyen fizetségnek.
hát van annyi, hogy a lélek,
nem híján körmös felének,
közhely-idézőjelének,
nem marad úgy magára.

Így hát újra-kezdheti,
magának ha tetszeni
nem tud is vele,
akad megint kényszere,
akad új találkozásra
– hadd reméljük – ürügye.
Készígy e négy úr ügye.
Már ahogy magányom látta.

HALOTTAK APJA

(részlet)

Kifecseghetem-e apám titkait. Nem adott rá engedélyt.

1974-ben, a húsvét körüli napokban érkezett meg Brenen könyve San Juanról, Lynda Nicholson versfordításával (spanyolról angolra, az eredeti szöveg közlésével). Előzőleg a Times Literary Supplementben olvasott apám erről a könyvről. A recenzió közölt néhány sor a Noche Oscura-ból: „...forgotten among the lilies” – a liliumok között elfeledve. Valósággal szerelmes lett azokba a sorokba. A könyvet megrendelte. San Juan verseit nem ismertem. Így szinte reveláció volt számomra a könyv. Mindenekelőtt a versek. Elkezdtem fordítani. Boldog heteket töltöttem ezzel: életemnek máig is egyik tündöklő szakasza volt ez a tavaszi–nyári megragadottság. (Sajnos, éppen a leginkább nyári költeménnyel nem tudtam megbirkózni, a Santico Espiritual-lal.)

Emlékszem, kamaszkoromban, apám minden este Kampis Tamás „Krisztus követése” című könyvét olvasta. A kötetet ágya mellett tartotta. Nem sokat olvasott belőle, ahogy megfigyeltem, de minden este elővette, rendszeresen, hosszú ideig. Amikor nem volt otthon, én is belenéztem ebbe a könyvbe, mert kíváncsi voltam, miért olvasgatja esténként kitartóan. Kampis Tamással én semmit sem tudtam kezdeni. Nem nekem való. visszatettem a helyére.

Látom apámat, ül az ágya szélén, tréningruhában, ég a kis lámpa, kezében a könyv, olvas, elmélyülten, fejét lehajtva. Kicsit félrefordul, jobb lábát felhúzza az ágyra. Combján a könyv. Leülök az ágy szélére, utánzom mozdulatát, megmutatom magamnak, hogyan ült és olvasott az apám. Magamnak mutatom, mert senki sincs itt, senki se lát. Szemüvegben olvasott. Ilyenkor nem szerette, ha zavarják. Nekem eszembe se jutott, hogy szóljak hozzá, éreztem, nagyon fontos neki, amit csinál. Talán egy fejezetet olvasott el minden este a könyvből, lassan, nagyon lassan.

Amikor Keresztes Szent János verseit fordította angolból magyarra, én már nem laktam a Kavics utcában. Akkor nem laktam ott, amikor Kis Szent Teréz leveleit olvasgatta. 1977 tavaszán minden este egy-egy levél olvasásával aludt el. Liliumok között elfeledve?

„Egy nyári délelőttön kezdődött a lombképek megpillantása. Ültem a karosszékben, kinéztem a kertre, s láttam, hogy az egyik fáról Jézus Krisztus arca tekint rám, szép szomorú szemekkel. Kissé vádlón mondta, hogy most már szegődjek egészen melléje. Ezt a feladatot még mindig nem tudtam teljesíteni. Azóta gyakran meglátom az Arcot a fák között. De látok más arcokat is, főképpen prófétákét. És néhányszor, alkonyat felé, megjelent Mária is, ágak, lombok és az Ég finom együtteséből kirajzolva. És persze néhány diabolikus alak, mert ilyenok mindig kísértenek.”

Sánta László: Alkonyat
linó, 2002.

Nyilas Atilla

REKVIEM

APA

Örökbe fogadtál,
örökbe fogadlak,
édesapám.

Nevet adtál nekem,
nevet adok neked,

apa fia maradék,
Kálmán fia Attila,
maradék fia apa,

és a hegyek

ÚJ ÉLET

Ezentúl korán kelek, imádkozom,
reggelihez terítek,
kávét főzök a feleségemnek,
munkába sokszor még sötétben indulok,
mint egykor veled,

az óráimra rendszeren fölkészülök,
a gyerekekhez türelmes leszek,
verset és tanulmányt írok,
nyelvet tanulok,
megválaszolom a leveleket,

minden héten takarítok,
misére megyek,
gyújtóst aprítok anyának,
és lehozom neki a padlásról
az egértetemeket.

(Ezentúl hallgassunk egymásra,
kedves lelkiismeret.)

TISZAUG

Tiszaug, Tiszaug,
rejtsen a Tiszazug,
mint Attila sírját
rejtí a Tisza.

Gyuszi bácsiék
ártéri telkén
a Tiszai Nagy-
kempinget rejtse.

A körben fölvert
sátrakat, köztük
a mi kis katonai
sátrunkkal, rejtse.

A középen álló
raktársátrat és a
fürdőszoba-fát,
tükrével, rejtse.

A krumplipucolást,
melynek felvételét
visszafele néztük
gyorsítva, rejtse.

A közös főzést,
nagy bográcst,
evést, örömet,
a közösséget.

Életem legnagyobb
görögdinnyét,
mit motorral hoztak,
ringassa-rejtse.

És igen, a bambit,
üdítő italunk,
pirosat és sárgát,
csatos üvegekből.

A kajakozást,
búvárkodást,
apáék tengerész
rangjait rejtse.

A homokvárat,
a parton építettük,
kis fémvödrömet,
műanyag katonáim.

A tollaslabdapályát,
hol a csaták mindig
szürkületbe vesztek,
ringassa-rejtse.

A napot, reggelén
Gyuszi bácsiék
tűzifáért eveztek
a folyón föl, rejtse,

a késődélután
tutajon partra
vontatott tűzrakást
ringassa-rejtse,

kiszáradás után csak
alá kellett gyújtani,
a Nagy Tábortüzet
ringassa-rejtse.

Épült egy faház is,
lábakon állt,
sátrakkal övezve
ringassa-rejtse.

Én hiszem, hogy az ár
nem moshatta el
gyermekkoromat,
jobb magamat.

Tiszaug, Tiszaug,
rejtsen a Tiszazug,
maradj nekem tiszta,
ringasson a Tisza,

rejtsen, rejtsen,
lágyan fölemeljen,
nekem fölemeljen,
soha le ne ejtsen.

Tolvaj Zoltán

SZÜRKE

mit is lehet írni a szürke színről
erről a semlegességről ami mondhatnánk
természetszerűleg fehér
de a fekete hivatlanul beszennyezi a tökéletlenség zálogaként
megingatva szürkehívők örökös érzelmi pártatlanságát
mondhatnánk azt hogy természetsszerűleg sötét e szín
csak egy árnyalatnyi fény folyton belé ízesül
felhők posztóján átszúrt bajvívó sugarak
utat törnek a dolgok burkolt lényege felé
elmázolva eredendő fatalizmusunkat
aztán sorolhatnám a különleges napszakok
annál érdekesebb átmenetképző jellegzetességeit
hunyorgó grönlandi fókavárókat ködszűrletek freskóit
képzavarokkal sokkolva az egyhangú beletörődötteket
mégis

egymást oltják ki páratlanul rajzó rádiójeleink
az üzenet tárgya végérvényes szűrkeség
palettánkon kioltja egymást a színek erdőtüze
a se-nem-nihil se-nem-bizakodás
arany ólom közti hűvös átmenet fémpénzek tapintása
hamuhalmok öltönyök galambok mimikrije
mit lehet írni erről a személytelen útárnyalatról
mihez hasonlítsam a hétköznapiak öntudatlanságát
létünk legvalódibb rítusait melyek bevallhatatlanok
mind magunknak mind a szaglászó külvilágnak
amikor kifeszítjük az emlékezet diaszalagjait
hümmögve belátjuk az átfestés hiábavaló
minden pontos részletet elmázol a távlat
fejek közötti áthidalhatatlan űrtátongatás
amint önös élmények táguló univerzumában

MELLYET KORCSMÁBAN SZERZETT AZ KEDVESNEK KI ŐTET OLY NAGY BIZONYTALANSÁGBAN HAGYÁ ÉS NEM KÖTÉ ORRÁRA AZ VALÓS FELLELHETŐSÉGIT

Nem érek tehozzád. Tejfölfejér orcád
fintorog, ha rád vagyok
hangolódva tényleg, s nem csak színi fények
műhevében vartyogok.
Lényem – mily unalmas (bármikor elalhass) –
felderül, ha szád gagyog.

Szeplőképű perverz közönyöddel felversz,
pihenni nem hagysz soha:
kábuljak csak sörtől, míg a szívem böjtöl
(ez ám Ámor balsora),
okádékba fekszek, fetrengok, tülekszek –
fülön szúr buszharsona.

Vagyok gazdag koldus, hol beretvált, hol dús
üstököm busás kolonc;
öltözetem pőre, mindenem a lőre,
pityókás vagyok, külön, c
hóbortos csavargó (folyton elcsatangol),
anyák réme, rút lelenc.

Máskor nyafka *dandy* kaviárt öklendi
kártyaklubok teraszán –
rokonom nemes nép, oly mélyre nem esnék,
hogy halzsíros *nganaszán*...
gyémánt, aranymáz van abban a nagy házban,
mit jó sorsom nyara szán.

Jó, jó, csupa véglet. Mindenem tiéd lett.
Pedig nem is létezem.
Hangom csak csalóka, rímhajtó ócska
csüggedt játék, félszegen
bújuk *onnan* ...erre..., nem jutok semerre,
nincs nekem mért lételem.

Talán más a díszlet, amely téged illet,
ne az én roncs ihletem
görgő parazsába szökjél, (idegzsába
nyuvassza ki szemtelen
örök forrongásom) pörgő, forró nyárson
hüledezni jer' velem.

Béki István

VADON

A lombokat korgó gyomorral,
kardélre hányja a szél.

Takaróm mézontó- és vérfű,
hosszúlevelű medveköröm.

Belépsz-e kertem gyökérkarmos
törzse alá? Belépsz-e?

Nem mozdulok, köt a hideg s ráz.
Szikráit szórja és görcsbe ránt.

Agyamban agyaráat élező,
rőtvrös csorda kajtat.

JÖVEVÉNY

Majdnem kómában,
hidegtűvel tetoválom nyelven.

Nincs vesztenivalóm.
Engem nem érzékel a kor
s a bajtársak is leléptek régen.

A tárgy, lehet bármi,
kovászolom a testet.
Írni kell. Ez a lényeg.

Maguktól felszakadnak,
rakódnak, foszlanak le a szavak s ha nem,
erőszakkal forgatom egymásra őket.

Utat adok a bevonulóknak,
de nem hagyom szem elől téveszteni magam.

Vass Tibor

NEM LESZ VERS

Bizonyára lesz, hogy nem lesz
versem, amit adhatnék,
közlésre mondjuk, valami jóféle lapnak.

Uborkaszezonban fogom
megírni a *Nem lesz verset*,
bizonyára,
mikor más dolgaim akadnak,
nem lesz időm, más dolgaimtól
Lesz verset írni,
közlésre mondjuk, valami jóféle lapnak.

Vagy íródjon bármi más célból,
bizonyára
Nem lesz vers,
az a lényeg.

Hasonlítani fog a többi versemre,
persze,
az benne a lényeg,
hasonlítani, hiszen én írom,
a dolgaim között akadnak bizonyára versek is,
egymásra hasonlítóak.

Azokhoz fog a legjobban hasonlítani,
melyek szintén uborkaszezonban íródnak,
bizonyára azokat is akkor írom,
mikor más dolgaim is akadnának,
de erőt veszek magamon,
verset írok uborkaszezonban
az a lényeg,
valami jóféle lapnak.

A *Nem lesz verset*
gyártja Vass Tibor,
forgalomba valami jóféle lap hozza,
minőségét a többi Vass-vershez hasonlóan
korlátlan ideig megőrzi.
A biztonság kedvéért fénytől védve,
száraz, hűvös helyen tartandó.
Készül sajátos kifejezések
és egyéb
térfogatnövelő szerek
felhasználásával, nyomokban,
az a lényeg,
bizonyára más pazar
Vass-verseket is tartalmazhat.

(Kóstolta már
a termékcsalád többi tagját?
Ajánlom figyelmükbe
más produktumainkat is:
K. jó vers, Félkész vers, Sajátra hasonlító vers,
Fejfájós naplós vers, Idióta vers, Gyors vers –
garantáltan kiváló minőségű
összetevőkből készülnek.)

Tony Pritchard: Crocodile Dreaming (Ausztrália)
linó, 2002.

AZ ÁRNYÉK ÉS A RAVASZ

Megállíthatatlanul forgott
a ventilátor
a bárpult felett
pengéje
éhes, kétségbeesett
denevérszárnyként csapkodott
a szemközi falon függő
fakeretes tükörben

Ezt látta
sörivás közben
kedvenc Saint Louis-i kocsmájában
a Lu Elenben

Brooklynból éppen csak megérkezett
átaludta a repülőutat
miután érkezés előtt felébredt
a repülő árnyékát követte tekintetével

A kicsiny pont
egyenletesen repült keresztül
megművelt földeken
a leszállás alatt
az árnyék egyre nagyobbodott
amint közelített a géphez
és amikor a reszkető
fémes gépezet
földet ért
eggyévált vele
halkan
simogatóan
ahogy az ujj érinti meg a ravaszt a pisztolyon

EGY NŐ J. SZ.

Szódát iszom fájna a bor

Szemben ül velem egy nő
Srégen szemben
Lát engem és én látom őt
Előtte egy másik
Mintha meztelen lenne

Két férfi asztalomnál
Beszélgetnek
Nem szólítanak meg
Néha maguk elé néznek

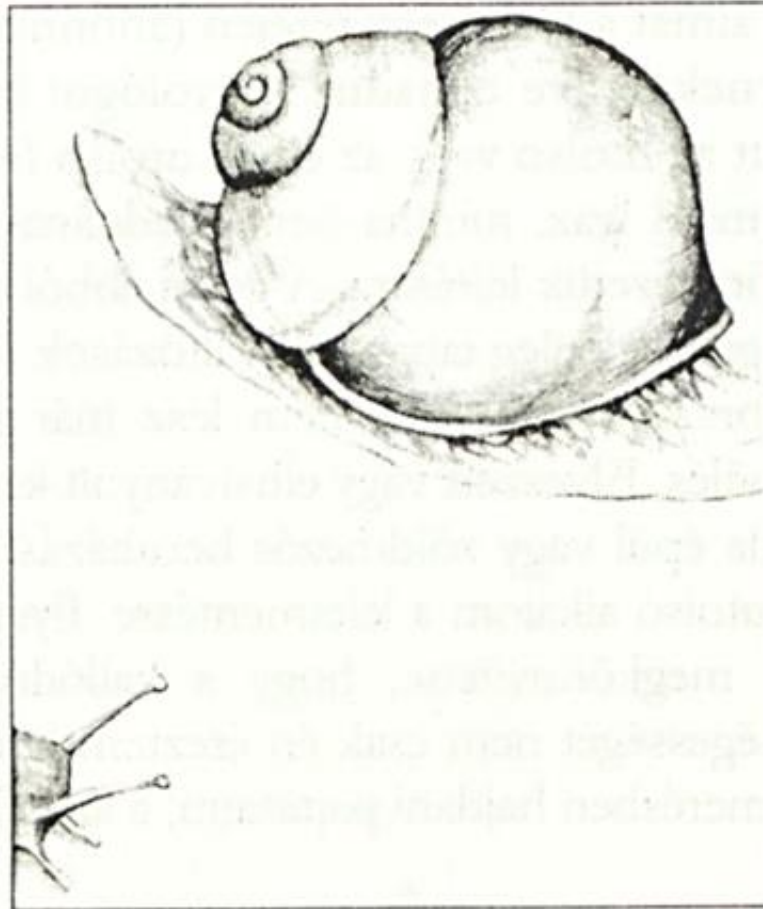
Te otthon kamillás-sós vízben
Csíkos bugyid a törülközőtartón szárad
Piros trikód alól kilátszik a melled
Hajadban zöld csat
A vízóra kattog
A lefolyó felbugyborékol
Törülközővel magad körül mész a konyhába dinnyét enni

Későn érek haza
Alvó talpad arcomra teszem

BOSSZÚ

Halott madár fagyott a szomszéd autójának
szélvédőjére
a hótól lepett tetem
jégtörő csőre
és sarló-éles karmai
pozdorjás szemétté zúzták az üveget

a káromkodó szomszéd
kettétörte a jégszárnyú madarat
és a téli felhők felé hajította a
két fél tetemet
repüljetek – üvöltötte – repüljetek
jeges dühében nem vette észre
amit a két fél madár
a fák felett
életre kelt
és félszárnyúan zuhanva
megcélozta szemét

Minka Argillander: Tanulmány (Finnország)
akvarell, 2002.

Solymár József

A MEGVÉNÜLT FALU

Elő/JAJ/szó

Ígérem, nem fogom végignyavalyogni ezt a könyvet. Sok rejtőző szépséget szeretnék feltárni. Sem a bemutatásra kerülő falu, sem a magam humoráról nem akarok lemondani. Ám úgy érzem, illik a bevezetőben őszintén elmondani, hogy főleg az utóbbi időkben fájó szívvel, szorongva figyelem az otthoni állapotokat.

*

Lehetne talán hét vagy nyolc esztendő, amikor az 1930-as évek derekán a Pesti Hírlapban végigböngésztem egy kis, színesen megírt nekrológot, amelynek az volt a címe: Meghalt az utolsó bohém. Bizony, nagyon elkeseredtem, hogy én ezt az utolsó bohémot nem ismerhettem. Azóta vajon hány utolsó bohém ment el, hányat búcsúztattak, s rá kellett jönnöm, hogy minden utolsó bohém sírjánál legalább két-három még utolsóbb bohém szomorkodik.

Ez onnan jutott eszembe, hogy ha majd engem elföldelnek Mátraballán, vagy szétszórják hamvaimat a Diákhegy tetején (ahonnan igazán gyönyörű a kilátás), s netán valakinek kedve támadna nekrológot írni, némi joggal közölheti, hogy eltávozott az utolsó vagy az egyik utolsó falukutató.

Ez nem azért lesz majd igaz, mintha nem akadnának olyan utódok, akik készletet éreznének környezetük leírására. A gond abból adódik – ha így haladunk szélvész sebességgel a jelenleg tapasztalt változások felé –, hogy belátható időn belül a mi kies országocskánkban nem lesz már igazi falu, legfeljebb kislétszámú vidéki település. Elveszett vagy elhalványult karakterrel.

Ha valamerre sztráda épül vagy zöldmezős beruházást valósítanak meg, ez jó alkalom, de egyben utolsó alkalom a leletmentésre. Ilyen célzatú ügyeskedésemet nagymértékben megkönnyítette, hogy a kallódó, pusztuló emlékek összegyűjtésének szükségességét nem csak én éreztem kötelező feladatnak, de osztottak ebben a felismerésben hajdani pajtásaim, a kis falu idősebb lakói is.

*

Ifjú koromban, amikor még emlegették a „lateiner polgár”-t, amikor még az úri társaságba való bejutás feltétele volt a latinos műveltség (az iskolában az

algebrát pedig görögpótlóként emlegették), szinte minden héten leírta valaki a bölcsességet: „habent sua fata libelli”. Nem erőlködve a műfordítással, ez annyit jelent, hogy a könyveknek megvan a maguk sorsa.

Ámbátor nyolc évig tanultam latint a mezőkövesdi királyi katolikus Szent László Gimnáziumban, amelyből a Rákosi korszakban már csak I. László gimnázium lett, titkos esküt tettem, hogy én ezt a „habent suát” soha a betyár életben le nem írom. Az efféle esküvések azonban csak arra valók, hogy alkalmas pillanatban megszegje őket az ember. Főleg akkor, ha van hozzátennivalója.

A könyvek sorsa ugyanis nem akkor kezdődik, amikor az auktor az elkészült mű végére odateszi a pontot, vagy nagy dölyfösen odaírja, hogy vége. Sokkal inkább akkor, amikor a szerencsétlen szerző megszületik.

Ki gondolta volna, hogy amikor 1929. március 19-én, József napkor megszületett a tokajhegyalji Tályán szolgáló forgalmista második gyermeke, a már nem fiatal, az első világháború poklát is megjárt vasutast alig néhány hónap múltán kinevezik Mátraballára állomásfőnöknek. Így a babát pólyában viszik át a palócfalu vasútállomásának szép nagy, háromszobás emeleti lakásába.

A szociográfiai anyaggyűjtés előbb öntudatlanul, aztán – mint később kiderül – tudatosan, immár csaknem hét évtizede tart.

Később majd részletesen mesélek erről, egyelőre higgyék el becsületszóra: talán még tizennégy éves sem voltam, amikor bátyám famulusaként papírral, ceruzával (hol volt még akkor a magnetofon?!) elkezdtek a feljegyzéseket.

Először természetesen csak múlt emlékei izgattak: a mesék, a tréfák, a népdalok. Ám nagyon hamar észre kellettennem, hogy hozzáértőbb és felkészültebb kutatók nagy munkát végeztek ezen a területen. Van azonban, amit én jobban tudhatok: és ez a változás, amit megélhettem és közelről láthattam.

1950-ben *Vízmosásban* című kisregényemmel, az akkor nagy rangot adó József Attila irodalmi pályázat egyik díjazottja voltam, és jókorákat belenyilatkoztam a lapokba. A történet természetesen mátraballai környezetben játszódik, és a második világháború utolsó heteit dolgozza fel. A leventék elhurcolása a fő motívum. Király István, a zsűri elnöke megígérte, hogy az általa szerkesztett Csillag című folyóiratban közzéteszi az írást, de aztán töredelmesen bevallotta, hogy elhagyta. Még ugyanebben az esztendőben nekiláttam a szociográfiai munkálkodásnak. Ortutay Gyula nagyon megdicsérte igyekezetemet, de a megjelenést nem tudta támogatni, mert még termelőszövetkezeti tag sem volt a faluban.

Aztán rendre-sorra írtam a rövid regényeket és novellákat ballai tapasztalataim alapján, amelyek Csanády Imre Kossuth-díjas kitűnő költőnk jóvoltából a Magvető Kiadónál jelentek meg.

Most, visszatekintve ezekre az időkre, nem érzek büszkeséget, inkább szégyellem magam. Úgy viselkedtem, mintha földbirtokos lennék, mintha ezzel a megöröklött „dús vadon”-nal senkinek, soha nem kellene elszámolnom. Leírtam olyan friss élményeket, amelyeket akkor még nem illett volna elmondanom. Például a *Bélyeg alatt* című regénykémben elmeséltem, hogy a hűtlen asszonyok katonának bevonult ifjú szerelmeik a bélyeg négy sarkának óvatos leragasztásával küldtek szerelmi üzenetet. Az egyik leleplezett menyecske rám is olvasta hajdanán, hogy miért a más csúfságának örvekedek. Meg kellett öregedni ahhoz, hogy óvatosabb legyek. Óvatosabb és rejtőzködőbb. Ma már tudom, hogy a szereplők kihalhatnak, de van gyerekek, unokájuk, s az ő érzékenységükkel is számolni kell.

A szociográfia írója tehát nincs könnyű helyzetben. Akkor sincs, ha filmet csinál, majd vissza akar menni a falujába. Ne várja, hogy szívesen fogadják.

*

Érdekes lenne egy olyan felmérést készíteni, hogy a falukutató írók közül hányan voltak paraszti származásúak, és hányan, akik a nép mellől jöttek. Szülőjük tanító, falusi orvos, netán kereskedő volt. Úgy vélem, az eredmény meglepetéssel szolgálna.

Soha nem titkoltam, hogy apám állomásfőnök volt, s hogy a szolgálati lakás emeleti ablakából néztem mozgósításkor a bevonulók búcsúztatását, a síró, zokogó tömeget. Külön szólni akarok az „intelligenciáról”, a falu nadrágos embereiről, no meg a reverendásokról. Hiszen élményeim egy része ide kötődik.

Ám, ha valakinek minden pajtása parasztyerek, akkor óhatatlanul kialakul a „kettős látása”: egyszerre kívülről és belülről, ami szerencsés esetben fogékonyabbá teheti az élmények rögzítésére. Ebből egyébként egy olyan „eltévelyedés” is adódott, amit nem szégyellek bevallani.

A falu, amikor eszméltem, olyan mély nyomorban élt, hogy ahhoz képest minden változásnak csak örülni lehetett. Máig csak azt mondhatom, hogy az a bizonyos Horthy-korszak, amely után egyesek sóhajtoznak, Mátraballa számára semmi jót nem hozott. Utáltuk a németeket, féltünk az oroszoktól, s mint kiderült, nem is ok nélkül. Aztán jött egy rövid időszak, amikor a központi hatalom összeomlott. Ennek tapasztalatait mind a mai napig nem dolgozták fel igazán, hiszen soha nincs olyan központi hatalom, amelyik örülne annak: a kis közösségek vígan élnek a gondoskodó állam nélkül.

Az első suta, ügyetlen koalícióról is inkább kellemes élményeink vannak. Rákosit utálta a családom, és később a falu is, de a legszegényebbek, akik

semmit sem veszthettek (márpedig ilyenek sokan voltak), a környék iparosításával, a nógrádi bányák fejlesztésével jó munkahelyhez jutottak. Lényegében ekkor alakult ki az a munkamegosztás, hogy az „ember” dolgozott valahol, az asszony pedig a földet művelte.

A Kádár-korszakban, amikor a népet újra behajtották a közösbe, fennmaradt és megerősödött ez az állapot. Mivel a falu egyik legokosabb és – ha úgy tetszik – „legdörzsöltebb” gazdagyereke, Albertus Imre lett a termelőszövetkezet elnöke, az alakulás fájdalmai után a közös gazdaság igazából jól funkcionált.

Úgy tűnt, az újabb rendszerváltást is túléli a falu, minden fájdalmas zökkenő nélkül.

Egy gyermekkoromban olvasott álmoskönyvben a következő megfejtés szerepelt: ha sötétben pofon vágnak – meglepetés. Hát valahogy így jártam én is.

*

Mostanában leginkább a hányatott sorsú, nehéz vagy éppen kegyetlen körülmények között növekvő gyermekekkel kapcsolatban használják a bevált kifejezést: hátrányos helyzetű, netán többszörösen hátrányos helyzetű. Úgy vélem, ezt egy népcsoportra, kisebb régióra, netán egy-egy falura is vonatkoztathatjuk.

Már közvetlenül a megjelenése után megvettem Manga János *Palócföld* című munkáját, de csak húsz esztendő múltán, a napokban olvastam el. Jellemző, hogy a kiváló kutató életében csak nagy kinnal, keveset publikálhatott, s ez a munkája csak halála után jelent meg. A lektorálás, az utószó megírása Bakó Ferencre, az egri Dobó István Múzeum igazgatójára maradt, és ma már sajnos ő sincs közöttünk.

A könyv első fejezetének címe: Mit írtak a palócokról?, a végén pedig – ahogyan egy jó tudományos munkához illik – a felhasznált irodalom jegyzéke található. Manga könyvének első sorai a következők: „Több, mint háromszáz esztendeje annak, hogy – eddigi ismereteink szerint – egy bizonyos vidéken élő, bizonyos népcsoporthoz tartozónak tudott embereket először palóc jelzővel illettek. 1656-ból való az a számadáskönyv, amelyben a nagykőrösi nótárius a következőket jegyezte fel: ’Tíz pár gyöngyhátas késeket vettem palóczoktul.’”

Talán jelképesnek is tekinthetjük, hogy mindmáig nem sikerült hitelt érdemlően kinyomozni sem a palóc nép származását, sem a palóc név eredetét. Ahhoz képest, hogy milyen nagy területen élő és tekintélyes létszámú népcsoportról van szó, bizony csekély számúnak mondhatjuk az e témában megjelent publikációkat is. Főleg, ha a Székelyföld, s annak népéről szóló gyűjtésekhez hasonlítjuk. Úgy vélem, még ennyi sem lenne, ha Mikszáth a

Jó palócok-kal, a Tót atyafiak testvérkönyvével valamelyest fel nem piszkálja a közfigyelmet.

A palócföldet annakidején keresztül szelte a trianoni határ. Az ide tartozók körülbelül egyharmada csehszlovák, majd szlovák állampolgár lett, s elviselte mindazokat az üldöztetéseket, ami ebből következett. A határ két oldalára került palócok között a kapcsolatfelvétel sokszor majdnem lehetetlen, máskor nagyon nehéz volt, s az összetartozás tudata csak most, az utolsó évtizedben kezd igazán erősödni.

Manga könyvében a palóc területről az 1880-beli állapotok szerint találhatunk egy térképet. Ebből kiderül, hogy a nagyobb városok úgy helyezkednek el a palóclakta népesség határán, mintha egy rossz céllövő lőtte volna körül a tábla feketéjét. Kilóg ebből Balassagyarmat, Losoncz, Rimaszombat, Ózd, Eger, Pásztó. Egyetlen nagyobb hely van középen, Salgótarján, de erről meg tudhatjuk, hogy az ipar és a bányászat fejlesztésének következtében nagyon sok más vidéki és külföldi munkást telepítettek be. Ma már az említett helységek közül több is vállalja a palóc tradíciók ápolását, de azért erős és sikeres központ nem alakult ki. Akadályozza ezt nem csak az országhatár, de a megyerendszer is, hiszen Nógrádban, Hevesben és Borsodban elosztva él a palóc lakosság.

Vegyük most szemügyre a Heves megyei helyzetet. Eger történelmi tradíciói, kulturális eredményei alapján joggal büszke, rátarti, ha úgy tetszik dőlyfős város. Úgy tesz, mintha csak szívességből lenne megyeszékhely.

Gyöngyös és Hatvan versengni próbál vele, nem is eredménytelenül. Ráadásul az ide kötődő kis régiók is figyelemreméltó értékeket kínálnak, hiszen felfelé ott van Szilvásvárak környéke, a Bükk gyönyörű vidéke, Dél-Kelet felé pedig a Tisza-part. Nagyhírű az egri, a Mátra déli oldalán lévő borvidék, de a Kékes, a Galyatető, Mátrafüred környéke is megkülönböztetett figyelmet érdemel.

Pétervására hajdan az egyik olyan járási székhely volt, amelynek nem volt vasútja. Szegény palóc nép lakott errefelé, s az Egerben székelő urak joggal úgy érezhették, hogy ez a környék csak a gondjainkat szaporítja. Talán nem tűnik alaptalan vádaskodásnak, ha azt mondjuk: ebből a szemléletből máig maradt valami. Mátraballa, egy kőhajításnyira Nógrád megye határától, kicsit elfelejtettnek, magárahagyottnak érzi népét.

*

Sok oka volna tehát annak, hogy a Mátra zugában ez a falu sorvadjon, pusztuljon.

Én, mivel szüleim a temetőbe költöztek, és mint író is két sikertelen évtizedet éltem meg, hosszabb kihagyás után tértem újra haza. Nem szégyellem

bevallani, hogy valószínűleg azt láttam, amit látni szerettem volna: túl vannak a nehezén. Optimista tudósítás egy palóc faluról címmel 1998. Augusztus 15-én örvendező riportban számoltam be tapasztalataimról: „...A rendszerváltás után, ha nagy néha módom volt kedves ballai ismerőseimmel találkozni, szorongva kérdeztem: vajon a falum népe hogy vészeli át a változásokat? Most módom volt három napot otthon tölteni.

Bevallom, sokkal rosszabbra számítottam, mint amit tapasztaltam. Ez a falu majdnem annyira a világ végén van, mint a közeli Ózd környéke. Sztráda ide nem vezet, ha az ember Budapestről elindul, egyre keskenyebb, egyre rosszabb utakra kell áttérnie. De Mátraballán szinte nyoma sincs a munkanélküliségnek.”

„...A ballaiak soha, egy percig sem nyugodtak bele abba, hogy róluk az állam bácsi gondoskodik. Ahogyan az ősök, a mai javakorabeliek is megszokták, hogy ha jó lehetőség kínálkozik rá, akár hét határon is túl kell menni azért, hogy alkalmas, jól fizető munkát találhassanak. Egyik beszélgetőtársam elmondta, hogy hegesztőként két esztendő dolgozott a Német Szövetségi Köztársaságban. De nemcsak Nyugatra, hanem Kelet felé is nekilátott, s Tengerben egy amerikai cég alkalmazásában hegesztette a csöveket.”

„...Mostanában sokszor hallom, hogy a külföldi tőke nem megy oda, ahová nem vezet sztráda. Hát ide, a Mátra zugába sem a legkorszerűbb utakon lehet eljutni. Mégis ide talált egy német cég, amely kórházi gördülő ágyakat és járókereteket szerel össze.

A falunak olyan három hálószobás, társalgós, konyhás, fürdőszobás vendégháza is van, amelyben a vendégkönyv tanúsága szerint egyetemi tanártól az óvodások csoportjáig nagyon sokan jól érezték már magukat. Az ebédet a szemben lévő napköziből hozzák...”

„...Nem fejtettem meg azonban eddig, mitől van az, hogy ez a falu, ez a tájék, miért jutott úgy át a rendszerváltás keserves kínjain, hogy tulajdonképp egyetlen család sem jutott katasztrofális helyzetbe? Miért van az, hogy Mátraballán alig vannak munkanélküliek (ha jól tudom, jelenleg öten), miért csak az idős emberek maradnak ki az általános igyekezetből? A szorgalom és az igyekezet mellett ennek van egy másik oka is. Az, hogy a falu műveltségi szintje, úgy vélem, jóval meghaladja az országos átlagot. Már a középgenerációban is alig-alig találhatunk olyanokat, akik legalább ne érettségiztek volna, vagy ne váltak volna szakmunkásokká.

*

Igaz, a falunak nincs saját papja, nincsen orvosa, az általános iskola felső tagozatát is eltelepítették, ez azonban nem jelenti azt, hogy ne lenne

olyan művelt, szélesebb látókörű, és a változásokra felkészült komoly lakossági rétege, amely képes volt és képes lesz megbirkózni az új kihívásokkal.

A falu népe most – talán szerencsére – csak igen mérsékelten, választások idején politizál. Voltam olyan famíliánál, ahol az asszony a családi tradíciókra hivatkozva a szocialista pártra, férje ura pedig – azt gondolván, jó, ha gazdagabb a paletta – a MIÉP-re, a gyerek pedig a Fideszre szavazott. Én ebből semmi konfliktus nem adódott.

Béke van tehát és viszonylagos jólét Mátraballán. Talán joggal remélhető, hogy innen tovább már egyenes lesz az út.”

*

A riportból idézett mondatokat még sok hiteles megfigyeléssel és ténnyel támaszthatom alá.

A falu képe olyan szép és rendezett, mintha Svájcban vagy Felső-Ausztriában járnánk. Tiszta utak, szép házak, befüvesített udvarok. Mindennütt vezetékes gáz, működő és naponta használt fürdőszobák.

A megyei telefonkönyv tanúsága szerint a községben több mint háromszáz készülék van. (Ha arra gondol az ember, hogy nem is olyan régen hányan haltak meg csak azért, mert nem sikerült időben értesíteni az orvost!) A községben harminchat vállalkozó működik. (A riportban említett mellett egy nagydarab „bajor palóc” a vasúti raktárban csinálja a golfkocsikat. (Egy helybeli születésű ifjú ember (kinek családjáról később szó lesz) raklapokat gyárt, egyebek közt a jászberényi hűtőgépek alá. És van két varroda is meg művelődési ház, szabadidő park. A falusi könyvtárban hatezer kötet. A község lakóinak egyharmada jár a könyvtárba. Nyugdíjas klub. A friss nyugdíjasoknak éneklő és színjátszó együttes.

A rendőrök szerint ilyen tisztességes falu nincs talán az országban sehol. Biztonság és derű, senki nem nyomorog. Mi kellene még?

*

Nem hazudtam! Nem hazudtam!

Mindez, amit elmondtam, így igaz. Csak valamiért nem akartam észrevenni, tudomásul venni a keserves igazságot.

Talán, mert a Magyar Távirati Iroda mezőgazdasági rovatának munkatársaként Budapesten én vettem először kézbe azt a szűkszavú jelentést, hogy Gyűrűfű, a kicsiny dunántúli község kihalt, kiürült, elköltözött onnan az utolsó lakó. Aztán főnökeim, ki tudja hova telefonáltak, amíg végül ez az „információ” napvilágot kaphatott.

Igen, valóban a falu vezetői többször elmondták, hogy a fénykorában ezerkétszáz lakosú község lélekszáma hétszázötvenre zsugorodott. De miért kell nekünk mindjárt nemzethalálról vagy faluhalálról beszélni? Most még tízmillióan vagyunk, de ez a szám lehet, hogy húsz év múlva hét és fél millióra apad. Annyian leszünk vagy pontosabban szólva (egy hetven éves ember szájából jobban hangzik) annyian lesznek.

Nyugtassuk magunkat, nem is olyan drámai ez a csökkenés. Ha nem lesznek munkanélküliek, ha mindenki jól él, majd csak eszükbe jut, hogy újra érdemes lenne szaporodni. Az én Mátraballa falum is megélt már egyet-mást. A hősi emlékmű márványtáblájának tanúsága szerint az első világháborúban huszonötven, a másodikban huszonegyen veszttek oda. Kanadában ebben az évszázadban százötvenen kerestek munkát, akiknek egyharmada kint maradt. Közülük voltak, akik kivitették a családot, mások ittfelejtették, és odakint újra nőültek. A második Világháború után jónéhányan költöztek át Budaörsre és a Tolna megyei sváb házakba. Az utóbbi évtizedek munkavállalási lehetőségei szintén elősegítették az elvándorlást. Nem kell tehát hamar feljajdulni, drámaira venni a figurát.

Ám, amikor otthon voltam, túlságosan gyakran harangoztak. Igaz, ma már nem háztól temetnek, odakint Úrhegyen megfelelő módon tudják tárolni az elhunytat. Ám mégis furcsa, hogy ebben az esztendőben (1999-ben) június elejéig tizenegy temetés és csak egy keresztelő volt a faluban. Igaz, még egy állapotos asszonyt is számon tartanak.

A falu lakóinak kor szerinti összetétele: immár 60 százalék a nyugdíjas, és ennek a fele túlhaladta a hatvanötödik évet. Ha bekövetkezik az a bizonyos nagy jólét, kinek fog itt gyermeke születni?

Még kiskamasz voltam, amikor a háború előtt Roger Martin Dugard-nak nem csak a Thibault család-ját olvastuk, hanem A vén Európá-ját is. Ki hitte volna akkor, hogy ezzel a gonddal nekünk is szembe kell nézni?

Csak mostanában tudtam meg, hogy ebben a szépen ápolt, jó külsejű faluban hatvan ház áll üresen. Az igazi döbbenetet azonban nem is ez jelentette számomra, hanem az a többek által megerősített közlés, hogy Mátraballán jelenleg huszonegy vagy harminckettő (attól függ, hogy miként számoljuk) agglegény, nőülni nem igazán akaró öreg legény él. És nehogy azt higgyék, hogy ezek afféle lumpenek. Akad köztük olyan is, aki többet iszik a kelleténél, de nem ez a jellemző. Van köztük nem egy mérnök, a többségük középiskolát végzett, és szinte kivétel nélkül valamennyiüknek van rendes munkahelyük. Ha valami közös jellemzőjük van: többnyire egy-ke gyerekek, akik megszokták a szülői gondoskodást. Vannak közülük, akik számára már régesrég elkészült az önálló ház, ahová a választott asszonnyal

beköltözhetek volna, de maradtak az öregjeikkel, vagy csak hálni járnak a saját, üres otthonukba.

Régi ismerőseim közül többekkel beszélgettem róluk, és fenekedtem: felkeresem valamelyiküket, s megpróbálok többet megtudni erről a furcsa csapatról. Ez annál is inkább indokolt lett volna, mert – ahogy hallottam – ezek a magányos öreg fiúk nem nagy kárt tesznek a lányokban, menyecskékben. Vajon hogy élnek, mi vezérli őket, mit gondolnak a jövőről? Ám egy ilyen akcióról mindenki lebeszél. Mert Mátraballán jobban tisztelik a személyiségi jogokat, mint azok az országos politikusok, akik ezt naponta hangoztatják.

Az öregek halnak, a fiatalok nem akarnak családot alapítani. A kamaszgyerekek pedig – mint azt egy könyvtárban tartott beszélgetésünk igazolta – mennének, rohannának akármerre, mert nem szeretnék a faluban élni.

Itt vannak a szép házak, a valóban minden korszerű eszközzel felszerelt otthonok, adott egy olyan közlekedés, amivel nem gond elérni a környező városokat, ha éppen ott akarnak munkát vállalni. A falu már régesrég nem az a zárt közösség, amelyben „megszólnák”, tönkretennék azokat, akik nem tartják be az ősi törvényt.

Akkor honnan ez a mehetnék? És a középkorú férfiaknál mi táplálja az önpusztító tartózkodást? Nem fejezem be úgy ezt a könyvet, hogy ki ne nyomozzam...

Utóirat: A három évvel ezelőtt megírt előszó mögül máig hiányzik a könyv. De vajon hiányzik-e valakinek?

Radics Szilveszter: A somlyói híd
linó, 2002.

T. Pataki László

„CZIFRA” IDŐK NYOMÁBAN

Rozsnyón nemrégiben – a világon először – palóc nyelvi mesemondó versenyt rendeztek, az utóbbi fél évszázadban sehol, soha nem látott gazdagságú színpompás gyereksereglet közreműködésével. Az első palóc nyelvi mesemondó verseny népviseletes győzteseit viharos vastaps köszöntötte a gálán, közöttük virított (szó szerint is) egy harangnyi sokszoknyás kislány *Bujákról*, talán éppen a szociográfus író, *Szabó Zoltán*, *Cifra nyomorúság* c. műve (1937) szereplőjének – „Margit 17 éves” ezredfordulós, pirospozsgás reinkarnációja.

A gyerekek, amennyire tellett tőlük – palócul beszéltek. Nagyanyjuk nyelvén sorolták az évszázados magyar népmeséket. ha mégis köznyelvibb formákban szólaltak meg – nem kaptak számárfület. Rozsnyón elnéző volt a mezőny, a zsűri, nem úgy, mint néhány versenyen máshol, máskor, amikor a palócozókat gondterhelt fejcsóválás közepette épphogy csak ki nem zárták a folyosóra, nemhogy jutalmat kaphattak volna. Bármilyen szépen mondták a verset, szöveget.

A tájnyelv valóságos felfedeztetése azonban még hátravan. Értékének megbecslése nagyon távoli, felmérése, rögzítése, akadémiai értékelése – hol tartunk végső elvesztésében? – nagyobb feladat, mint elsőre gondolnánk. A mesemondó verseny átmenetileg rehabilitálja a megbélyegzetteket (folytatódik ugyanis), a palócosan beszélőket, és érthető gesztussal hazaüzen az öregeknek, akik a meséket betanították: érdemes volt élni, nem kell meghalni mégsem egészen. Ez csak a kezdet, habár máris vannak alapozó pontjai, Rozsnyó, Rimaszombat, Nagykürtös és környéke, a Palóc Társaság, mások. Folytatódhat talán, ami egyszer már kivirágzott a gyöngyös-bokrétás, csonkaországot mentő mozgalomban, a harmincas-negyvenes években. Akkor is a saját érték-erő és megmaradás érdekében, a nemzethalál s nem mások ellenében.

LÉTEZIK A GENIUS LOCI

Éppenséggel a genius loci, a hely szelleme is üzenget ám! Rozsnyón, ahol a palóc nyelvi verseny létrejött a virtuális kor kezdetén, felelve ezzel-azzal – tanult a nem eléggé ismert Szabó István, aki elsőnek fordította magyarra a

görög antológiát, s Homér nagy műveit. A reformkor nyelvpártoló korszakában csengő aranyakat nyert pályázatában, ültette palóc nyelvre(!) az Iliászt, nem más kérdés, hogy a nyert aranyakat visszaküldte az Akadémiának. Neki Rozsnyón máig szobra van, sírját a nógrádi Kazáron őrzi a kegyelet, s nemrégiben ott is szobrot kapott a kazári pap (K.P.), ahogy írásait jegyezte. Herderékkal ugyan mi lehet?

A magyarság nemhogy nyelvével együtt nem halt ki, éppen ellenkezőleg: elszakított néptestjeiben és a hazai elitben erősödő felismeréssel küzd újra nemcsak a pusztá megmaradásért, hanem a nyelv netes, angломán elfertőződésének látványos szerezésű (mesemondó versenyt alkalmazó) gyógyításáért is. Nemzetprogramról, összefogott tevékenységről mégsem beszélhetünk. Mindenesetre a határon túli palócország kétszeres elnyomottjai felpártolják a tájnyelvet, felvállalják és felmutatják, mi mit ér, mi az eredete valójában, s hozzáteszik még a népi öltözékek újravarrását, bemutatásának divatját. Szabó Zoltán sem nagyon értené ezt, vagy talán mégis. Majd egyszer meghívják az Akadémiát, hogy a végső küzdelem valahogy megőrződjék a videotékában, a páncélszekrényekben odafent a tudományos világ magasán. Majd valaki mégis nekiáll és elkezdi ezt a végső nagy mutatványt, az utolsó pillanat előtti megőrzését a tájnyelvnek, nincs sok idő.

A metafizikára, a *genius loci*ra mégsem bízható minden. Az összeurópai együttállásokban elvárt többletként vannak jelen az egyedi nemzeti értékek, jellegek. Azok a magyar sajátosságok, amelyek jégbezártan a nagy elhallgatás idején életben maradtak – újraéleszthetők. Sok minden újraéledt csupán csak a millenniumi programok idején, alig egy év leforgásában, s ha más nem is történt, mint hogy a magyar nem szemlesütve vallja magát annak, ami (amit elvárnak? Európában, azt a lényegét, ami meg is különbözteti mindenki mástól) – már ez is bizonyít valamit. Értelmiségi feladatnak látszik mindez, de van-e hozzá értelmiség? Vannak-e fölös számban „őrző” emberek? Vannak-e fórumok kellő méretekben, átfogó cselekvésre alkalmasan vagy megyen minden magától lefele, giccsesedve a jóakaratóan dilettáns vagy a rosszul artikulált megoldások útján, félreérthetően, félremagyarázhatóan, nacionalista veszélyként is felfoghatóan?! Nincs sok idő egyértelművé tenni mindenki számára ezt sem.

Két hang erősödik napjainkban. Az egyik a terjedő tudati rák, a Nagy Hiány felismertetéséért handabandázó kiáltozás, a másik a remény csendes kis hangja. a példaké. Amilyen akár Buják eddig semmivel meg nem magyarázhatónak tűnő divatos élő népviselete. Terjedőben sok minden, ami más-ként nézve akár avittnak is tekinthető (sőt, veszélyesnek lsd. mint fent), nincs azonban továbbra sem megfelelő keret. Szerkezet, amibe beilleszthető

és hatásosan működtethető, vagyis nem kisiklatható ez az érték-valami. Nincs átütő értelmiségi vállalás, ami pl. Európában bővében létezik, éppen a franciáknál, ahol az emlékezés élőhelyeinek (emlékműveinek, kifejezéseinek) történetét színvonalas munkákkal, tanulmányokkal, majd hogyanem mozgalmakkal megőrzik. Ahol még a felejtés kútjába természetesen behulló fogalmakat is elmentik a káváról, magyarázzák önmaguk előtt érthetően, micsoda magyar program lehetne akár csak ez.

A BUJÁKI NÉPVISELET „TITKA”

Rozsnyón a bujákiak kapták a népviseleti díjat, de hát mindenütt így van ez, ahol megjelennek. A „szigeti ember”, a totális uradalomban (1930-as évek Bujákjáról Szabó Zoltán írja így) önmaga lehetőségeitől elzárt zsellér mai leszármazottai, legkisebbjei kapták a legteljesebb hagyományt megőrző viseleti elismerést a szakmai-tudományos szemmel vizsgálódó zsűritől, ami nem csekélység, hiszen több mint nyolcvan különböző helyről érkezett résztvevő között lettek elsők.

Elemzésre érdemes tény, hogy miért mindig így történik, ahol a bujákiak megjelennek? A többiek ugyanis csak nehezen teljesítik a ruhák összeválogatását és gyakorta nem autentikus a megoldás, amivel előállnak a legnagyobb önérzet mellett sem, hogy ugyanis eredeti ruhát sikerült felölteniük. Buják más. Miközben a falusi viselet teljes lepusztulásának korán régen túl vagyunk. A nyelv, a tájszó jobban megmaradt, a ruha elveszett. A nyelv ereje egészen nagy és csodálatos. Ha Herderék a magyar viseletek vagy szokások, hiedelmek világát tették volna sírba jóelőre jóslataik idején, régtől igazuk lenne. A tudathoz, sőt az öntudathoz azonban mégis közelebb helyezkedik el az élő tájnyelv, mint a leghitelesebb rokolya. De lám, Buják a rokolyát (ott nem így hívják) is megőrzi háztól-házig erőltetés nélkül: miért, hogyan, ki vagy mi által? Mi ösztönzi ebben?

Feltűnő mindenképpen, miért maradt meg falunyi ember-mértékben egy nógrádi, cserhátaljai, egykor híres város községben igen nagy számban, teljes egészében hitelesen a falukutató Szabó Zoltán által cifra nyomorúságként bekalibrált-bélyegzett viselet: a „cifra” ruha? Másszóval, nem országos dolgokról van szó. Buják valami miatt megmaradt szigetnek, miként jóideig a Kolozsvár melletti Szék, ahol ugyancsak tekintélyes magyarázata van a konzerválódásnak (habár például éppen a táncház halódóban, jobbára Pesten táncolnak széki táncot ma már). Vagyis csak az egyedít lehet Bujákon felfedni? Ott a paraszti nyomorúságban ellentétként felmutatott „díszruha”

elmúlása (jövendölése) csak nem akar bekövetkezni. Ma esetleg hümmögő Herderként járna-kelne a jeles író a bujáki családoknál. Nyolcvan-száz év elteltével is elsőrendű érték a viselet megőrzése a feudális-kapitalista-szocialista acélhengereken ezerszer átpréselt bujákiak körében.

Mielőtt a titok nyitját keressük, érdemes a mai vetületnek nevezhető tényre is rápillantani. Lehet mindennek mai vetülete? Felel erre Határ Győző költő, eredetileg építész, Londonból jövet:

„Az idegent, aki üdülni, ámuldozni, pénzét költeni jön hozzánk, jól kell tartani ámulnivalóval, olyannal, amihez érdemes elzarándokolni... Várainkat, kastélyainkat lerombolták... legjavát szétlőtték, épületállagát elhanyagolták. Intézményes csínytevésre szólítom fel építésztársaimat. Hamisítsatok! Delejes erejű látnivalókat kell a domborzati térképekre rávarázsolni... Ahol leltek egy végvár-sarkalatot, ott hazudjátok hozzá az egészet!”

Az építész-költő önmagához illő hasonlata minden jóízű, értékelhető csízelésre érvényes lehet. Érti, aki érti. Miután minálunk – megalapozott történelmi értékelések igazolják – minden, még a forradalmak is fönről indulnak ki, örök ellenzéki kérdés marad: mit ért ebből, s mit tesz magáénak a mindenkori irányítással, hatalom-koncentrációval elfoglalt kormányzat, észrevesz-e valamit? Cselekszik-e? A színvonalas rákérdés szereplői lehetnének az értelmiségi körökből kikerülő hozzáértők, s ők akár számon is kérhetnék a csízélést vagy annak teljeskörű hiányát. Lesz-e végre ilyen? Nemzeti léptékű (határon átnyúló) csízelés ugyanis csak megfelelő méretekben, kis és nagyobb régiókban érheti el a kellő hatást, gyorsnak tűnő változást a szájtáti idegenek megfogásának országos méretű és érdekű (mert bevétel) akciójában.

A palóc sztrádától, a 21-es főúttól nem messze, a Cserhátalján, a Buják-patak mentén, talán egyedüli módon az országban, mégsem csupán határ-győzői csízelésről, kegyes hazugságról lehet szó, itt valódi idegenforgalmi jövőt mutató lehetőségek ígérkeznek.

Bujákon csízelés nélkül, úgyszólván belső kényszerből (?) valóságosan él a szép népviselet. ha hétköznaponként nem is viselik, felöltik szinte minden korosztályból a sátoros ünnepeken, esküvőkor például a fehérret, a menyasszonyit, ami itt külön öltözék. Kicsik és nagyok öltöznek viseletbe alkalmakkor és talán nincs is ház, ahol többrendbeli – régi-szép és új-szép ruha ne lenne eltéve, még a karonülőknak is van a viseletből nem egy helyen a faluban. Ez csak úgy lehetséges, hogy ma is gyártják-varrják, s ha a messziről érkező idegenek megrendelik, akkor nekik is, habár a legismertebb ruhás varró asszonyok közül jónéhány örökre eltávozott. A hűséghez, belső szokáshoz, századelős okok adnak magyarázatot.

ELEVEN ÉRZÉKENYSÉG

Legelsőbb is egy közeli példa: a megye napilapjában megjelent egy fotó, amely népviseletes menyecskéket ábrázolt és szövegében az ecsegieket említette. Ecseg nem messze lélegzik Bujáktól, népviselete jó régen kihalt, de nemigen lehetett más, mint az egész környéket meghatározó bujáki viselet. A levelet ma is őrzi, aki kapta, szövege pedig maga a bujáki öntudat: *Tisztelt Szerkesztőség! Október 12-i címlapjuk legelején közölt szöveget igazságtalannak találjuk. A népviseletbe öltöztetett menyecskék bujáki népviseletben vannak, nem pedig ecsegi népviseletben. Mi, bujákiak, népviseletünket és néphagyományunkat a török idő óta őrizzük és van erre egy jó mondás is: idegen tollakkal nem illik ékeskedni. Tisztelettel a Fővárosi Kézműipari Vállalat ruháipari Gyáregysége, 142/Buják, a varroda dolgozói.*

Többről van szó, mint helyreigazításról, amit nem is kértek az asszonyok.

A bujáki viseletet így írja le (egyszerűsítve) a néprajzos: A fiatal menyecske legfőbb éke a főkötő. Részei: nagybukor, fejkötő, kakatur. Ez utóbbi egy csúcsformájú dísz legfelül, elnevezésében talán a kakas fejdísz öröklődik át. A több helyről ismerős sokszoknya itt rövidebb, alja egészen fodros hatású és felfelé-kifelé pördülget. A vállkendő szélfodra is felálló, ez és a réklifélék sonkaujja a felsőtest formáját hangsúlyozza. A nyakon huszonöt soros gyöngyöt viselnek, abba apró kis piros rózsákat fűznek. A rojtos kendő kékatasz selyemből, a szoknya piros százszorszép anyagból készül, Bujákon ehhez még jön a fehér, flórszerű harisnya, a fekete keményszárú lagos csizma, amit a harmincas évektől (múlt század harmincas – a szerk.) nyáron pántos félcipővel váltanak fel.

Mit érdemes megőrizni, ha nem ezt?!

Szabó Zoltán jó hat évtizede nem nagyon hitt ebben. Nem tehetett egyebet. Tapasztalata, tényfeltáró szándéka szerint. Nem elandalodni jött Bujákra, amikor a *Cifra nyomorúsághoz* gyűjtött élményt, adatot, bizonyítékot az eleve kialakított elméleti tézisekhez, ám a magyar szociográfia nem lehetett volna olyan eredményes, amilyen volt már a kezdeteinél, ha nem járja társaival a hazai tájat, valóságot. Szabó Dezső, hasonló indíttatású író szavaival élve a „meglasszózott”, gúzsban görnyedő magyar parasztot kereste és találta meg például az akkor tizenhét éves Petre Margit és társai alakjában. Így is kezdte írását, ami tananyag azóta már: *„Margit tizenhét éves”* Azután nem tesz mást, mint szavakkal lefesti-rajzolja, miként öltözik aznap már másodszor bujáki viseletbe a gyerekesen vékonyka Margit, édesanyja segítségével.

„A bujáki lány csak így fog öltözködni hétről hétre még egy ideig. Egyazon szertartással, egyazon mozdulatokkal, egyazon körülményességgel. Anyja sűrögni fog körülötte

lány mozdulatokkal... Az asszony két kezét a szoknya felső nyílásába dugja, így kifeszíti és ráereszti a lányára. Az feltartott, kissé ívesen befelé forduló karokkal csúsztat bele... Az anya hajlong és igazít, vigyázva, hogy a 'szoknya úgy álljon, mint a tulipánt'...

Érdemes ma is a forráshoz menni. Elolvasni a sorokat. Így csak az tudhat írni, aki nagyon szereti azt, amiről ír. A *Cifra nyomorúság* vádfelmutatás és már-már vallásos szeretet-áhitat egyszerre a palóc tárgy iránt. A cél mégis kimondani: a Margitok cifrasága a nyomort takarja el. A Margitok csak arra kellenek, hogy a tengersok munka mellett, a széljárta dombos Nógrád uradalmi földjein görnyedjenek, s hogy ezt a pompázatos viseletet bábként hordozzák. Szabó a valóságos mély-néplélektani gyökereket nem érinthette, neki a felület volt a téma, nem úgy a még korábban jelentkező Győrffy István, aki egészen eltérő szándékkal foglalkozott ezzel. Néprajz és szociográfia hiába – vagy nemhiába? – tartott rokonságot egymással, és akkor a még náluk is korábban életképező festő, Glatz Oszkár tisztos szándéka, hite a szépben, a felszínen jelentkező jóban (emberiben) kiegészíthette kettejük eltérő szándékát.

Győrffy köpönyegéből egész néprajzos nemzedékek nőttek ki, ahogy Szabó-Féjából szociográfusok, csak Glatz maradt, mint az ujjunk árván, igazán iskolát soha nem csinálhatott, de nem is akart. Szabót, Győrffyt réggen a helyükön olvashatjuk, követőik műveit úgyszintén, de Glatz megmarad igazi „kismesternek” az értő (lekicsinylésre sem rest) kritika előtt, holott a népi életképfestészetben kétségtelen jelenlévő kvalitásain túl mást is alkotott. Buják öntudatát a bujákiaknak, a bujákiakkal majd’ negyven éven át velük együttélve.

Londonban többet tudnak a magyar néprajzról, mint idehaza” – mondogatta a húszas évek elején Győrffy professzor. Szerinte a korabeli magyar társadalom túlzóan fordult a nyugati kultúra ismeretei felé (ez is, mintha csak ma lenne), miközben a magyar népről, kultúrájáról alig-alig ismert meg valamit. Ez a kevés valami mozgatta a magyar festőt, Glatz Oszkárt, aki mint láthatjuk, úgy fonódott rá tekintetével a bujákiakra, a nógrádi tájra, a szépre, az itteni emberre, a cifra viseletre, amiben ő egészen mást látott a szoci-Szabónál, hogy közben valósággal beépítette önmagát a bujákiak életébe, s olyan folytonossággal hitette el velük önmaguk értékét, ami egyedülálló a magyar piktúrában. Hogy ugyanis egy festő, akárhol, ennyire meghatározni legyen képes a közeget, amelyet ábrázol. Elfogult szeretet? Túlzó-érzelmes valóság? Kinek-kinek lelke rajta – miről van itten szó.

Glatz nyomot hagyott a bujákiakban két oldalról is: szolgálta a népismeretet, sajátos terjesztést végezve festői vásznaival, sőt gyakorta nagy feltűnést is keltve, a másikon ott volt tapasztalható az évtizedeken át ható tettértékű

emberi hatás, hogy velük, s értük is élt. Vegyük figyelembe: Glatz valóságos nagyságos volt, valóságos tekintéllyel, művészivel, emberszeretettel, rangja szerint is. Könnyen ivódott át az embereken a sugallt példa, amit mindegyre láttak képein: szépek, akik szépek, a bujákiak.

Margit akkor, amikor fél évszázados emlékéért hozzá elmentem, éppen hatvanhét esztendő volt. Néhány éve ment el egészen. Mosolygott azon, amit róla a könyvben írtak, ha csak jóval később került is a kezébe. A Mátra kapujában, Pásztón, egy svéd típusú családi házban találtam rá, ott élő családjának otthonában (bírák, jogászok). Margit ült a fényes-világos nappaliban és bujáki unokájának varrta a teljes öltözéket. Mutatott egy képet is: a színes könyvfedőlapon pesti, felnőtt unokája viseli a bujáki híres fehér menyasszonyi ruhát (Palóc lakodalmas).

Sorjáznak a példák – némiképpen a bujáki titok nyitjára fényt vetve, magyarázatul szolgálva a továbbélést illetően, amíg rányitjuk a festő Glatz Oszkára a bujáki műterem ajtaját. Miért és hogy választotta Bujákot a cifra nyomorúság ábrázolására több mint félévszázada maga az író is, holott szép viselet százszámra akadhatott. Mert jó száz éve kitartóan megmaradt Bujákon a legteljesebben, hiánytalanul elsősorban persze női viselet. Mert Glatz fővárosi képbemutatói felkelthették a figyelmét a „legcifrább magyar falu” iránt.

Minden alkalmat megragadott akkor és azóta is – rövid néhány évtizedes szocialista titkolózó-korszakot nem számítva – maga a közönség is a megismerésre, fényképezésre, továbbvitelre szerte a világban. Amsterdam légi-idegenforgalmi reprezentációs üzletének kirakatában is ott állt sokáig, poszternyi nagyságban a bujáki menyecske.

BUJÁKON AZ IDEGENEK

A város, a külföld érdeklődése egészen természetes volt és az a mai napig. Úgy öröklődik az érdeklődés terheinek türelmes elfogadása, hogy talán már a génekben is helyet kap ez a képesség. A régi-régi világban nem lehetett vásár-ünnepnap, hogy fényképezni akaró autós társaság, filmes vagy külföldi csoport ne került volna elő. Tudható volt mindenki által – ilyenkor beöltözik az egész falu. Ez nagyjából ma is él azzal a változattal, hogy csak nagyobb ünnepeken (Húsvét, Karácsony, búcsúnap) veszi fel az öltözéket nagyobb számban a szebbik nem. Régen eleve úgy öltöztek be a jeles alkalmak idején, hogy majd egész nap viselni kell a kényelmetlenséget, a szorító korcon nehezedő szoknyák súlyát. Fizetség is járt érte, gyakorta annyi, hogy az egész heti napszámot felülmúlta.

Aztán következett egy „titkosított” korszak, amikor a feltűnően rossz út tulajdonképpen elriasztó célt szolgált, mert senki nem volt kíváncsi idegen, aki Bujákon közel kerülhetett a minisztériumi titkosított üdülőhöz, vagy pláne a miniszteriális vadakat őrző erdőhöz, várhoz. A bujákiak elfogadták az új helyzetet és mit is tehettek volna? De megmaradt akkor is a varrás, készültek a ruhák, ha felvenni nem nagyon volt hol, mikor. Járták a rossz utakat a fekete malibuk, a volgák, néha még a csajkák is, de élt az emlék tovább. Az idősek a gyöngyös bokkrétát emlegették, elővették a régi fényképeket, amikor Paulini, Kodály, Bartók pártolták fel a vidék kultúráját, amikor csoportosan utazhattak fel Budapestre a szemlékre, amikor már a birtokossal is egyeztetni kellett a nagyszámú, s így a munkából egy-két napra hiányzó résztvevő szereplő miatt.

Vagyis körülbelül egyidőben hatott Bujákon a Paulini Béla szervezte gyöngyösbokkrétás rendszeres szereplés a fővárosi közönség előtt és Glatz Oszkár festőművész-főiskolai tanár alkotói jelenléte. Paulini Bruckner Jenővel (Boldog községbeli) előzsűrizte az országos mezőnyt, amely tíz év alatt hatvan községre terjedt ki. Így kerültek mindjárt a nagy pesti bemutatkozások elején a bujákiak a Városi Színház színpadára már 1932-ben, Szent István nap tájékán. Géczi Péter (1912) egykori szereplőtől tudható: nyolc pengőbe került egy páholy-jegy és egy napszámberbe a kakasülő.

Ott szorongtak saját pénzükön a bujákiak, azok, akik nem szerepeltek, akik régebben feljutottak a fővárosba dolgozni, élni. Micsoda „korszerűtlen” interaktivitás erősödhetett a bujáki csoport és az elszármazottak között, micsoda erős tudatépítés lehetett mindez egyszerre, bujákinak, bujáki pestinek. Őrzik a képeket majd minden háznál, Gécziéknél ezt: nagy, erős csontozatú fiatal férfi, Péter áll középen, mellette jobbról-balról egy-egy menyasszony, az egyik a Rózsi, a valódi, a másik „Mihá Mari”, a szerepbeli a palóc lakodalmasból.

Korunk miniszteriális korszakaiban volt igazán szigeti, elzárt ember a bujáki, hiába ment negyven(!) autóbusszal reggelente, ipari túszként zötyögve, a főváros és környéke iparába. Naponta négy és félórát utaztak, nyolcat-tízet valahol ledolgoztak. Nem így képzelhette a zsellérek jövőjét Szabó Zoltán, az bizonyos. Halála előtt nem sokkal nyilatkozta egy pesti újságírónak: nem szívesen jönne haza, nem szeretne csalódni a valóságban. Akkor már teljes volt a kiábrándultsága.

Mindeközben a bokkrétás múlt, mint a népmese, beépült a köztudatba, az apák, nagyapák fiatalon, szépen ott álltak minden háznál a képeken, a képek az imakönyvekben simultak és gyakran előkerültek, akárki láthatta őket. S volt időben vezető is, Patkós István személyében, aki ki tudja, mióta

tanácselnöke-polgármestere Bujáknak, s maga is fiatal volt még, amikor a falu székébe került, de már akkor sem restellte feltenni a fejére (bemutatóképpen) a magagyűjtötte féketőket egymás után sorban a fényképezés kedvéért. Még az önképzését is erre az irányra állította, nem csoda, ha leleményesen utat talált ide még Szent-Györgyi Albertnek is, aki levélben „visszaigazolta” gyerekkori élményét Bujákról, ám élményei inkább csak a környékéről lehetnek, hiszen a Terényhez közeli Kiskér pusztán élt egy ideig, megfigyelve a hagymaszárat rágó gyerekekről (innen később a C vitamin?), hogy ők aztán nem betegedtek meg egykönnyen, pedig télidőben is mezítláb járt némelyik. Másként szólva, a Nobel-díjasnak annyi köze volt Bujákhhoz, hogy egyazon nagybirtokhoz tartozott szinte az egész táj. De ebből is csupán az erős helyi akarat, a valamire jutás, s persze az egészséges csizelési hajlam érdekes.

A FESTŐ EGYÜTTLÉTE A FALUVAL

Ha az imakönyvek tele voltak (vannak) a mamák, nagyanyák, nénikék kunkoriszoknyás vidám képeivel a bokrétás időkből, akkor a bujái családknál, a szobák falán szép számban néznek le ránk a festő ajándékképeiről a család tagjai, kicsik és nagyok. Buják ebben is egyedülvaló, hiszen hol máshol lehetne a hazai piktúra egyik jelesének képeivel mindenfelé találkozni. Glatz a képeket valamilyen családi eseménykor ajándékozta azoknak, akiket ábrázolt. A község különbözik ily módon minden más magyar falutól, anélkül, hogy erőltetnie, akarnia kellene.

Erősödik kezdettől – amióta Glatz Oszkár rájuk talált – emberi méltóságát kifejező öntudata, nem befolyásolja semmi, sem a divat, sem az általános kopása mindenféle múlt századi értéknek. Nem nagyon érdekli – ha a nagyapjáról-anyjáról-viseletükről-szerepléseikről van szó – a paradigmaváltás, sem a világban, sem az itthoni majdnem-anarchiában, felfordulásban. Bujákon szinten minden időben illett is a márkás farmer mellé megcsinálni a lány teljes ruházatát, s az sem ritkaság, hogy a menyasszonyi habosfehér a szekrényben várja a jelenést. Volt olyan év, amikor a húsvéti körmenetben hét olyan bujái lányka lépdelt mai Margitként, akin akkor volt először a viselet.

Negyven esztendőn át Glatz Oszkár minden nyári és iskolai szabadidejét felhasználva Bujákon tartózkodott. Egészen haláláig, 1958-ig velük élt a Kossuth-díjas festő. Ecsetjével biztatta őket a zsellérsorsban – emberi méltóságukat kifejező viseletük dicséretével, emléke valósággal beégett a helyi köztudatba. Glatz és a hozzá hasonló, ellentettjei voltak a mai beszármazottak jó részét jellemző, semmire nem tekintő városi idegenlégiósoknak, akik semmit

nem adnak önmagukból a falunak, amely valahogy mégis csak befogadta őket, s amit mégis magukkal hoznak: zajt, bömbölő hangszórókat, éjszakai tivornyákat, petárdás gyülekezeteket, s újabban a tojásdobálási verseny(!) (vad)nyugati szokását – nagy döbbenettel rekeszti ki önmagából, gyerekeiből. Ma szorongva néz az új lakóra a falusi ember, „ki tudja, mi lesz még” érzéssel. A beszármazott pedig nemhogy illeszkedni akarna (kivétel van azért), de mert semmit nem tud a vidék íratlan törvényeiről, szokásairól, erkölcséről – megbámulni való csodapókként jár-kelel a riadt helybeliek között.

Szabó Zoltán már nem mondhatja el a véleményét egy újabb szocioszövegben erről a világról, amelyből hiányzik ugyan a cifra nyomorúság, de semmit nem nyerünk a hiányával. Aligha téved az ember, ha eleve arra gondol, Szabó Zoltán is Glatz Oszkár pesti kiállításai nyomán választotta a cifrázott nyomor falujának Bujákot, vagyis pompázatos lehetett, a valóságról pedig kész véleménye volt az írónak. Más témáit a falukutatásban más-honnan vette: tárgykultúra, falusi harmónia – Hollókő, Dejtár, erkölcs, babona, hiedelemvilág ugyancsak más-más falu szolgált. Ezenközben Glatz volt az, aki a legérzékenyebb időszakban, a falut kutatni, menteni (tanyavilág, ridegpásztorság) akaró Győrffyhez termékeny éveiben ecsettel csatlakozott azzal a szándékkal, hogy mindezt bemutassa a nagyközönségnek, s figyelmét, jóakarátát felkeltse. Sok értetlenkedést felvállalt, s a pecsételést: lehetne nagy festő, de csak festészeti aprószent marad örökre.

Gyökéremberként élt Bujákon, évközben kényszeresen Pesten, ahol a főiskolán tanított. Halála után négy évtizeddel, nemrégiben mégis negyven olajképével és számos híres grafikájával tért vissza, unokája Glatz Henrik (Nagy Britannia) ajándékozta a falunak a gyűjteményt. Gyökereztető ember volt, amiként például Illyés Gyula jellemezte Győrffyt: a magyar nép tudósa, akiben a nép vált tudóssá. Győrffy és Glatz rokonszemléletűek voltak abban az értelemben is, hogy kimondva vagy „csak” festve hirdették: a parasztember tudását(!) 16 féle különböző tantárgyban lehetne úgy, ahogy tanítani.

EGY MODELL: SZÉP BÖSKE

Sáfrány Erzsébet igazi „fikciós” palóc mindent tudó, mindenben véleményt mondó ember – asszonyba oltva. Glatz egyik legtöbbet festett parasztlány modellje.

„Itt születtem Bujákon, buszonkettő, águsztus húsz. A szép név onnan eredt ránk, hogy a nagyapám és a nagyanyám egyformán árva gyerek vót, egyiknek sem vót se édesapja, se édesanyja. No, a nagyapám udvarót valakinek, valami Borának, valahogy

aztán nemkerütek mégse össze, elvitte nagyanyámat, akkor a másik jányinak az édesanyja azt mondta 'mutassátok meg hé, mellik az amelliket elvitte a Sáfrány Imre...' No, oszt memutatták neki, akkó meg azt mondta... 'Hát ez nem a Petré Mari, ez a szép Mari!' Így maradt ránk a név, végig egészen a családra..."

Glatz erről azt mondta (fennmaradt kézírata alapján), amikor 1930-ban, több mint húsz évvel Bujákra kerülése után, a Műcsarnokban kiállította képeit és sorra vette valamennyit, kit, mit ábrázolnak: „Ez itt a Szép család, a szép csak ragadványnév. Alig van család anélkül... persze minden ilyen névnek megvan a története...”

A festő Münchenben tanult, majd Párizs következett és a korszakos Nagybánya, onnan hirtelen elkerülve egy ideig a Balaton mellett dolgozott, de mert az erdélyi fenséges Izvorához (jellegzetesen szép, rezes hegy Nagybánya közelében) hasonló ihlető tájat keresett, bebarangolta a hazai vidékeket. Így került, szinten véletlenszerűen, a hegyen átgyalogolva, Ecseg felől érkeve a községbe. Aki már tapasztalta, milyen kép tárul az ember elé ezen a kaptatós földúton közeledve a községhez – megérti Glatz kirobbanó csodálatát. Méregzöldekkel övezett szép völgyben elnyúló falu, a végében a kiugró Kálvária hegy, rajta a fehérremeszelt, „várfallal”-szerűen körülvett fészület.

Az érkezés, rácsodálkozás élményét Szép Böske (második generációs modell, már az édesanyját is festette fiatalasszonyként) is ismerte, Glatz gyakran hozta szóba, nagyon erős hatással volt rá az első rátekintés, s persze, emlegette a Nagybányához kötődő festői világot. Mondogatta is modelljének, „*ha egyszer eljöhetnél velem az Izvorára, meglátnád, milyen isteni a naplement ott is...*” Másra is emlékezhetett volna. Fenn a Rozsály aljában, az izvorai vadászházban, a Feketevíz partján, medvelátogatta erdőszélen 27 képet festett. A nagybányai festők tárlatán a legjelentősebb sikert ő érte el, mindenki elé került, pedig ott, akkor ún. igazi nagy nevek voltak, Hollósy Simon például. Nem is érthető (megérné a kutatást), miért hagyta el hirtelen a társaságot, tény, hogy Buják kárpótolta. Onnantól, hogy 1908-ban rálelt – bujákivá változott, évente fél évet alkotva a nógrádi faluban.

Géczi Margit volt az első menyasszony és párja, Bódi Vencel az első vőlegény, akiket lefestett, s aztán persze nászajándékként nekik ajándékozta a képet. Szép Böskét festette úgy is, hogy még karonülő, aztán meg már az anyja szoknyájába kapaszkodik... Így, egészen végig, a festő életében. Mindig mondogatta modelljeinek „*adjatok már tanácsot, hogy kezdjük...*” Kitétte a petrence szalmát az udvar közepére, ráültette a modelleket, a kis és nagyobbacska helybelieket, de valamit mindig kellett csinálniuk is, kismacskát, tyúkocskát, köcsögöt fogni, így valahogy. Szép Böske a petrence szalmára

azért is emlékezett sok év múlva, mert azon nagyon nehéz volt ülni a nagy melegben egész nap. Szerette a vidámságot, ha a modellek elfáradtak, rájuk szólt: *kancsapura*, ezen mindig nevettek. A festő fenn lakott a Tószögön, a falu egyik legeredetibb részében, amikor először odaérkezett, még minden ház zsúpfedelesként létezett.

„Szomszédom a bíró, akinél nagyszerűbb képviselőjét ennek a falunak el sem lehet képzelni. megjelenése, hangja, mozgása, józan esze, imponálni tudása, jellemének minden vonása erre a hivatásra predesztinálta. Elsősorban a Tószögön szedem a modelljeimet, vannak elegen, nem kell messze mennem. Sok családban már a csecsemőkoruk óta festem a lányokat, fiúkat és a legtöbbjük máma is alkalmas...”

Sok minden elmondható Glatzra csak az nem, hogy nem volt szeme a rosszra, a nehéz sorsra, hogy csak az idillt vette észre. Az idillfestészet mögött a megőrzésre felszólító szándékot kellene megtalálni a mai értékelőnek, legalább már most, amikor újrafelfedezhető a hagyomány, a nép-nemzeti érték úgyszólván mindenben. A nehéz életre, a gyors öregedésre-tönkrementésre utal a fenti részlet utolsó megjegyzése.

ŐRT ÁLLTAK A FALUSIAK

Több száz bujáki képet festett. Mi az igazság? A cifra nyomor vagy a paraszti idillt megjelenítő kép? Egyik sem teljes egészében, vagy mindkettő, azzal a megszorítással, hogy a gúzsbakötött parasztember soha nem úgy élte meg sorsát, amint azt az urbánus szemmel figyelő kigondolta vagy láttatta. Persze úgy sem, amint az idill bemutatja, de Glatz nem idillt festett: az emberi méltóság kifejezője volt elsősorban. Amikor 1952-ben először akarták összeszedni valamennyi képét, amit Bujákról festett, a legteljesebb gondossággal végzett szervezőmunka ellenére is alig jött össze egy kiállításra való. Képein mindig egy népet szimbolizált, akinek oda kellene adni végre az őt megillető életet. Akik ilyen emberi, művészi értéket őriznek, igaz megbecsülést érdemelnek. Glatzban ezt érezhették meg a bujákiak, hogy ugyanis velük, értük van jelen.

Kezdetben Pappenheim-birtokként bérbevett helyiségben dolgozott, saját műterme soha nem volt a negyven év alatt Bujákon.

„Nem szeretem a pompás műtermet... Az én valódi műtermem a falusi szoba, ahol aztán igazán semmire sem kell ügyelnem, a földespadló mindent elbír. Engem csak a tanári állás kényszerít Pestre, ha szabad lennék, csak falun dolgoznék, számomra a város idegen, szinte gyűlölöm és nagy teher nékem ez a lekötöttség.

...Bejártam az országot, boldog ifjúságom éveiben a Dunántúl egy részét, majd a Mátra környékét, és erre a falura esett a választásom, nem bántam meg. A község, amikor idejöttem, viselete teljes szépségében pompázott, rövid elálló szoknyák, selyem pruszlik, általvető, a cifra selyemkendők, a lányok hajfonatában színes pántlikák, a férfiak mind magyar ruhában... Máma már erősen megromlott. Egyrészt a nyomor, másrészt az úrmajmolás. A rettenetes sipkák és pantallók... egy csomó drágább női ruhadarab már nem is kapható, az anyag rosszabb, a színek durvábbak, züllik, megy minden lefele... Így a női nemre vagyok utalva, az asszonyok viselete még szebb, mint a lányoké... Rendesen szép az alakjuk, ruganyos a járásuk és akárhányszor kérdezik is tőlem a képeik előtt, hogy csakugyan falusi nők ezek...?

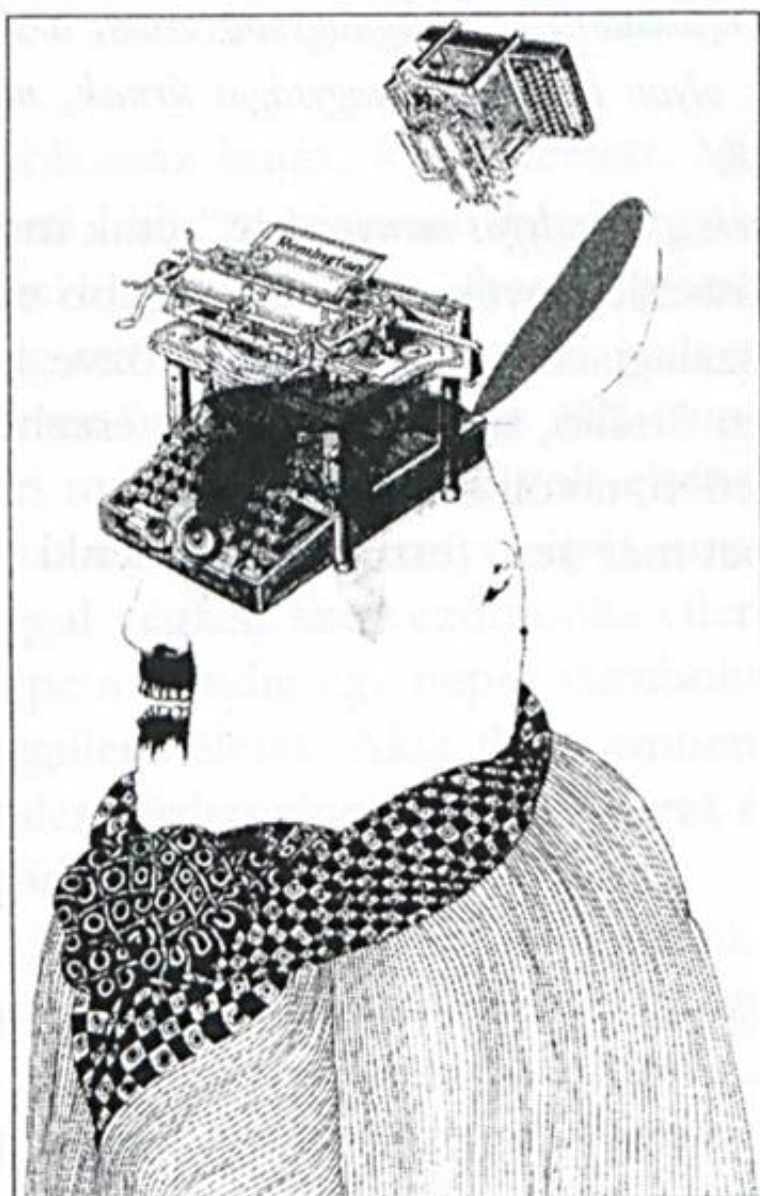
Az öreg Mihá'János háza a legtökéletesebb műterem a faluban... eldolgozgatok hét-nyolc órát együltömben, egy kis déli villásreggelivel megszakítva. Két éve még együtt volt az egész család, amikor az apó, az öreg Mihá' még élt... Föstöttem a nagycsaládnak majd' minden tagját, alaposan ismertem őket, úgy megszoktak, hogy zavartalan folyt körülöttem az élet és beszélgettek, mintha ott sem volnék. Bizony kár, hogy nem vagyok regényíró. Az öreg Mihát különösen szerettem, ő a múltnak embere volt, nem kért a gépből, de a fia, Vilmos sem. Ő a keze munkáját élvezte... Egyszer azt válaszoltam neki az itt állandóan hangoztatott megjegyzésére 'sok türelem kell ám az ilyen munkához...' nekem ehhez nem türelem kell, mert számomra ez a legnagyobb öröm, akkor elgondolkodva így szólt, – 'el tudom képzelni, olyan lehet ez a nagyságos úrnak, mint amikor én szép napsütésnél az eke mögött járok.'

Sírjához elkísérte a falu. „Képeiről leléptek a mosolygós menyecskék”, csak most nem mosolyogtak. Ott voltak az erős parasztlegények, még az öregebb emberek is, ködmönjükről levették színes szalagjaikat és feketébe öltözve komolyan búcsúzkodtak. A februári szélben őrtálló, síró falusiak úgy érezhették, közülük ment el valaki arra az ismeretlen, távoli selyemrétre.

A leghitelesebb, legmegrendítőbb képet már nem festhette meg senki.

Terttu Lenstrom: Akt
(Finnország)
akvarell, 2002.

Bogna Otto-Wegrzyn alkotása
(Lengyelország)
computer grafika, 2002.

Tari Lujza

A 110 ÉVE SZÜLETETT LAJTHA LÁSZLÓ ÉS A PALÓCFÖLD NÉPZENÉJÉNEK KUTATÁSA

Lajtha László, a zeneszerző, népzenekutató és zenepedagógus, közvetlenül a Bartók Bélához, Kodály Zoltánhoz kapcsolódó generáció tagja, egyben a modern alapú hazai népzene tudomány utánuk következő jeles képviselője. Népzene tudományi munkásságában kiemelt szerepet kaptak a hangszerek és a hangszeres népzene. Ismertek hangszer történeti tanulmányai, főleg pedig erdélyi és dunántúli hangszeres népzene gyűjtései, melyek egy részét maga adta ki 1954–62 között. Ezek közt volt a nyugat-erdélyi Szék népzenejét bemutató kötet is, mely sokak figyelmét fordította az ottani hangszeres népzene-re és a falu táncgyománnyára, különösen a táncmozgalom kezdeti időszakában. (Lajthának egyébként – mint maga is megemlékezett róla – Kodály javasolta a falu zenei hagyományainak feltárását, s milyen jól tette!) Sokan megtanulták akkor és azóta az ottani kiváló primások, Ferenczi Márton, a legöregebb Ádám István és mások nevét, csakúgy, mint a híres soproni cimbalmos primását, Tendl Pálét, meg a bogyiszlói zenészekét. Az viszont még szakmai körökben is alig ismert, hogy a palócok körében Lajtha kerek 40 éven át folytatta a népzene gyűjtést, s hogy neki köszönhető sok jeles előadó felkutatása. Rácz Mihály pataki-, Németh István és Molnár József cserépváralji-, Baranyi Dezső balassagyarmati- primás, Szabó János rimóci furulyás és a többi zenész, énekes nevét azonban senki sem ismeri. Az egyetlen kivétel Koós József dudás, akiről viszont azt nem tudják, hogy Lajtha felfedezettje.

Hozzájárulhatott a palóc (és a tágabb északi zenedialektusból származó) gyűjtések ismeretlenségéhez, hogy Lajtha azokat nem publikálta, egyetlen hangmez kivételével. A kiadott lemez balassagyarmati felvételeket tartalmaz, s az 1937-ben megkezdett nevezetes Pátria sorozat része, melynek létrejöttében Lajthának is komoly érdemei vannak. A gyarmati felvételeket Lajtha Rajeczky Benjammal együtt készítette elő a kiadásra, a háború alatt megszakadt sorozat folytatásaként. A háború után ezek jelentek meg először, de egyben utoljára is. Pedig nem utolsónak szánták őket; Lajtha és Rajeczky még éveken át (lényegében Lajtha haláláig) folytatta a hangmez felvételek készítését különböző zenekarokkal. Ennek eredményeként további 100

lemezre való anyagot rögzítettek, de kiadásuk a pénzhiány, 1956, majd Lajtha halála és sok más tényező miatt elakadt. Az 1951-es lemezkiadvány pedig teljesen visszhangtalan maradt, még szakmai körökben is, hiszen fontosabb események kötötték le a kutatók figyelmét: végre újtára indulhatott A Magyar Népzene Tára című nagyszabású sorozat, melynek sikerétől többek közt azt remélhették, hogy végre intézményes háttérrel kap a népzene-tudomány. (A kiadatlan lemezek közül egyébként Lajtha születésének 100. évfordulójára sikerült megjelentetni a soproni zenekar felvételeit valamint – korábbi visszhangtalanságára tekintettel – a balassagyarmati zenekar előadását, új kiadásban. Az 1992-ben megjelent hangkazetta gyorsan elfogyott, 2001-ben így CD lemezen adta ki újból a Hungaroton Classic. Legújabbán pedig a Pátria hanglemezsorozatot bemutató CD-ROM kiadványra került rá).

A Palócföld népzenejének (főleg hangszeres zenéjének) kutatása a grammatikai lemezek megjelenése után bizonyos értelemben háttérbe szorult. A területen korábban Bartók és Kodály már igen jelentős feltárásokat végzett, de mint köztudott, összességében is a Palócföld a kiindulópontja a modern kutatások kezdetének. Itt készítette ugyanis Vikár Béla a legelső fonográf-felvételt, mely a később híressé vált Fehér László balladát tartalmazta, innen indult Kodály 1906-ban, részben gyalog, a Mátrán át, számos palóc falut érintve a fentebbi részekre, majd e terület feltárásába is bekapcsolódott Bartók az alföldi, székelyföldi és dunántúli kiruccanások után 1907-es, 1910-es gyűjtőútjaival. Az eredményekről különböző formában számoltak be, írásban is. 1911-ben és 1913-ban két ifjú követte őket a terület népzenejének összegyűjtésére vállalkozva: a 18 éves Lajtha László és Molnár Antal. 1918 után a Palócföld zenéjének feltérképezése a 120 éve született Kodálynak köszönhetően nagy iramban folytatódott, de óhatatlanul egyoldalúvá vált, hiszen csak a meghúzott határokon belül lehetett dolgozni. Az 1930-as évektől aztán olyan kutatók kapcsolódtak be a gyűjtésekbe, akik a terület hangszeres zenei hagyományain belül külön is érdeklődést mutattak egy-egy hangszer iránt: Madarassy László, Manga János, Dincsér Oszkár. 1935-től kapcsolódott be az itt folyó munkákba Rajeczky Benjamin, aki széleskörű érdeklődésénél fogva a hangszerekről, hangszeres zenéről is készített feljegyzéseket vokális zenei gyűjtőútjain. Az 1950-es években a jól indult munka megszakadt, bár legalább a vokális népzene területén folytatódott a gyűjtés Borsai Ilonának és néhány helyi gyűjtőnek köszönhetően. Ebből az időből Manga néhány hangszeres gyűjtésén kívül csupán Sárosi Bálintét említhetjük, aki a magyar népi hangszerállomány felmérése céljából a Palócföldet is végigjárta az 1960-as évek elején. Területünkön a népi

hangszer, hangszeres népzene gyűjtése és feldolgozása összességében azonban erősen visszaesett. Mindez természetesen nem maradt tudományos következmények nélkül. A hangszeres népzene szempontjából a palóc népzene – és a tágabb északi népzenei dialektusterület szájhagyományos zenéje – megközelítőleg sem érte el azt az ismertséget és jutott az elismertségnek arra a fokára, amely megillette volna, s amit például a kőrispataki, széki, soproni és szombathelyi hangszeres zenei gyűjtések a szakemberek és a nagyközönség körében elértek. Míg Lajtha monográfiái igen ösztönzően hatottak a hangszeres zene további gyűjtésére (főleg Széken és általában Erdélyben), tudományos feldolgozására, továbbá a táncház- és szélesebb népzenei mozgalomra, addig a palóc és a többi északi terület gyűjtőmunkáját hangszeres vonalon az 1970-es évektől alig folytatta valaki (e sorok írója a kevesek egyike). Bizonyára ez a kutatási érdektelenség illetve nagyrészt vokális zenei érdeklődés is oka volt annak, hogy 1967-ben egy nagyszabású palóc-kutatási program elindításakor a népi hangszer és hangszeres népzene az Egerben megtartott tanácskozáson be sem került a feldolgozásra váró kutatási témák közé. A 20 éven keresztül folytatott munkák eredményeként végül megjelent (és különben kitűnő) *Palócok* című, négy kötetes munkában így a palóc népi hangszerekről, hangszeres zenéről nem esik szó. (A helyzet mára még furcsábban változott meg: a Nógrád megye népművészetét – benne népzenejét bemutató, 2000-ben megjelent reprezentatív kiállítású kötetben – a vokális népzeneről sincs szó, a népzene mindössze a néptáncokkal kapcsolatban említett néhány táncnév képviseli. Ennél fogva a palóc népzene kutatói közt Rajeczky Benjamin és a palóc népzenevel foglalkozó sok más jeles kutató, mint Kodály Zoltán, Borsai Ilona egyáltalán nem szerepel, Lajtha László neve pedig egyedül az 1951-es balassagyarmati-lemezek kapcsán van feltüntetve.)

Kapja meg hát Lajtha legalább most, születésének 110. évfordulóján a Palócföldön az őt megillető helyet! Hiszen jelentős szerepet vállalt a Pátria sorozat palóc dudásai (például Mezőkövesdről), furulyásai (például Rimócról) és énekesei felkutatásában is. A Palócföldön 40 éven át többé-kevésbé folyamatosan végzett gyűjtőmunka egyedülállóan hosszú időszak, s egyetlen más általa bejárt földrajzi területtel sem hasonlítható össze. Az 1892. június 30-án született Lajtha 1911-ben, 18 éves fiatalemberként járt először a palócok között, a volt Gömör megyei Ajnácskőn (ma Szlovákia). Utoljára pedig 1951-ben Balassagyarmaton illetve 1952-ben Pásztón és környékén ténykedett a területen gyűjtőként.

A palócok közti működése nemcsak időtartamát tekintve egyedülálló. S bár itteni ténykedése nem közismert, gyűjtéseiből azért mégis sok dallam

vált ismertté, sőt közkedveltté, anélkül, hogy a zeneszerető közönség ismerné a dallamok gyűjtőjének nevét, tudná származási helyének eredetét. Lajtha palóc (és egyéb) gyűjtései Weiner Leó művein keresztül már az 1930-as évektől a hangversenytermek pódiumaira kerültek. A zenehallgató szempontjából természetesen mindegy, mi a műzenei darab (népi vagy más) dallam-eredete. Hiszen a feldolgozást követően a népdal vagy hangszeres dallam már a szerző saját alkotása: beépült a szerző által adott formai keretbe, átformálódott a csak rá jellemző stílusjegyeiktől. Így természetesen a Lajtha gyűjtéséből származó, Weiner által a Néprajzi Múzeumban tanulmányozott, kiválogatott majd feldolgozott palóc népdalok is Weiner sajátjaiként vonultak be a köztudatba. Több más közt ilyen például a népszerű *Rókatánc* tétel az op. 20-as Divertimentóban (II. tétel), melynek alapdallamát Lajtha 1930-ban balassagyarmati cigányzenészekről gyűjtötte számos más és Weiner által szintén felhasznált dallammal együtt. (Weiner 15 hangszeres és vokális dallamot használt fel Lajtha palóc gyűjtéséből kompozícióiban.)

Mielőtt Lajtha palóc gyűjtését közelebbről megismernénk, emeljük ki életének legfontosabb mozzanatait!

Szülei kívánságára jogot tanult, de mellette a Zeneakadémián zenei tanulmányokat is folytatott. Herzfeld Viktornál zeneszerzést, Szendy Árpádnál zongorát tanult, majd Lipcsében (1910), Genfben (1910–11) és Párizsban (1911 V. d'Indy-nél) képezte magát tovább. Az első világháborúig évente több hónapot töltött Párizsban, s ez megmagyarázza francia orientációjú zeneszerzői hangvételt. 1913-ban doktorált közgazdaságtanból, ugyanabban az évben megkapta zeneszerzés diplomáját. Ebből az évből valók első művei is. 1910-ben, 17 évesen, mint zeneakadémiai növendék, kapcsolódott be a népzenei gyűjtőmunkába, s hamarosan (1913-tól) a Nemzeti Múzeum Néprajzi Tára (a későbbi Néprajzi Múzeum) népzenei gyűjteményének őre, majd vezetője lett, egész 1950-ig.

Sorsa az európai szellemű, független magyar értelmiségi sorsát példázza. 1914–18-ig a fronton harcolt, ahová önként soroztatta be magát katonának, mert erkölcstelen kivételezésnek érezte volna, ha más sorsot vállal, mint honfitársai. A katonaság alatt súlyos gyomorfekélyt szerzett, úgy került vissza a múzeumba dolgozni. A kommün alatti magatartásáért fegyelmi eljárást indított ellene a múzeum (akárcsak Bartók, Kodály és Dohnányi Ernő ellen a Zeneakadémia). 1919-től a Nemzeti Zenedében zeneszerzést, zeneelméletet, kamarazenét, karéneket tanított. Ugyanebben az évben megnősült. A szülők akarata ellen kötött házasságukban (vagyonatlan, egyszerű származású, de művelt és Lajthához élete végéig hűséges nő) csak magukra

számíthattak. A frontszolgálat, majd a családalapításból eredő anyagi gondok miatti túlfeszített munka következtében Lajtha beteg lett, így korai nyugdíjazását kellett kérnie (1920-ban megszületett első fiuk, két év múlva a második). Kiújult gyomorfekélyével azonban nem tudta a munkát folytatni, s bár 1926-ban egy Graz környéki szanatóriumban valamennyire kikezelték, 1928-ban idő előtti nyugdíjazását kellett kérnie. Felgyógyulása után nyugdíjasként újból a múzeumban dolgozott, s népzene gyűjtő munkája mellett tudományos tanulmányait is folyamatosan kezdte megjelentetni. Zeneszerzőként még 1929-ben nemzetközi elismertséget hozott számára egy Coolidge-díj. Időközben tudományszervezőként is egyre többet dolgozott, s együttműködött az európai népzene kutatás jeles képviselőivel. Rendszeresen képviselte Magyarországot a Nemzetközi Népzene tudományi Kongresszusokon, például 1928-ban Prágában, 1930-ban Olaszországban, és Belgiumban. 1928–1939-ig vezető szerepet töltött be az *International des Arts Traditions Populaires* szervezetben; irányításával adták ki a maga korában nagy jelentőségű, egyes európai népzene ket bemutató *Musique et Chansons Populaires*-t (1934), és a *Folklore Musicale*-t (1939).

A 2. világháború alatt nyílt náciellenes magatartásáról volt ismert. Szerepet vállalt az ellenállásban, francia barátainak itthonról küldött élelmiszer-csomagot, amíg csak lehetett. Mindezek miatt csak nehezen tudta kiharcolni, hogy az 1937-ben Pátria címmel megkezdett autentikus népzenei felvételek készítése folytatódjon. Ezeket Lajtha egészen a német megszállásig dolgozott: az utolsó felvételek 1944 januárjában készültek úgy, hogy még sikerült Erdélyből áthozatnia Budapestre a kőrispataki zenekart. 1945-ben a Rádió zeneigazgatójává nevezték ki, de már 1946-ban megszüntették megbízatását. Szintén 1945-ben ő lett a Nemzeti Zenede igazgatója, közben pedig újból dolgozott a Néprajzi Múzeum Zenei Osztályán. 1946 augusztusától decemberig a Néprajzi Múzeum megbízott igazgatója volt, 1947-től a Magyar Néprajzi Társaság egyik alelnöke. A múzeumban a háborús visszontagságok után egyedül kezdte meg a népzenei gyűjtemény gondozását (első teendője a nedves pincében tárolt fonográfhengerek állapotának felmérése, mivel sok megpenészedett, elrepedt). Ekkor alkalmazta 1946-tól – bár évekig fizetés nélkül – az egyházi iskolai tanári állásából, majd egyetemi állásából is elbocsátott, fizetés nélkül maradt Rajeczky Benjamint. Lajtha hivatalos beadványaiban sokat érvelt Rajeczky mellett, kiemelve megbízhatóságát és kiváló szakmai képességeit, kinevezését a múzeumban azonban sokáig nem sikerült elérnie. Az osztályt viszont nyugodtan hagyhatta ott és bízhatta rá 1947-ben, amikor hosszabb időre Párizsba indult, hogy egy 1941-ben írt zenekari művének (op. 35.) bemutatóján részt vegyen, valamint egyéb,

háború előtt vállalt kötelezettségeinek eleget tegyen. Útjához már 1946-ban útlevelet kért, amit elutasítottak, de a nemzetközi szakma nyomásának engedve végül teljesítettek. Párizsban többek közt zeneműkiadójával és a Francia Rádió igazgatójával tárgyalt, valamint népzenei bizottsági kérdésekben vette fel a háború alatt elejtett szálát. Párizsból Londonba utazott, ahol részt vett a Nemzetközi Népzenei Tanács megalapításában, melynek vezetőségi tagjává is választották. 1948 októberében tért haza, a frissen hatalomra került kommunista rezsim pedig igyekezett kifejezni nem tetszését Lajtha nyugati kapcsolata miatt. 1949-ben leváltotta Nemzeti Zenede-i igazgatói posztjáról, felfüggesztette tanári állásából. 1949-ben elutasították útlevélkérelmét egy genfi és párizsi népzenei konferencián való részvételhez. 1949 őszén azonban még újból sikerült anyagi támogatást szereznie a népzenei felvételek folytatására, amit Rajeczky Benjammal végeztek. 1951-ben múzeumi állásából is elbocsátották. Ez fájt neki legjobban, hogy szeretett népzenei gyűjteményétől is megfosztották, mely végeredményben 1913-tól neki köszönhette létét. Mindez már sok volt a Lajthát elismerő zenei szakmai köröknek is. Közbenjárásuknak (többek közt Kodálynak) köszönhetően 1950-ben Kossuth-díjat kapott népzene kutatói munkásságáért. Heti háromszor továbbra is kijárt a múzeumba a megszokott munkatempóban, annak ellenére, hogy ott már nem alkalmazták. Olyankor 8–10 fiatal, tanulni vágyó és más munkatárs forgolódott körülötte, sokan olyanok, akiknek korábban ő harcolt ki valamilyen alkalmi keresetet. A Kossuth díjat a Rákosi rezsimtől nem akarta elfogadni. Végül azonban rábeszélésre mégis elfogadta, de rögtön szétszította a nála rosszabb körülmények közt élőknél.

1951-ben Újfalussy József közbenjárására a Népművelési Minisztériumból is kapott anyagi támogatást népzene gyűjtő munkája folytatásához. Ugyanebben az évben a Zeneakadémián tanított népzenei lejegyzési módszertant. Lassan azonban – részben az őt ért sérelmekből kifolyólag kissé nyers modora miatt – egyre inkább elszigetelődött, idehaza is. Csupán egy szűk szakmai kör tartott ki mellette, akikkel a népzenei gyűjtést, kiadásra előkészítést végezhetett egyelőre még a múzeumban. Tanítványain (például Avasi Béla, Gábor Éva) kívül Rajeczky Benjamin dolgozott vele a széki, szépkenyerűszentmártoni kötet lejegyzésén, s Rajeczky kottázta le a kőrispatai gyűjtés hanganyagát ún. nyers lejegyzés formájában. (Az viszont Lajtha részéről érthetetlen, miért nem említette meg a kötetekben Rajeczky nevét.) A fiatal munkatársak közül Tóth Margit és Erdélyi Zsuzsanna dolgozott vele rendszeresen a gyűjtőutakon, 1950-től főleg Sopron- és Vas megyében. A francia tudományos és művészeti élet – mely részéről mindig is megbecsülés övezte – 1955-ben az *Institut de France* tagjai sorába választotta.

Az 1956-os október 23-i forradalom híre gyűjtőúton érte, s a felkelés vérbefojtása pedig igen megviselte. 1957-ben szívtrombózist kapott, de felépült, s azt követően a korábbi lendülettel dolgozott. 1962-ben francia barátai és a nemzetközi szakma nyomásának engedve hosszú idő után újból kapott nyugatra útlevelet (Nadja Boulanger pl. zeneszerző verseny zsűrijébe hívta). Párizsban, Londonban, Monte-Carloban és Osloban tartott tudományos előadásokat. 1962-ben még részt vett egy gottwaldowi konferencián is elnökként és aktív vitapartnerként. Ugyanebben az évben még írt egy művet is (op. 68.), ám egy 1963-as gyűjtőút után kapott második szívtrombózist szervezete már nem tudta legyőzni, s 1963. február 16-án meghalt.

Ennyi dióhéjban Lajtha László életrajza, amelyből hiányzik az igen gazdag zeneszerzői-, a tanári és tudományszervezői életmű méltatása, de még a teljes népzene kutatói munkásság bemutatása és méltatása is. A részletekbe menő ismertetés helyett palóc gyűjtéseinek is csak a legfontosabb vonásait emeljük ki. Elsőnek ismerkedjünk meg a Lajtha által bejárt részekkel. (Itt jegyezzük meg, hogy a megyék, falvak esetében a trianoni határok előtti, 1913-as megyebeosztásra támaszkodunk. Egyes részek így ma Szlovákiában illetve más megyében találhatóak.)

1911-ben Gömörben, 1913-ban az Ipolyvidéken, 1922-ben a Heves megyei részeken, 1929-ben Borsod megyében és újból a hevesi részeken járt gyűjteni. 1930-ban és 1935-ben Nógrád- és Heves megye, közben 1934-ben, majd 1938-ban csak Nógrád megye került sorra, s végül a 2. világháború idején az 1940-es ipolyvidéki út zárta a sort. A 2. világháború háború után először 1950-ben jutott el újból a területre. Ekkor korábbi gyűjtőhelyeit kereste fel Nógrádban és Hevesben. Folytatódott a munkája a két megye területén még 1951-ben, illetve befejeződött 1952-ben. A Palócföldön 11 évvel a halála előtt járt utoljára. Érdemes felsorolnunk a bejárt falvakat is. Az első a gazdag mondavilággal övezett honfoglaláskori település, Ajnácskő (Gömör megye). 1911 áprilisában járt a faluban, jó ötven évvel azután, hogy Petőfi is megfordult ott. De boldog lett volna az ifjú Lajtha, ha hallhatja az ajnácskői csevicsé fűrdőházban muzsikáló Csomai Jóska cigánybandáját, amely Petőfi 1845-ös Úti jegyzetei szerint „gyönyörű nótákat huzott Lavotta, Csermák, s másoktól...”! A költőt, – mint írásából tudjuk – különösen megragadta a karancsaljai nóta, melyet akkor hallott először. A cigányzenei élményekre Lajthának ekkor még várnia kellett. A terület dudahagyományával azonban már második palócföldi útja során, 1913-ban megismerkedhetett Ipolybalogon és Ipolykelenyén (mindkettő Hont megye) valamint Nemesócsán (Komárom megye). Abasár és Gyöngyöshalász

(Heves megye) következett 1922-ben, majd 1929-ben Bogács, Cserépváralja, Kisgyőr, Mezőkövesd és Szentistván (valamennyi Borsod megye). 1930-ban jutott el Balassagyarmatra, Hugyagra, Mocsárapátiba, Rimócra (Nógrád megye) valamint Mikófalvára (Heves megye). Ezt Kazár (Nógrád megye) követte 1934-ben, majd Boldog (Pest megye), Egerszalók (Heves megye) és Érsekvadkert (Nógrád megye) 1935-ben. Gazdag az 1937-es esztendő is; ekkor újból Cserépváralján, majd Dejtáron és Patakon (Nógrád megye) járt. 1938-ban került sor a borsosberényi, a rimóci (Nógrád megye) és a mezőkövesdi (Borsod megye) felvételekre. 1940-ben újból Hont megyében dolgozott (Ipolyszécsénke és Ipolyvarbó).

Ezután tíz év elteltével járt újból a területen: 1950-ben a régi helyek közül Érsekvadkerten, Patakon és Balassagyarmaton fordult meg újból (az utóbbi városban kétszer is), s eljutott Mohorára és Szirákra is (Nógrád megye). Ezután megint Balassagyarmat következett 1951-ben, valamint Heves megyében Eger környéke, Borsod megyében pedig Szikszó környéke. 1950–52 között több ízben megfordult Pásztón is (mely ekkor már Nógrád megyéhez tartozott).

A fentebbi gyűjtések terméséből hangszeres zenei szempontból az 1913-as ipolybalogi (főleg dudadallamok), az 1929-es cserépváralji (népi klarinét és cigánybanda), az 1930-as és 1950–51-es balassagyarmati (cigányzenekar), az 1935-ös érsekvadkerti (duda, kanásztülök) valamint az 1938-as rimóci és borsosberényi (duda), valamint 1939-es mezőkövesdi (duda) gyűjtés anyaga a legjelentősebb. A hangszeres zene mellett Lajtha figyelmet szentelt a terület népszokásainak is. 1933-ban így a Palócföldön fennmaradt jellegzetes tavaszi népszokásról *Kiszejárás a Hont megyei Ipolybalogon* címmel közölt tanulmányt.

A hangszeres gyűjteményben akadnak olyan dallamok, amelyek kizárólag, vagy pedig főleg a palóc területen otthonosak. Elsősorban egyes dudánóták tartoznak ide, melyeknek füttyült, énekelt és dudán játszott változatait viszonylag nagy számban megtaláljuk már Lajtha első gyűjtései közt. Nézzük meg közelebbről előbb a dudával kapcsolatos anyagot!

DUDANÓTÁK, DUDA, DUDAHAGYOMÁNY

Lajtha az 1913-as gyűjtést követően tömegesen csak az 1930-as gyűjtéskor találkozott a palóc dudánóták sajátos világával. A „pásztornép” repertoárja kapcsán figyelt fel a hangszeres és énekes előadásban hol kissé szabadon, hol meg feszes előadásban megszólaló ritmikus táncdallamokra, melyeknek további kutatását is elhatározta. „A falusi földművesnél több régiséget őrzött

meg a pásztornép. Folytatni is fogom közöttük a gyűjtést, mert megmen- tendő értékeket hiszek még náluk.” írta 1931-ben, gyűjtési beszámolójában. Hozzátette még azt is, hogy másutt is folytatni fogja a gyűjtést, „megpró- bálom kideríteni, vajjon hány dallamnál szólal meg e ritmus a maga ősi me- revségében, amikor hangszeren játsszák, ... és megállapítani, vajjon nem az énekelt és hangszeres előadás alapvető különbsége az oka a ritmus elválto- zásának.”

Az egyenletes negyedmozgású, feszes előadású dudaritmusú dalok közt olyanokat találunk, mint a szélesebb Palócföldön népszerű, egykor tánchoz, mulatsághoz használt *Duda-duda, szőrös duda, Elment Simon disznót lopni*, és a friss csárdásként ma is népszerű *Hej, kendermag, kendermag*. Megvan gyűjté- sében a Hont (és korábban a Nyitra) megyei területeken kedvelt *Most kezd- tem egy barna kislányt szeretni* (másik jellegzetes szövege *Egész évi keresetem, tyubatyu*). Tipikus a Palócvideken a dudaritmus és a kanásztánc ritmust öt- vöző *Erre gyere amőre én* kezdetű népdal. Jellegzetesen palóc kanásztánc rit- musú népdal (egyben az ugrós tánc dallama) a *Megy a kanász a partnál, zsíros kalapjában* és az *Uccu kanász a gyepen*. Ezek változatos formában és szöve- gekkel található meg gyűjtései közt. Szintén palócvideki, de helyi vonáso- kat is mutat egy dudafelvétel Érsekvadkertről. Ennek dallama a későbbi gyűjtésekben csupán a nógrádmegyeri pásztor Kukucska családdal rögzített felvételek közt van meg *Cickozi baranyi, csíp engem valami* szöveggel. Lajtha az 1930-as években további jelentős dudaanyagot gyűjtött Rimócon, Gyar- maton, Mezőkövesden és Borsosberényben. Az előadók közt egyaránt akadtak aktív dudások, énekesek (a dallamok szöveges megszólaltatásával) és cigányzenészek. Két előadót külön is érdemes kiemelnünk. Az egyik Koós József kanász, aki többek közt a következő népdalokat játszotta du- dán illetve énekelte: *Aki dudás akar lenni/Annak pokolra kell menni, Pista bácsi, János bácsi/Csak a ládám, azt vigyétek ki, Kerek az én szűrőm alja, Megy a kanász a partnál* valamint *Dudaszó hallatszük/A kertek aljába*. Ami áll a Lajtha által gyűjtött és Weiner Leó által műzenébe ültetett darabokra, fokozottabban érvényes a Koós által énekelt népdalokra. Mindegyik dudánóta Lajtha gyűjtéséből került a köztudatba, sőt közülük három már régóta népzenei tananyagként is forog. Ez azonban nem köztudott, mivel a dudással a Pátria lemezsorozat alkalmával készítették a felvételeket, s így sokan Dincsér Osz- kárt hiszik előgyűjtőnek.

A népzenei hanglemezsorozat felvételei 1937-ben, több éves előkészítő munka után kezdődtek el. A felvételeket Bartók Béla, Lajtha László és Kodály Zoltán irányításával a Magyar Rádió stúdiójában készítették. Ahhoz azonban, hogy a lemezsorozaton a magyar népzenei kincs legjavát és területenkénti

sokszínűségét bemutathassák, komoly előkészítésre, közte népzeneegyüttesekre volt szükség. Az ún. előgyűjtéseket többek közt Seemayer Vilmos, Balla Péter, Manga János, valamint a Néprajzi Múzeumban Lajtha mellett segédkező Dincsér Oszkár végezte. Olyan kiváló énekeseket és hangszerjátékosokat kutattak fel, akik alkalmasak voltak arra, hogy méltóképpen reprezentáljanak egy-egy fontos dallamtípust, zenei műfajt, illetve egy adott földrajzi területet s annak jellemző népi hangszerét, s ha lehet, még a rádió mikrofonja előtt se jöjjenek zavarba. Az előadók egy része azokból a falvakból került ki, ahol Bartók meg Kodály valamint Lajtha korábban már megfordult. Akadtak azonban új területek és korábban nem ismert előadók is. Ilyen volt az 1888. november 5-én Vilkén Nógrád megyében született Koós József juhász-számadó, kitűnő dudás, furulyás és énekes, Lajtha László felfedezettje. A felvételek készítése idején 39 éves volt, s feleségével és négy gyermekével egy borsosberényi Wiener uradalmi birtokon pásztorkodott. Azt megelőzően Kóspallagon szolgált. Apja, nagyapja is pásztorok voltak, s mindig Nógrád és Hont megye területén juhászokdtek, csakúgy, mint feleségének családja. Borsosberényben 700 birka volt a keze alatt. Évi fizetése 70 hektoliter búza, 20 hektoliter rozs, 15 anyabirka, 1800 négyszögöl föld használata, 6 szekér gally, napi 1 liter tej és évi 12 pengő volt. Az 1921 óta juhász-számadó Koós legnagyobb fiával együtt őrizte a juhoikat, ám a fiúnak nem járt külön bér. A kereset épp csak a család megélhetését biztosította, de a család jövedelmi szintje a korabeli viszonyok között jóval magasabb volt, mint például azé a négytagú kocsis családe, akikkel – közös konyha használattal – egy házban laktak az uradalomban. Koós iskolázott ember volt: kijárta mind a 6 elemet, volt katona: 1916-ban sebesülten került haza a frontról.

Mindkét hangszerét maga készítette, mivel gyerekkorában a bojtárkodás mellett a hangszer- és a szükséges pásztoreszközök készítésének fortélyait is megtanulta. A Pátria felvételekről készült jegyzőkönyvben díszesen faragott ivócsanakjáról feljegyezték, hogy az a Néprajzi Múzeumba került. Furulyája pedig billentyű nélküli 7 lyukú harántfuvola volt.

A rádió stúdiójában a sokoldalú, bálokban muzsikáló Koós József sok népdal és a dudarepertoárhoz tartozó hangszeres darab mellett a területen kedvelt Vasvári verbunkot is eljátszotta dudán. Az akkor készített fényképfelvételen is dudájával látható a magas 50 éves, fiatalos férfi, amint természetes határozottsággal áll ünnepi viseletében. Csak tekintete árulja el elfogódottságát, amiből kiolvasható meghatottsága: ezek a finom, halk szavú úriemberek itt őt magukkal egyenrangúként kezelik, amint arra kéri, játsszon bele a masinába. Koós 1937. június 7-én játszott a Magyar Rádió

stúdiójában Bartók Béla és Lajtha László jelenlétében. Nem tudjuk pontosan, hogy a világháború hová sodorta a zenésznek is kitűnő pásztort, s mi lett a sorsa családjának. Az uradalmak megszűnésével nem maradt kenyéradó gazdája, s állatok nélkül hagyományos vándorló-legeltető foglalkozása is szükségtelessé vált. Az 1970-es években, már Lajtha halála után Manga János talált rá valahogyan Rákospalotán. Az akkor 80. éve felé járó, friss szellemű, jó memóriájú, még mindig kitűnően furulyázó, sőt kitűnő, erőteljes énekhanggal éneklő egykori pásztortól újból felvett néhány dallamot. Dudája akkor már nem volt meg, csak furulyája. Koós József már régen az égi mezőkön terelgeti nyáját. Zenei tudása azonban Lajthának köszönhetően a hangfelvételeken keresztül ma is gazdagít bennünket.

A másik előadó Vékony János mezőkövesdi dudás (1864–1948). A színpompás viseletéről híres matyó faluban a 19. század végén még több dudás volt, akik bálokban, lagzikban muzsikáltak a környékbeli falvakban is. A duda használata azonban az 1920-as évekre erősen visszaesett, így Vékony János, ragadványnevén Jancsó már szinte az utolsó dudásnak számított a vidéken. Paraszt- és csordásszülők gyermeke, aki azonban már más mesterséget választott: kitanulta az órásmesterséget. Kevés földje is volt, s mellékkeresetként dudált. Lajtha 1929-es gyűjtését követően 1937-ben Seemayer Vilmos járt nála, majd 1938 januárjában sor került a hanglemezfelvételre a rádió stúdiójában. Akkor fénykép is készült; Ortutay Gyula, Lajtha László, Bartók (és valószínűleg Seemayer) veszi körül a dudát tartó, alacsony termetű Vékony Jánost. Ekkor már 64 éves volt, s nagy szó, hogy még tudott játszani a hangszerén. A vele készült hangfelvételekről Bartók Béla készített részletes kottát.

ZENEI KOMMUNIKÁCIÓ – KANÁSZTÜLÖK DALLAMOK

A hangszeren játszott új stílusú, vokális magyar népdalok mellett külön értékét képviselik a palóc gyűjtésnek az olyan speciálisan hangszeres zenei elemek, mint amilyenek például a szignálok. A hangszeres szignálok közösek abban, hogy ősidők óta a kommunikáció megkönnyítését célozzák, sőt létrejöttüket is az egymás közti érintkezés egyértelművé tételének köszönhetik. Hosszú idő óta csiszolódott dallamviláguk bebizonyította alkalmasságukat és praktikusságukat az embernek a környezettel való (ember és ember közti illetve az ember és állat közti) érintkezésében. A magyar pásztorok jelzéseit illetően a gyűjtések egyértelműen mutatják, hogy egy-egy faluközösség a környék tehén- vagy disznópásztorainak jelzéseit

egymástól jól megkülönböztette. Korosztályonként is voltak külön jelzések. A szignálokat a falu lakossága nemcsak a hangszín, hangerő, hangmagasság, a hang iránya alapján választotta szét, de a közös stílusjegyekből formált jelzések közül az egyénre jellemzőt is ki tudta választani. Lajtha hangsúlyt helyezett arra is, hogy az egykor sokak által értett zenei jelrendszer sajátos világát, a kanásztülkön fújt dallamokat is fonográfra rögzítse, ahogy tette már Bartók és Kodály is. Ilyen szignálokat Lajtha többek közt Érsekvadkerten gyűjtött a kanászok körében.

CIGÁNYZENÉSZEK

A Magyar Néprajzi Társaság 1930. május hó 28-án tartott évi rendes közgyűlésén Dr. Madarassy László főtitkár azt jelentette, hogy az előző évben nyilvánosan beszámoltak többek közt a cserépváraljai népzenei gyűjtés eredményéről, valamint arról, hogy az 1930. évi népzenei gyűjtésekhez is sikerült anyagi támogatást szerezni. Mint írta, a népzenei gyűjtés Lajtha László „választmányi tag szakértő programja alapján már folyik is”. A főtitkár külön köszönetet mondott a támogató banknak és magánszemélyeknek, köztük Herman Géza községi főjegyzőnek Mikófalváról (Heves megye). A mikófalvi gyűjtés nagy része vokális anyag, beleértve az énekelve előadott hangszeres táncdallamokat is, melyeket hangszeres formában a gyűjtés idején Mikófalván egyébként cigánybanda szokott játszani a táncalkalmakon. Ezek közül jelent meg két *Csárdás*, egy *Kopogós csárdás*, egy *Lassú* és egy pásztortánc (*Jubász lassú*) a *111 Táncdal* című gyűjteményben, melyet Rajeczky Benjamin válogatott össze Lajtha László és mások gyűjtéséből. Ugyanebben szerepel még Lajtha palóc gyűjtéséből Cserépváraljáról egy *Gyors, buktató*, Vámosmikoláról (Hont megye) egy verbunkos *Bábó verbungja* címmel, Balassagyarmatról pedig a *Kállai kettős (Gyors, ugrós)* egy változata.

Cserépváralján a táncdallamokat nemcsak vokális formában, hanem cigánybanda játékában is módja volt fonográfra venni. Két verbunkoson és más darabokon kívül felvette a Rákóczi-indulót is, pedig a hangszeres darabnak a néphagyományon belüli alakulását ekkoriban még nem követték nyomon. Ennek az 1929-es gyűjtésnek a maga korából egyetlen, s így különösen becses adata egy *Verbunkos* című darab, melyet Lajtha két változatban is rögzített: a magyar banda primásával (Németh István) és d-klarinetosával (Molnár József) is fonográfra vette. A dallamot csak 1958-ban a Gömör megyei Nemesradnóton játszotta el újból egy cigányprimás, az egykori nagy felvidéki zenei tradíció egyik utolsó képviselőjeként (a gyűjtő Kiss Lajos

volt). A cigányzenész Rimaszombatban ma is működő kitűnő primás fia pedig – mint 1997-es gyűjtésemkor meggyőződhettem róla – már egyáltalán nem tudja e dallamot. A cserépváralji példa viszont az egykori szélesebb elterjedtséget jelzi.

Figyelemreméltó a balassagyarmati anyag is. Többek közt azért, mert számos klasszikus verbunkost tartalmaz, s azért is, mert a gyarmati zenészek játéka jól tükrözi a paraszti népi zenei kultúra és a városi kultúra összefonódását, egymásba olvadását. Lajtha éppen a balassagyarmati gyűjtés kapcsán figyelt fel a dudával képviselt régi parasztzene és a cigányzene összefonódására és különbözőségére. A cigányzenészekkel való intenzívebb foglalkozás után sem hagyott fel azonban a parasztzene felkutatásával. Sőt, arra törekedett, hogy azonos faluban rögzítse mindkét réteg zenészeinek repertoárját. Különösen az 1929-es és 1930-as palóc gyűjtésekben feltűnő az aránytartás. Balassagyarmaton például a cigányzenekari felvételek mellett több duda és furulyafelvételt készített Koós Ferenc juhással. Gyűjtőútjain ugyanilyen módon törekedett a vokális és hangszeres hagyomány egyidejű feltérképezésére.

A már említett Petőfi Úti jegyzetben Balassagyarmatról is szó van. Írásában a költő egy néhány kocsmából kihallatszó hegedű- meg bőgő szóról és az ivók egy-egy kurjantásáról szól, mely egy vásár nap előtti éjféλι állapotot rögzít. Elképzelhetjük, hogy ahol a 19. század közepén már több banda működött egyidejűleg, ott 100 évvel később is magas színvonalú zenélés volt a jellemző.

Lajtha írásaiból is kitűnik, hogy Gyarmaton számára valami új kezdődött a tudományos megfigyelés terén. Már addigi gyűjtéseiben is akadtak jó cigányzenészek, de nem fordított rájuk nagy figyelmet. Az 1930-as év gyűjtési eredményei közt szintén felsorolt északalföldi gyűjtés cigányzenészt csak „a peregi muzsikus”-ként említette. Ezzel szemben a gyarmati primásról már név szerint számolt be, tömör jellemzést adva családi és zenei háttéréről. Rácz Mihály, becenevén Patkány Miska, a Balassagyarmathoz közeli Patak faluból származó Nógrád megyei cigányzenész a legelső, akinek Lajtha név szerint, írásban is szentelt néhány sort. Ugyanakkor a pataki zenészekről adott néhány mondatos információ már előrevetíti Lajtha későbbi, kifinomult szemléletmódját, melynek lényege, hogy a kutató gyakori helyszíni megfigyeléssel, egy adott közösség életének részletes megfigyelésével értheti meg és tárhatja fel a népi kultúra működését.

„Egy nógrádi banda” – így írt később a kőrispataki gyűjtés előszavában egy együttesről, mely nem lehet más, mint valamelyik gyarmati, esetleg a Gyarmaton muzsikáló pataki. Az együttes játéka a gyűjtést után 25 évvel is

nagy élménye volt: részletesen írt a banda játékmódjáról, valamennyi hangszert frappánsan jellemezve. Érdeemes egy részletet idéznünk: „A két világháború közötti időben kezdetem jobban megfigyelgetni, hogyan játszik az ilyen, kótát nem ismerő, kis és elzárt falvak lakosainak muzsikáló cigánybanda. Akkor még csak fonográf-géppel gyűjtöttünk, amellyel együttest nem lehetett felvenni. Igen sajnáltam, mert sokszor megdöbbenett, amit hallottam. Emlékszem egy nógrádi bandára, amelynek összetétele a következő volt: hegedű, klarinét, cimbalom, kontra, bőgő. A klarinétos a fúvókát egészen a szájába vette, mint valamikor a régi tárogató síposok tették, felfújt pofazacskói az orgona szelládája módjára szólaltatták meg a hangszert és a síp oly élesen, hangosan rikoltott, annyira kivált az együttesből, hogy pl. a hegedűs-prímás játékából alig hallatszott valami. A cimbalmosnak nyakbavetős cimbalma volt; kemény verőivel verte a húrokat, kemény, kopogós, megcsörrenő hangja ki-kihallatszott a bandából. Rendszerint a dallamot játszotta, de hang-repetícióval, másképpen díszítve, másképpen körülírva, másképpen játszotta, mint akár a hegedű, akár a klarinét. A nagybőgő meg-rántott vonóval játszott hangjai eléggé kivehetőek voltak. A bőgő patronokat, formulákat játszott. Ezeket szabadon cserélgette és bizony harmóniailag igen gyakran semmi köze sem volt a melódiához. A kontrás épp oly szabadon, helyükről el-elcsúszó patronokkal dolgozott, mint a bőgő. Hol valamelyik melódiát játszó hangszerhez, hol a bőgőhöz közeledett, hol önállóan játszott egy-egy harmonikus figurát, de a harmónia éppen bizonytalan léte miatt sehová sem illett. A hegedűs-prímás hegedűhangja hallatszott a legkevésbé, s bár a hangzásban legkisebb volt a szerepe, mégis ő volt a banda feje. Ő választotta, indította a dallamokat, ő kezdett valami újba, ő adta meg a tempót, egyszóval ő vezetett. Nógrádban is, Somogyban is megpróbáltam lejegyezni valamit, minthogy azonban a dallam ismétlésekor majd mindig másképpen játszottak, nemigen sikerült egy-két taktusnyi bizonytalan vázlatnál többet papírra vetnem.” Bevallottan ez a banda fordította Lajtha kutatói szemléletét új irányba, s vezette rá nemcsak általában a falusi cigányzenekarok vizsgálatára, hanem például a „hamis zenekarok” vizsgálatának fontosságára is. A kőrispataki kötet előszavában és egy külön tanulmányban aztán azzal is foglalkozott, mit ért a népzeneben „hamis” alatt. Megfigyelései nyomán meggyőzően fejtette ki azt a népzene tudományi – ma már – alaptételt, hogy a népi előadásban részben az európai hangrendszerektől eltérő hangsorok használatából, részben a nem homofon többszólamúságból erednek azok a hangzatok, melyek a dúr-moll tonalitáshoz szokott fül számára hamisságot jelentenek, de valójában nem azok – legalábbis egy jó zenei előadás és felkészült technikai szint esetén. A gyarmati

zenészek Lajthára gyakorolt hatása nyilvánvaló volt, ezért is tért vissza hozzájuk a második világháborút követően. Csakhogy az ottani bandák már nem a régiak voltak, melynek tagjai sokfelé szóródtak szét. Csalódást hozott érsekvadkerti, mohorai és pataki kiruccanása is. A 30-as években Patakon két banda is működött, s mindkettő olyan híres volt, hogy az egész környékre hívták őket. Ezeket az együtteseket nemcsak a háború zilálta szét: meghaltak az öreg primások is, a fiatalok meg már nem vagy csak töredékesen tudták az öregek által játszott régi darabokat. A Gyarmaton ekkor meghallgatott cigánybandák közül legjobbnak bizonyult az az együttes, melyet Baranyi Dezső (becenevén „Rekedt”) vezetett. Az Ecsegen született, majd Nógrádverőcén is működött Baranyi kitűnt jó technikájával, tiszta játékaival, gazdag és a környéken jellemző műsorával tűnt ki a többi banda primásai közül. Így került az ő együttese a Pátria lemezre.

Kállai Bertalan (Berci) jónevű pásztói cigányprimás 1986-ban arról tájékoztatott, hogy Lajtha őt és együttesét többször meghívta játszani a rádióba. „Lajtha László 1950-ben vagy 1952-ben meghallgatta a bandámat, fel is akarta venni a játékunkot. Tetszettünk neki, de azt mondta kicsit városiasan muzsikálunk, neki falusiasabb kellene. Elment, hogy keressen másik bandát, de ígérte hogy majd visszajön. Sorra járta ő akkor itt mindenféle a falvakat, vót Szirákon, Ecsegen, Csécsén meg Erdőkürtön is – tőlünk is kérdezte, hogy hol vannak még bandák –, de nem igen vót szerencséje.” – mert akkorra már sok a banda végérvényesen feloszlott.

A Lajtha palóc gyűjtéseket bemutató írásunkban nem térhettünk ki a többi gyűjtőút ismertetésére. De, hogy időben tudjuk mihez mérni működését a palóc területeken, a második világháborúig bezárólag megemlítek néhány gyűjtőutat. 1911-ben Ajnácskő után Csík megyébe ment, ahol többek közt a gyimesi csángó népcsoportot is felkereste – az első népzene kutatóként. 1912-ben újból Csíkban járt, majd 1922-ben Bogyiszló, 1923-ban többek közt Törökkoppány következett. Az ezt követő évek alatt került sor az északkelet-magyarországi (Zemplén megyei) és kiskunsági gyűjtésekre, melyeket a Szatmár megyei falvakban tett gyűjtőutak követtek 1933–34-ben. 1938-ban már Kolozs megyében, majd 1940-ben Széken gyűjtött. 1951, a gyarmati hanglemezfelvételek után már főleg a Dunántúlon, valamint Debrecenben és más helyeken dolgozott.

Az összefoglalás talán dallampéldák nélkül is jelezi, milyen sokrétű, területileg mennyire széles, mennyiségileg milyen számottevő, zenei stílusok szempontjából pedig milyen gazdag, változatos Lajtha Lászlónak a palóc

ethnikum körében végzett hangszeres (és vele együtt vokális) népzene gyűjtése. Lajtha a néhány északkelet-magyarországi helység és a Nyitra megyei Tardoskedd kivételével kifejezetten palóc területeken, azon belül főleg az ún. palóc centrumban (pl. a Mátra környékén, az Ipolymentén, Rimócon, a Tarna völgyében, az egri völgyben és a Sajó völgyében) végezte gyűjtőmunkáját. Gyűjtései közül nem ez az egyetlen, amely a halála óta eltelt időben sem kapott megfelelő nyilvánosságot, de kétség kívül a legnagyobb. Nemcsak Lajtha, hanem a palóc népi kultúra miatt sem mindegy tehát, hogy tudunk-e róla, vagy sem. Legalább most, születésének 110. évfordulóján hajtsunk fejet itteni működése előtt! Annál inkább, mert az évtizedeken át folyamatosan végzett palóc (és más területek tapasztalataival gazdagított) hangszeres zenei vizsgálódások indították el őt azon az úton, amely egyenesen vezetett a hangszeres népzene kutatás mai eredményeihez.

Jan Szaudynger

NÉZŐPONTOK

Az, ki egy nőt még sohasem látott,
Angyalnak hiszi, ki megvált világot.
Az, ki a nőt csak távolról látja,
Gondolja ember ő, felebarátja.
De ki csak egyszer is ha közelről látta,
Minden porcikája vele együtt bánta.

AZ ELSŐ KÉRDÉS

Még csak épp-hogy kész lett Ádám,
Szólt: Teremtőm, és a madam?!

TÁVIRAT (HIRDETÉS)

Egy bordát adok s ha kapok érte
Egy szép Évát, – nekem megérte!

MINŐ ISTENI HARAG...

Mily szörnyűséges isteni harag,
– halljátok e tréfát?!
Az Édent vette el Ádámtól az Úr,
nem Évát!

ALMA EVÉS UTÁN

Ádám, mikor észrevette a meztelen Évát,
Már nem követel más Édent
és nem is vált témát.

A MEGMENTETT PARADICSOM

Ha Évát jobban szemügyre veszem,
Hát almát inkább sosem eszem!

MINDIG UGYANAZ

Már Ádám óta, – nagy idő! –
Oldalunkon jössz ki, nő!

A FÉL ALMA

Édeni kép, örök ábra,
Mi lesz ennek majd az ára?

A NŐK DÍCSÉRETE

Nők, picik és nagyok,
Mélyek és sekélyek,
Fekete és kékszeműek,
Mind ahányan vagytok.

Ti vagytok a föld sója,
Sóként sok szem marója,
Belőletek sohsincs elég,
Nyomotokban minden elég.

Szíven talál nyilatok,
Bilincselő vad elem,
Minden útvég ti vagytok,
nincs menekvés, kegyelem.

Gyöngédek, édesek, kedvesek,
Kik ne szeretnének, kevesek,
minden sebre gyógyír talán,
Vagytok mint... valódi csalán.

Túlzás nélkül mondható:
Ti vagytok mind, ami jó.
De pimasz vagyok, hát kérdezni merem:
Az Úristen nőt mégis, minek teremt?!

Krakkó, 1927.

(Fordította: Glezgo Antal)

A VÉDELEM¹

(Hilario Lopéz öregkori visszaemlékezéseiből, a szöveget gondozta és jegyzetetekkel ellátta Corto Malteze)

Napokig csak kopácsolást, kaparászást lehetett hallani. Az épületet körülvették vadonatúj állványokkal², ritkaság számba ment ez Passadenában³. A város apraja-nagyja csodálta a szorgos munkát, és biztos volt benne, a település végre felvirágzik. Most már semmi sem állhatott a haladás útjába. A helyi lapok arról cikkeztek, hogy Tierra del Fuego tartomány kormányzója⁴ is ellátogat majd az ünnepségre, melyen hivatalosan átadják a híres iskola felújított épületét. A munkások megállás nélkül dolgoztak az állványokon a paraván mögött. Most nem a polgármester testvérének a cégét bízták meg a munkával, hanem a tartomány legjobb építőit. A felújítás kezdetekor Pablo Sanchez körbehordozta egy bársony párnán Krisztus Urunk keresztjének egyik fennmaradt darabját,⁵ megáldva ezzel az építőket és áldásos tevékenységüket. A vakolatot óvatosan mosogatták, a kilyukadt ereszeket, csatornákat leszerelték, helyükre újakat, csillogókat hoztak, a homlokzatra utólag felkerült címert pedig leverték, úgy, hogy maga az épület még véletlenül se sérüljön meg. Az összes cserepet leszedték. Nem fogadták el a helyi téglagyár ajánlatát, mely ajándékba adta volna az új cserepeket, hanem inkább Puerto Berrioból hozattak drágákat, mert a Műemlékvédelmi Hivatal ragaszkodott az eredeti formákhoz. A kőművesek finom ütésekkel dolgoztak, precízen és gyengéden takarították az objektumot. Úgy tűnt, mintha

¹ A szöveg eredeti címe *A haza védelme* volt. Ez a cím azt sugallhatta volna, hogy Hilario Lopéz nem tiszteli a hazáját. Erről biztosíthatom az olvasót, szó sincs, csupán szerencsétlen összefüggésbe kerül a haza fogalma a szerző által elmesélt történettel. (CM)

² Az állványok igen jó minőségű fából készültek

³ 60-tól 62-ig Hilario Lopéz Pablo Sanchez meghívására Passadénában vendégtanítószkodott, ez idő alatt a falujában Valle del Caucaban Huan Cormoran helyettesítette. (CM)

⁴ Hilario Lopéz nem említi a kormányzó nevét, valószínűleg azért, mert az hitte, a kormányzó megnehezelt rá egy állnéven írott újságcikke miatt, melyben a kormányzó irodalmi műveletlenségét szolta meg. A szóban forgó kormányzó egyébként Pablo Gonzales volt. (CM)

⁵ Ez a darab nem azonos azzal, melyet *Peoples Hernandez igaz történetében* említ (CM)

most sikerülne.⁶ Kifújták az összes sarokból a port, minden egyenlőtlenséget kijavították, alaposan végezték munkájukat, megállás nélkül. Belső falakat bontottak, és újabb részeket emeltek. Az egész épületet lassan felújították, s mindinkább valami varázslatot sejtettek a régi építőkkal kapcsolatban.⁷ Mintha innen kezdene újjáépülni a város, s minden rendben lesz ezentúl, a beteg részeket eltávolítják, a rothadást végre sikerül meggátolni. Béke és nyugalom költözik majd ide. S ekkor a tapasztalt főkömüves, akinek dédapja, a megye püspöke száz évvel ezelőtt nagy ünnepségsorozat keretében átvette az épületét, felkiáltott.

– Jefe!⁸

Ricco, a testes indián a kezét a ruhájába törölte, és felkapaszkodott az alsó állványról. Amikor odaért a főkömüveshez, egy ideig hallgatott.

– Pichada!⁹ – mondta.

Ezek után táviratozott.

A távirat szövege a következő volt: – Baj van. Teljesen váratlan dolog történt. Előreláthatatlan. Kiderült, hogy az iskola épülete nem szürke, ahogy eddig hittük, hanem sárga, annak is egy különleges árnyalata. Csupán megszükkült a portól, mert amióta áll, nem lett tatarozva. Bár már jól működő telefonhálózat volt városnak, Ricco úgy érezte, írásban sokkal elegánsabb, de egyben hivatalosabb is intézni az efféle ügyeket. – Így kell ezt csinálni, nagyvonalúan; magyarázta a segédmunkásoknak, akik megállapították, hogy a főnöküknek van stílusa.

Nemsokára válasz érkezett. Abba kellett hagyni a munkát, várni, míg megérkezik a szakértő a hivataltól, és addig is telik az idő, míg kikeverik a megfelelő sárgát, hisz ragaszkodtak az eredeti színekhez, formákhoz, így az új címert is át kellett festeni, mielőtt felkerül az épületre. A munkások délelőtt káromkodva elvonultak,¹⁰ s otthagyták bebugyolált épületet. A lelkesedés, mint minden lendület a városban, nem sokáig tartott. A történetekről

⁶ Létezik egy prófécia, mely szerint az épületen átok ül. Az mindaddig nem száll el, amíg az iskolát nem építik meg alapítója eredeti elképzelései szerint. A tervrajz azonban a nagy 1893-as tűzvészben megsemmisült. Nemrég történt az eset, hogy egy fővárosi nő, akinek a nevét senki sem tudja, és a városban sohasem járt, álmában lerajzolt egy ábrát, melyről hosszú tanulmányozás után megállapították, hogy megegyezik az iskola eredeti terveivel.

⁷ Az idősebb munkások azt vélték, hogy az „asszony kell a házhoz” mentalitással dolgozó ősök netán befalaztak valami szerencsétlen nőt, de ez kizárt, mivel az építkezés az egyház minden részletre kiterjedő felügyelete mellett zajlott.

⁸ Főnök! (ford)

⁹ A francba (ford)

¹⁰ Nem mindenki káromkodott, csak a zűrösebbek.

azon nyomban értesítették az iskolaigazgatót, az pedig a helyettesét, Gaucho Sauza tornatanárt, aki csak ennyit mondott:

– Értettem.

Estefelé már ott ült a füstszagú tanáriban Gaucho Sauza és Huanita Marquez¹¹, az irodalom tanárnő. Igen rendezetlen volt a helyiség, mintha hozzácsapták volna az alacsonyabb részét. Ott már nem voltak igazi asztalok, csupán piros, kényelmetlen fotelek, melyek idővel lerongyolódtak. Itt szerettek szivarozni a férfi tanárok.

– Egyszerű – magyarázta Gaucho hivatalosan. A fegyver semmiképpen sem kerülhet a gerillák kezébe.¹²

Az épületbe visszaszivárgott a bomló város, visszatért a kis repedésekbe a por, melyet nappal még nem lehetett észrevenni, mert eltűnt a munkások zajongásában, s a falak belsejében folytatódott a rothadás, repedezés. Az mondták, az átok miatt a várost nem lehetett rendesen megtervezni, szabályos utcákat kialakítani. Akik nem hittek ebben, még azok is érezték, valami meggátolta, hogy bármi is rendben legyen. Már az első szemetesek megjelenése kora reggel is reménytelen próbálkozás volt, mentették a menthetőt, bármilyen rend nélkül vonultak ki az utcákra, céltalanul bolyongtak és takarítottak, annyi szemetet vittek el, amennyit csak tudtak, de ez sem bizonyult elégnek. Látástól vakulásig dolgoztak. Nem volt idő megállni, megszervezni a munkát, összehangolni a rendőrséget, tűzoltóságot, mentőket, vízvezeték-szerelőket. Mindenki egyedül végezte teendőit. A postások nem tudták továbbítani az összes küldeményt, levelezni senkinek sem volt már kedve. S ha úgy tűnt, sikerül konszolidálni a városközpontot, egy új ház megjelenése, az, hogy a család egy kenyérrel többet vesz a boltban felboríthatott mindent.

¹¹ Ritkaság számba ment a városban a női tanár.

¹² Némi magyarázatot igényel az, hogy mit keresett két tanár egy üres épületben, valamint kik is azok a gerillák, akiknek a kezébe nem kerülhet a fegyver. Abban az időben Tierra del Fuego tartományban divatosak voltak a különböző gerilla mozgalmak. Számos célért és ideológia nevében ragadtak fegyvert, és ezeknek az összetűzéseknek számtalan polgári áldozata is volt. Egy idő múlva azonban senki sem tudta, melyik irányzat miatt küzd, minden összekeveredett. (Találó, de némileg nyers a nagy író Peoples Hernandez hasonlata, miszerint „*Olyan ez, mint egy falusi lakodalom, ahol két szénakazal van az ünneplő ház mögött. Az egyikben szarnak, a másikban basznak. Hajnalra már mindenki olyan részeg, hogy aki elment szarni, megbaszták, aki elment baszni, leszarták.*”)

Született egy határozat, mely szerint az összes iskolát, melyben honvédelmet tanítanak, és a szertárban még használható fegyverek vannak, nem lehet sohasem őrizetlenül hagyni. Az adott iskolák védelmét általában a tanárok látják el.

– A gerillák egész nap álló f...l¹³ járnak, és mindenkit megerőszakolnak, akivel találkoznak. Vérszemet kaptak. – mondta Gaucho¹⁴ és a nőt méricskélte.

Aki nem ismerte az épületet, könnyen eltévedt, körbe lehetett járni a sötét folyosókon. Az iskolától délről a tavakká szabdalt folyó volt, melyet sehogy sem lehetett megtisztítani, időnként belezúdítottak egy teherautó halat, hadd éljenek ott, de az egész elalgásodott, s senki sem akarta elhinni, hogy a víztisztító készülékek valójában működnek. Mochie Norris írja egy helyen, hogy a közvéleménynek is van tehetetlenségi nyomatéka. Ha ez igaz (és én meg vagyok győződve, hogy igen), akkor Passadéna nagyon lassan változhat csak meg jóra, hisz amióta megépítették a várost, kétségbeesés ül rajta.

Az iskolai ügyeletet soha senki sem vette komolyan, különösen azóta, amióta a honvédelem szakos kolléga, egy nyugdíjas ezredes, felsorolta a szertár tartalmát.¹⁵ Egytől egyig használhatatlan kacatok.

Gauchonak már összeszorult a gyomra, mert egész este Huanitát bámulta, s ez csak akkor enyhült, amikor ivott egy kis kupica cseresznyepálinkát, amit hozott. Saját készítésű – bágyadtan mosolygott hozzá. A nő nem kért. Szorította a nadrágja, dagadt, mind jobban tetszett neki ez nő. Örült az alkalomnak, hogy végre kettesben maradhatott vele. Furcsa izgalmat érzett, hisz az életük is veszélyben foroghatott volna, a nőre gondolt.¹⁶ Gaucho most is sokat telefonált, ahogy azt napközben is csinálta, csak nem kellett tettetnie, hogy hivatalos ügyben jár el; felhívta a feleségét, de titokban figyelte a nőt, nem lehet ebből baj, gondolta. Ha véletlen valaki nappal benyitott az irodába, értettemet, összehívni-t mondott, hanglejtése hivatalos lett, s felesége tudta, most nem beszélhet kedvesen. Ilyenkor búcsúzás nélkül tették le a kagylót. Gaucho mindig sajnálta, hogy nem beszél eleget, ha ott van az a kurva telefon, hát ki kell használni. Ha úgy adódott, szívesen hazavitt papírt, írószert az iskolából. Legalább ennyit, mondogatta.

Különben is furcsák ezek a telefonok, mesélte el Huanitának. Érdemes mindig felvenni, mert ha kicsöng, kiderül, hogy senki sincs otthon, és akkor jönnek a betörők, vagy újabban a gerillák. A feleségét most is felhívta egy párszor, megígérte, hogy levágja a körmét a lába ujján, ilyenkor mindig a szeme sarkából Huanitát figyelte, s néha megvakarta a bajuszát. Igyekezett kedvesen beszélni a feleségével, aki ezt egy kicsit furcsállotta is, de mindezt

¹³ Létezik egy olyan változata is a szövegnek, melyben ki van írva a fasszal szó. (CM)

¹⁴ Gaucho alacsony ember volt, és magas sarkú, hegyes orrú cipőben járt.

¹⁵ Egy elgörbült csövű géppuska, három használhatatlan gépkarabély, egy oktató kézigránát nélkül, és 5 kifogástalan állapotban lévő szurony.

¹⁶ Hogy a kedves olvasó ne gondolja azt, gondolatolvasó vagyok, érzéseit Gaucho megosztotta egyik barátjával, aki ezeket utána egy kellemes borozás keretében közölte velem.

azért tette, hogy Huanita lássa; szerető és gondos férj, nincs mitől félnie. Ilyenkor cinkosan Huanitára mosolygót úgy, mintha valamelyik bizalmas férfibarátja lenni.

A beszélgetés Huanitával akadozott. Csak most vette észre, hogy soha sem beszélgettek még négy szemközt. Pedig a nőt már egy ideje figyelte. Gaucho kiment a vécére, kopogott a cipője a kövön, visszafelé felment az emeletre, és leellenőrizte, be van-e zárva a szertár. Hát nem mindegy, milyen színű az épület? Mi harcos nemzet vagyunk, mondta gyakran Gaucho. Ezért is szerették a férfiak a tanári karból. Ő mégis inkább a nők megbecsülésére vágyott. Kicsi a bors, de erős – mondogatta, miközben kedvesen kávéfőzött a kolléganőinek, és nyájasan kiszolgálta őket. A nők nem utasították el a társaságát.

A helyzet az – mondta, amikor belépett a tanáriba – hogy tartanunk kell a gerilláktól. Esetleg még megpróbálják megkaparintani a fegyvereket az iskolából. Némi szünetet tartott mondatai között. Huanita azonban meg se rezzent. Gaucho mindig leste, amikor leült és keresztbe tette a lábát, talán meglátja a combját, de úgy tett, mintha oda sem nézne. A nő lába szőrös volt, ez Gauchonak gyakran csak úgy eszébe jutott, de mind jobban izgatta, s ha tudatosan rá gondolt, melegség töltötte el. Alig tudta türtőztetni magát. Kívánta ez a szőrös lábat, nem tudta miért. Egy kicsit furcsának találta, egyszer azon is elgondolkozott, vajon milyen szaga lehet. Mert Gauchót nagyon érdekelték a furcsa szagok, és nem bánta volna, ha Huanita lábának különleges (kicsit savanykás) szaga lett volna. Amikor erre gondolt, még jobban kívánta. Gaucho reggelenként sokáig nem tudott felkelni az ágyból, mert Huanitára gondolt, felesége ilyenkor megkérdezte, mi van, de ő nem válaszolt, vagy ha igen, akkor csak annyit mondott: problémák az iskolában. – Hát te itt is a munkára gondolsz? – kérdezte a felesége. – Muszáj – válaszolta Gaucho.

Egy idő múlva Gaucho azt mondta, lesétál a sötét pincéig, majd gyorsan visszajött. Kávéfőzött a takarítónő kis szobájában, két kávékanál cukrot mért a kakaós edényből, Huanita cukor nélkül itta a kávéfőzöttet. Gaucho leült a fotelba. A rádió hangerejét nem lehetett rendesen beállítani, már régi volt, annak idején a legjobb modellt kapták a gyártól ajándékba, az igazgató hozta, de nem javították soha, ha elromlik, hát kidobják. A beszélgetés reménytelennek tűnt. Gaucho mindent elmesélt a feleségéről, azt a történetet is, amelyben a teraszon kellett bemászni¹⁷, mert a felesége a zárban felejtette a kulcsát, és ő nem akarta felébreszteni. Huanita a történet végére elaludt.

¹⁷ Gauchoék lakása a harmadik emeleten van.

Gauchonak mind kevésbé tetszett a gondolat, hogy időnként felmásszon a második emeletre, és megnézze az ajtót, be van-e még zárva, inkább iszogatót a pálinkából, és mesélt, most már magának. Arra nem gondolt, hogy a nőt küldje föl. Huanita nagymellű volt, vonzó. Gaucho arra gondolt, hogy jól megcsapkodná a fenekét, mert nem figyel, de gyorsan elszégyellte magát., és ivott még egy pohárával. Amikor látta, hogy Huanita felébredt, elmesélte, hogy mennyit jár vadászni. Egyszer hozott fácánt is, a tanári kar ebéd közben nem győzte köpködni a sörétet, dicsérni a szárnyast, és az igazgatóhelyettes bátorságát. Ha már a sülteknél tartunk, mondta, egy malacot vett a szomszédom karácsonyra, s a pék lepisálta, amíg sütötte, saját szememmel láttam. Valószínűleg egy maoista gerillaszervezet szimpatizánsa lehetett a pék, aki tudta, hogy a szomszédom az egyháztanács tiszteletben álló tagja. Amikor beléptünk, a farkával pásztázta a karóba húzott pecsenyét. A húgy gőzölgött, belefolyt a kemencébe. Onnan ilyen aranyszínű, ropogós a karácsonyi malac. Utána véresre vertük a péket.

A nő újra elaludt, Gaucho meg a rádiót hallgatta, véget értek a politikai műsorok, már az ismerkedő telefonok következtek, s ő ivott közben, mind jobban szorította a nadrágja, a nőre nézett, gondolkozott, odamenje-e hozzá, az tovább aludt rezzentelenül.

Gaicho már nem bírta a feszültséget. Ivott még egy kis pálinkát, majd elindult a nő felé. Belerúgott az egyik fotelbe, megbotlott, közben megcsörrent a telefon. Huanita kinyitotta a fél szemét. Gaucho odabukdácsolt és felvette a telefont. A vonal nagyon rossz volt, kattogott. Halló, mondta mély hangon, halló. Senki sem szólt be. Halló, mit akarnak? – kérdezte dühösen, amikor megszűnt a kattogás. A vonal megszakadt. Gaucho visszatette a kagylót, és morogva visszaült a fotelba. Huanita tovább aludt. Egy kis idő múlva újra megszólalt a telefon. Gaucho felkapta, és beleordított: mi fene van? A kurva anyádat!

– Miért vagy ilyen durva – szólt bele a felesége – az elő is hívtalak, de nem hallottam semmit.

– Mit miért, mondta Gaucho mérgesen, mit miért, mert én egész nap dolgozom, és te semmit sem csinálsz, csak baszogatsz¹⁸ mondta, és lecsapta a telefont. Huanita felnézett, s látta, hogy Gaucho fölmege az emeletre megnézni, hogy bezárta-e az ajtót.

¹⁸ A történet megértéséhez szükség van a szakkifejezésre, elnézést kérek azoktól, akiket megbántottam ezzel a csúnya és elítélendő szóval.

A SÓLYOM ALSZIK

Feri a cipőjét bámulva bandukolt a járdán a novemberi esőben. Hazafelé gyalogolt a feleségétől, egy újabb, veszekedésbe torzult, ügyetlen szeretkezés után. Edittel különváltak már jó néhányszor, de összesöpörte őket az idő forgószele újra meg újra, mint az utcán táncoló szemetet az őszi vihar. Ez a metsző, hűvös szél öregedést, hiábavaló harcot hozott, és mindig a sárba rántotta Ferit. Elege volt ebből.

Hazafelé gyalogolt a feleségétől, akihez úgy odaláncolta a sors, és saját gyengesége. Ez a gyengeség erő, hit és hűség volt valaha... De egy ideje már gyengeség volt. Feri sem volt többé önmaga lovagja, a mindennap gyarapodó örök gyerek, akit régen olyan büszkén vizsgálgatott. Csak egy lesóványodott vámpír volt már, életmorzsákat szívott csillogó emlékeiből – és nem csodálkozott, hogy többé nem látja magát a tükörben. Fogyatkózó régi képek között üldögélő, őszi ember volt. Most is emlékezett, egy régi estére gondolt az esőáztatta Körúton sétálva, hogy ne kelljen látnia a jelent.

Visszatekintve talán nem éppen tiszteletreméltó módon a Sólyomnak kezdetűtől fogva a lány izmos, formás combjai jártak az eszében, mialatt magához ölelte, és táncolni kezdtek. A zene édesen cirógatta hősünk túlérzékeny lelkét, lassú volt, kedves, az a fajta fülbemászó melódia, amitől mindenkinek ugyanaz jut eszébe: lehet, hogy éppen te vagy az? Nem, a Sólyom másra gondolt. Biztos volt benne, hogy nem a lány az. Eszében sem volt szerelemről és házasságról fantáziálni, egyszerűen csak meglepően erős vonzást érzett, amikor átkarolta a lány derekát. A benne rejlő kisfiú büszkén konstatálta, milyen bátor és rámenős ez a fiatalember, ami furcsán hangzik, de ez nem az önkritika ideje volt, fél perc sem kellett hozzá, hogy a Sólyom érzékei rajongani kezdjenek a lányért, önmagáért és az egész, tökéletes világért. Mivel a múltból jött súlyos kolonc-ként még jól emlékezett rá, milyen volt kövérnek, szemüvegesnek, mellőzöttnek és félénknek lenni, azt is megjegyezte magában, hogy meglepően céltudatos és cseppet sincsen zavarban. Az ilyesmi még mindig egzotikus élmény volt számára. Magához szorította a lányt, beszívta az illatát, érezte teste vonalait.

– Sokat táncolsz ma este. Kötelességszerűen végigmész mindenkin? – a szemtelen kérdés szórakoztatta hősünket. Valóban lassúzott már négy-öt lánnyal. Kamaszkora óta elővette néha az érzés, hogy bebábozódott pillangóhoz

hasonlít, és a bábból hamarosan valami gyönyörű dolog fog kikelni. (Huszonkilenc évesen már semmi effélét nem érzett, a Körúton, az esőben.) Nehezen találhatott volna ki ennél narcisztikusabb hasonlatot. Akárhogy is, most megint így érezte magát.

– Egyáltalán nem. Csak a legszebbeken – súgta a lány fülébe. Igyekezett úgy tenni, mint aki rosszul leplezi, hogy érzelemmentesen és céltudatosan meghág minden nőt, akivel összefut. A szomorú igazság persze egészen más volt. A Sólyom akkoriban feltehetően a város tíz legszentimentálisabb embere közé tartozott, és ilyenformán percek alatt fülig beleszeretett egy-egy kedves nőneműbe. Szerencsére a dolog java legtöbbször néhány nap alatt lezajlott (a Sólyom otthon ült az ágya szélén és sebzetten bámult maga elé), aztán keserédes kis emlék meg egy apró seb maradt utána, amivel viszonylag normálisan együtt lehetett élni. Különben is, Edit mindig azt mondogatta: ha az ember megtalálta már élete nagy szerelmét, szívesen vállalja, hogy szomorkás mosollyal elsétáljon a néhány havonta jelentkező, pár napos kis beleszeretések mellett. A Sólyom ezt bölcs gondolatnak tartotta, meg aztán a féltékenységéből vagy lustaságból elszalasztott alkalmakat is könnyebb volt a hűség számlájára írni. Editet pedig minden cinizmust félretéve szerette. Egyszóval majdnem mindig monogámnak érezte magát.

Majdnem mindig.

Elég ostoba volt.

– De tényleg, hány éves vagy? – kíváncsiskodott később szerepéből némileg kiesve a Sólyom, miután viccelődtek egy sort.

– Huszonkettő – miközben nevetett, a lány göndör fürtjei az arcát csiklandozták. – Hát te?

– Én is. Csodálatos.

– Korban egészen összeillünk – erre a különben szerfelett egyértelmű tényre a szépség annyi bájos gúnnyal mutatott rá, eljátszva a zavart fruskát és közben valahogy szemernyi kétséget sem hagyva felőle, mennyire ravasz valójában, hogy a Sólyom elismerően elmosolyodott. Minden pillanatát élvezte ennek az estének. Partnere jó ösztönrel ringatózott vele, afféle szabadfogású lassú táncban, amely elég primitív ahhoz, hogy hajlékonyan kifejezze az érzelmeket.

– Jó régen lassúztam már utoljára – sóhajtott hősünk némi modorossággal a hangjában. A lány láthatóan az a meglepően közvetlen fajta volt, aki váratlan és néha szúrós, de mindig bájos megjegyzéseket tesz, amikor az ember hallgatást várna. Úgy tűnhet, hogy a Sólyom szerette ezt a típust, pedig korántsem volt mindig így. Milyen halvány is a határvonal az érdekes és az idegesítő ember között, gondolta.

– Mikor? Azon a házibulin, amit te tartottál? Majdnem két hónapja. Jól ki lehetsz éhezve – töprengett a lány. Utálom, ha belém látnak, utálom a zöld harisnyát és a göndör haját, mormogta magában az áldozat. Lassan két éve bonyolította Közép-Európa valószínűleg legtökéletesebb párkapcsolatát élete nagy szerelmével (magában valahogy így fogalmazott ekkoriban, és évekkel később kedve lett volna felpofozni az önhitt és boldog suhancot, aki valaha a Sólyom volt), de be kellett látnia, hogy csakugyan ki van éhezve. Ez bizonyos lelkipurdalásra adott okot, bár emlékeztette magát, hogy mindezt a nemi életében beállott kényszerű szünet is okozza, melyet folyton otthonülő családtagok és szívtelen, antiszociális barátok idéztek elő azzal, hogy nem biztosítottak helyet és időt egy kis testiségre az ember és az ember szerelme között. Szex... A Sólyom legutóbbi kísérletét, hogy barátnője születésnapján kikölcsönözze pár órára a Szőke jórészt üresen álló, Playboyok és Sztálin-kötetek tárolására használt lakását, langaléta barátja „Haver, ez nem garniszálló!” – felkiáltással döntötte dugába. A Sólyom, aki nem volt éppen diszkrét ember, bosszúból mindenkinek elmesélte, hogyan hagyták cserben. Rendszerint így fejezte be: „Erre zavartan rám vigyorog, és azt mondja, haver, ez nem garniszálló! Hát tényleg, három és fél éve ismerem a Szőkét, és ezalatt már vagy ötször voltunk ott Edittel... A kurva anyját!”

Igen, kétségtelenül férfihormon-hullámok ostromolták a Sólyom civilizált viselkedésének konyaktól alámosott partjait. De érzett még valamit, ami nagyon elszomorította egy percre. nem csak kiéhezettségről volt szó. Változatoságra is vágyott. Lassan eldöntötte magában, hogy a férfi ösztönösen képtelen a monogámiára, még az a szentségtörőnek tetsző gondolat is megfordult a fejében, hogy a tökéletes megoldás Edit volna, mint örökös társ, és mellette néhány ágyas, akiket időnként újakkal váltana fel. Mert a Sólyom néha kis fajsúlyú nőcskékre vágyott, csak egy-két óra erejéig, de tagadhatatlanul.

Mivel szokatlanul intelligens volt, ezek a végtelenül bonyolult gondolatláncok a másodperc törtétsze alatt cikáztak át az agyán (a Sólyom később, amikor már csupán Feri volt, így, egyfajta nyegle humorral mesélte történeteit), mielőtt kesernyésen elmosolyodva válaszolt volna táncpartnerére kiéhezettség-gondolatára.

– Engem nem lehet csak úgy leleplezni.

A mondat, figyelembe véve az olyan metakommunikációs segédeszközöket, mint hanglejtés és testtartás, körülbelül ezt jelentette: Győztél, te kis találékony, hát gyere, de csak most az egyszer, te malac!

Jó volt táncolni ezzel a lánnyal. A Sólyom elbódult. És hirtelen vége lett, és bombabiztosan működő beidegződések elrántották tőle, jött az elfojtott érzelmek torz élvezete, a falnak dőlt... Hát semmi sem változik? Pontosan mint a gimiben. Nem tudta, hogyan folyassa. Viselkedése persze sokat

finomodott, barátai nem láttak már hősünkön semmi furcsát. A falnak támaszkodott, tweedzakóban és mosolyban. Azon töprengett, milyen fokú megcsalása az a kedvesünknek, ha férfiasan, de visszafogottan kimutatjuk egy lánynak, hogy tetszik nekünk. Egy napon majd elfelejti a kielégületlen, álszent moralizálásnak ezt a legvisszataszítóbb formáját; de ez a nap még messze van, nagyon-nagyon messze.

Végül meggyőzte magát. Semmi sem fog történni, tudta. Ismerte magát, ismerte szerelmét Edit iránt, aki éppen a konyhában beszélgetett valakivel. Ezt az érzést semmi sem veszélyezteti, gondolta. Döntött. Ki tudja, mikor találkozik legközelebb ezzel a majdnem idegen, érthetetlenül természetes lánnyal? Ha sejtette volna, hogy bizony Edit miatt látja ezt a lányt olyan érthetetlenül természetesnek...

Látta, hogy a célpont a szemközti falnál téblábol. átfurakodott a tömegen és máris boldog volt. Ezen bizony van mit elítélni, gondolta, megint csak tévesen. A nemrég öntudatra ébredt fiatal férfi vadászösztöne... És régi bölcsességek, hogy a változatosság gyönyörködtet, és hogy rövid az élet, bűn bármit is kihagyni.

Különben is; csak még egy tánc.

Megérintette a lány vállát.

– Mit szólna egy visszavágóhoz, kisasszony?

– Magával? Ismerem magát valahonnan – mennyire vigyáztunk, nehogy valami eredetit mondjunk, gondolta később Feri.

– Nem volnék meglepve.

– Nem az imént táncoltunk?

– Dehogynem, csak hogy a zene szép, az élet rövid, és tudja – hadarta a Sólyom, belefeledkezve az ódivatú poénkodásba – holnap reggel elindulunk kétfelé, maga jobbra, én balra... Ki tudja, mikor látjuk egymást megint?

A lány ellenállhatatlanul mosolygott vissza, összesimultak és a Sólyom a göndör fürtökre hajtotta a fejét.

– Kéne egy kis vonaglás – kuncogott a nő a maga a keresetlen módján. A Sólyom kissé megszorította a lábai közt a lány jobb combját, aki ugyanígy tett az övével, aztán a meleg, állati érzéstől – olyasmitől, amire a Ferivé aszalódott Sólyom hét évvel később már alig emlékezett – kábultan tovább táncoltak. Érdekes volt, hogy a Sólyom nem érzett afféle torokszorító nemi vágyat, egyszerűen csak a lehető legjobban oda akart bújni a lányhoz. Vagy talán érzett, de képtelen volt bevallani magának?

Elhalkult a zene. Ringatóztak még egyet-kettőt, majd hősünk szívből jövő hálával, szorosán megölelte a lányt egy pillanatra. Udvariasan szétváltak, pár, a szálakat elvarró szócska, és vége volt.

Hajnalban, a földre terített paplanon, barátnőjével az oldalán a Sólyom eltöprengett a dolog abszurditásán. Meg-megsimogatta Editet, de az aludt, mint a tej. Elég sokat ivott az éjjel, bár a Sólyom nem sok embert ismert, aki ilyen jól bírta az italt.

Jobbra tőle ott szorongott a másik lány – kontaktlencségei nélkül a Sólyom persze csak sötét foltnak látta borzas fejét a homályban. Hősünket leküzdhetetlennek tűnő vágy fogta el, hogy beletúrjon a hajába. Sokáig vívódott magában, de végül elfordult, és átölelte Edit meleg, otthont adó testét, aki fészkelődött egy kicsit, kedvesen és szerelmesen. Hiszen – bár később ez is furcsának tűnt – tényleg szerették egymást.

Hajnalodott. A Sólyom lelkében régi dalok szóltak, csínytevésre buzdítóan, édesen. Átadta magát az álomnak, de előtte még elszégyellte magát egy kicsit. Pedig ennek nem sok értelme volt: ha a hűtlenség bűnébe esett is, azt csak önmagával szemben tette.

Az eső kitartóan hullott, olyan kitartóan, ahogyan csak novemberi este-ken szokott, fáradt, szomorú és reményvesztett emberekre a Körút máskor oly színes fényei alatt. Ez az ősz, hét évvel később, ez volt a leghosszabb mind közül. Még sosem esett ennyi eső, és soha ilyen csigalassúsággal nem vánszorogtak a délelőttök szürke órái, mint akkor. Feri pedig nehezen viselte mostani önmagát, mert még mindig túl jól emlékezett. Emlékezett egy estére, amikor némi Martinitól és időlegesen visszanyert ifjúságuktól részegen Frank Sinatra *Witchcraft*jére lejtett táncot apró lakásában a Szőkével, régi barátjával, látta még a balatonfüredi mólót és hallotta a kirándulásokon, egyetemi vizsgák előtt vagy könnyes ölelések után elhangzó beszélgetéseket. Felrémlettek még benne az egykori igazi érzelmek: félelem és várakozás, sietős találkozások a forgalmas utcán, séták, teli töprengéssel, elvágódással és a gyermekkor színes forgácsaival. Szerelmek – ideje bevallanom, hogy egyiken sem sikerült túltennem magam, gondolta Feri. És Edit, az én megsárgult, kedves, öreg regényem, a patinás, búsan fénylő emlék, amely olyan kellemes a távolból – de mint a feleséged... Kiábrándító, hideg, lusta és jelentéktelen. Mint minden mostanában. Mint én. Én is jelentéktelen vagyok, gondolta.

Az esővíz lassan átáztatta az elnyűtt szövetkabátot. Az esernyőm, gondolta Feri, azt is Editnél hagytam, az előszobában. Ahol azzal búcsúzott tőlem, hogy majdnem mindenkit jobban kíván már ebben a városban, mint engem. Pedig régen azt is mondta: úristen, ezt ne hagyd abba... Mennyire értesz a nőkhöz... Mondd, hogy mindig velem maradsz...

Maradj velem hét év múlva is, amikor annyira megszoklak már, hogy el is felejtlek, hisz lusta vagyok ahhoz, hogy életben tartsak egy régi szerelmet,

és csak céltáblának leszel jó, ha ideges vagyok – ezt nem mondta. Erőtlen vagy, de kitartó... Te pont megfelelsz majd kávéautomatának – ezt sem mondta.

Feri egy söröző mellett haladt el. Ismerős zenét hallott. Tom Jones énekelt. Megállt, maga sem értette, de megállt. Az ember nem áll meg csak úgy, ok nélkül az utcán, gondolta meglepetten. Csak nem fogok leállni házakat és fákat vizslatni, mint szédült bölcsészkoromban...

De nem mozdult. Ezt a számot már olyan régen nem hallotta. A címére sem emlékezett.

Ébresztő, mondta Tom Jones. Feri zavartan állt, fejét lehorgasztva, zsebre dugott kézzel. Kedvenc reményvesztett arckifejezésével próbálkozott, amikor egyszerre, talán a zenétől, megnyílt benne valami. Mint amikor az ember egy este, az ablakon kiszimatolva, először érez tavaszt a hideg februári sötétségben.

Akkor elképzelte a skót hegyvidék zöld, fátlan fennsíkjait, a hűvös szelet, a ködöt és a vén szirteket ostromló vad tengert. Látta az ötvenes évekből itt maradt zöld, vászontetős sportkocsit – egy MG volt – ahogyan kibukkan egy kanyarból, amint a nikkeltől csillogó sebváltót négyesbe teszi egy kanyar után, Tom Jones bömböli túl a motor erős hangját, látta a lenyugvó napot a sziklák közül a bronzszínű óceánba süllyedni, érezte a szelet, az enyhe benzinszagot és az arcába szemerkélő eső cseppjeit.

Valaha idegen lányokkal lassúztam, és én voltam a Sólyom, gondolta.

Valaha gyűjtötték a Szőkével a mesterkélte káromkodásokat.

Ideje volt felébredni. És a Ferivé öregedett Sólyom egyszerre megpillantotta magát a tükörben.

– A pokolba is – mondta fennhangon.

Szabad volt.

A TEKNŐSBÉKA

Tizenegy óra van, amikor Anna meghallja a neszezést. Fordul a kulcs a zárban, és felhangzik az ismerős, halk dudorászás. Anna felkapcsolja az előszobában a villanyt. Bálint éppen a fogas előtt áll, és a sálját akasztja fel. Jobb kezében nejlonzacskót tart. Annára pillant, és elmosolyodik.

– Nem tudtam ellenállni, drágám. Tudom, hogy már a tizedik, de muszáj volt megvennem. Olyan aranyos.

– Hogy hívják?

– Fanninak.

A nő elveszi a zacskót, és eltűnik vele a nappaliban. Onnan kiabál vissza.

– Hol voltál ilyen sokáig?

– Hol lettem volna? Túlóráztam a csellósokkal. Csupa forrófejű, fiatal zenész. Tehetségesek, csak nem szokták meg, hogy egymásra figyeljenek. Pedig ezt másképp nem lehet. A közös zenélés odaadást kíván, akár a szerelmeskedés.

Anna odateszi a férje elé a vacsorát.

– Köszönöm, aranyom. Ez jól fog esni. A te macikád nagyon éhes.

Bálint jóízűen falatozik a pörköltből. Néhány perc alatt elfogyasztja az adagot, és újabb tányérral szed. Anna nem eszik vele. Amikor látja, hogy Bálint hatalmas karéj kenyérral fényesre törli a tányért, tölt neki egy pohár bort. Bálint egy hajtásra megissza. Hátradől a széken, elnyom egy böfögést, és rámosolyog Annára.

– Hogy tetszik az új teknős?

– Nem tetszik. Túl nagy.

– Egy kicsit nagyobb, mint a többi. Épp ezért különleges.

Anna tölt magának egy pohár bort, és fölhajtja.

– Bálint, beszédem van veled.

Távol valahol, talán egy másik panelházban becsap egy ajtót a szél. Megrázkódnak az üveglakok. Hosszú, őszi vihar készül.

– Rendben, szívem. De nagyon fáradt vagyok.

– Miért veszel mindig teknősöket?

Bálint eltolja maga elől a poharat.

– Azt hittem, szereted őket. Amikor az elsőt vettem, elsírtad magad.

– Jólesett, hogy gondoltál rám. Az anyám nevét adtad neki.

– Na igen. Az anyukád nevét.

Anna megint bort tölt magának. Festettszőke, rövid haján végigsimít a tenyerével.

– Bálint, olvastam ma egy furcsa cikket az újságban.

– Örülök, szívem. Miről szól?

– A férfiokról szól.

– Bocsáss meg, szívem. Azt hiszem, úgy is tudunk beszélgetni, hogy közben bemegyek a fürdőszobába. Izzadt vagyok és fáradt.

Bálint feláll az asztaltól, és mentében elkezd kiigombolni az ingét.

– Azokról a férfiokról van benne szó, akik megcsalják a feleségüket.

Bálint leveszi az ingét, és kiigombolja a nadrágját.

– Azt írja a lap, ha egy férfi váratlanul ajándékokkal kedveskedik, megcsalja a feleségét.

A távolban újra bevágja a szél az ablakot. Bálint dühösen megrázza a fejét.

– Mióta itt lakunk, állandóan csapódnak az ablakok. Amit mondasz, az egyébként igaz. Én is hallottam ilyesmiről. De a jó férj egyszerűen azért vesz ajándékot, mert szereti a feleségét.

– Te is ezért veszed a teknősöket?

– Igen.

– Ne vegyél többet. Gyűlölöm őket.

Bálint már alsónadrágban van.

– Rendben, szívem. Ahogy akarod.

– Megcsalsz engem?

Bálint visszafordul az ajtóból. Hitetlenkedve megrázza a fejét.

– Hogy juthat ilyesmi eszedbe? Újra munkát kéne találnod. Itthon ülsz egész nap, és butaságokon gondolkodol.

– Minden nőért egy teknőst veszel nekem?

Bálint elkomorodik.

– Ezt nem szeretem, Anna. Egész nap dolgozom, még hozzá nagyon keményen. A szólamvezetés komoly felelősség. Annyit legalább elvárnék, hogy nyugton hagysz itthon.

– Tudni akarom az igazat.

– Jól van. Ülünk le.

Visszamennek a konyhaasztalhoz, és újra leülnek.

– Figyelj, Anna. Nem csallak meg senkivel, nekem a munkám a szenvedélyem. Csellós vagyok, erre tettem fel az életem. Nem futok nők után. Ha utálsz már a teknősöket, nem veszek többet. Sőt, azt csinálsz velük, amit akarsz. Rendben?

Anna szóttlanul bámulja a férjét. Aztán elkezdenek potyogni a könnyei. Bálint föláll, odamegy hozzá, és gyengéden átöleli.

– Ki vagy készülve, mert sokat vagy egyedül. Azt hittem, jót tesz majd a pihenés, összeszeded magad, és talán újból teherbe esel. Ismertem olyan nőt, aki négy vetélés után szült. De már látom, hogy tévedtem. Te nem vagy itthonülő, neked mindig csinálni kell valamit. Te akkor élsz, ha dolgozhatsz. Nem baj, kismadaram, nincs semmi baj. Rendbe tesszük a dolgokat.

Bálint megvárja, amíg a felesége kisírja magát, megcsókolja a homlokán, és elindul a fürdőszobába. Anna utána fordítja a fejét. Bálint rámosolyog, és becsukja maga után az ajtót. Hamarosan felhangzik a jól ismert dudorászás.

Anna leszedi az asztalt, elmossa az edényeket, és a borosüveget visszaviszi a nappaliba. A bárszekrény mellett áll az ötven literes, zöldes falú akvárium. Anna vizet mer belőle egy zacskóba, és elkezd belepakolni a teknősöket. Magában mindet a nevéen szólítja. Az új teknőst hagyja utoljára. Amikor elkészül, a zacskót beleteszi egy táskába, a táskát egy nehéz bőrönddel együtt kiviszi a folyosóra. Aztán odamegy a fürdőszobához, és bedugja a fejét az ajtón. A férje már kiszállt a zuhany alól, éppen törölközik.

– Hallottam, hogy jött hozzátok egy új fuvolista lány.

– Igen.

– Fanni, igaz?

Bálint a hasát dörzsöli a törölközővel.

– Azt hiszem.

– Délután felhívott a férje. Azt üzeni neked, ne legyél büszke magadra, mert a felesége olcsó kis nő, nem túl válogatós.

Anna becsukja az ajtót. Messze, talán egy másik házban becsap egy ablakot a szél. Akkorát csattan, mintha itt lenne, egészen közel. Mire Bálint az előszobába ér, Anna már nincs a lakásban.

Lennart Mossberg alkotása (Svédország)
olaj, 2002.

Szigethy Gábor

MIÉNK A MÚLT?

Negyven éve díszletmunkásként dolgoztam a Vígszínházban; reggeltől estig a színházban éltem. Fiatal voltam. Nagy Imre kivégzése közelmúlt volt, Rákosi Mátyás rosszlemkű regnálása félmúlt. 1957-ben a *Szózatot* énekel-
tük az ünnepségek végén, aztán egy idő után megint az *Internacionálét*.

Az öreg díszítők gyakran emlegettek egy legendás előadást. Molnár Ferenc *A hattyú* című darabját 1957. március 16-án mutatta be a Vígszínház, illetve ahogy akkor nevezték: a Magyar Néphadsereg Színháza. Az utcán szovjet tan-
kok járőröztek, éjszaka kijárási tilalom volt Budapesten, és a meghívóra ezt a mondatot nyomatta az igazgató: *Megjelenés estélyi ruhában*. A forradalmi munkás-
paraszt kormány szocreál ízlését idegesítette a polgári hagyomány és Molnár Ferenc. Az előadás idő előtt lekerült a műsorrendről, a kiváló igazgatót élet-
fogytiglan száműzték a színházi életből. Gyakorlatilag betiltották az előadást.

Emlékezünk a múltra? Vagy amire emlékezünk, az a múlt?

Tanár vagyok. Mesélek a történelemről.

Színháztudomány szakos hallgatóim kétkedve hallgatnak, egyikük leple-
zetlenül támadó éllel visszakérdez: *A tanár úr tényleg úgy gondolja, hogy betiltot-
tak színdarabokat és előadásokat?*

Pártközponti értekezletek titkosított jegyzőkönyveinek 1991-ben nyilván-
osságra került adatai alapján érvelek: Háy Gyula 1979: tiltás, 1980: tiltás,
1981: tiltás, 1984: a közeledő 40. évfordulóra hivatkozva tiltás. Kornis Mihály
1981: tiltás, 1982: tiltás. Weöres Sándor: 1981: tiltás.

A Vígszínház 1979-ben, 1980-ban, 1981-ben újra és újra be akarta mu-
tatni – Ruttkai Éva főszereplésével – Nádas Péter *Találkozás* című darabját.
Az MSZMP pártközpont egyértelmű és ismétlődő határozata minden eset-
ben: tiltás. Örkény István *Pisti a vérzivatarban* című drámája már 1969-ben
feltűnt a Vígszínház műsortervében. A bemutatót nem engedélyezték. A
dráma szövege megjelent az *Új Írásban*, a pártközpont megkésve, de intéz-
kedett: a folyóiratot bezúzták. Csak 1978-ban engedték meg Várkonyi Zol-
tánnak, hogy színpadra állítsa a darabot, de az előadásért *utólagos helytelenítés*
járt. Ma már nem tudni, ez akkor pontosan mit jelentett.

Figyelem a hallgatók szemét, nem egyben az tükröződik: hadd meséljen az öreg, nem érdemes vitatkozni vele! Azt hiszik: politizálok. Pedig csak színháztörténetet próbálok tanítani nekik.

(Vonaton utazunk Miskolc felé. Mellettünk két fiatal egyetemista ül. Egyikük, az okos tojás, folyamatosan politizál. *És akkor azt mondják ezek a szemetek, hogy a kommunisták az ötvenes években üldözték a katolikusokat. Hülyeség. Csak a bicsérdistákat üldözték.*

Nem akarok felrobbanni. Átmegyünk egy másikfülkébe.

Érettségi előtt álló fiatal faggat: *A Rajk, akit kivégeztek, az ugye nem volt kommunista?*

A választások után egy informatika szakos egyetemi hallgató arról érdeklődik: *Hány parlamenti hely egy mandátum?*

Népszerű televíziós vetélkedőben egy harminchárom éves fiatalember négy évszám közül nem tudja kiválasztani: mikor volt Nagy Imre újratemetése. *Mi történt 1989-ben?* – próbál segíteni a kővé dermedt műsorvezető. *Valami nagy változás* – mondja elgondolkodva az ifjú ember. És a közönségnek is csupán negyvenöt százaléka, tehát még a fele sem tudja a helyes választ.)

Értelmes, felnőtt embereknek fogalmuk sincs a közelmúlt történelméről.

Két évtizeddel ezelőtt egy időre eltörölték a történelem érettségét. Néhány évvel ezelőtt megint el akarták törölni.

Miért akarják ebben az országban időről időre valakik a múltat végképp eltörölni?

Kinek jó az, ha nem emlékezünk arra, ami velünk s körülöttünk történt?

Igaza van a harminchárom éves tudatlan fiatalembernek: 1989-ben valami nagy változás történt ebben az országban.

De sajnos, úgy látszik, nem elég nagy.

(1989 őszén, Svájcban élő magyaroknak tartottam előadást az Ellenzéki Kerekasztal tárgyalásairól, az új sajtótörvényről, régi sajtócenzúráról, remélt sajtószabadságról, és próbáltam elmagyarázni: miért nincs semmi kézzelfogható, olvasható nyoma, hogy időről időre, rövidebb-hosszabb időre betiltottak írókat.

– Magát miért tiltották be? – hangoskodik valaki a hallgatóság hátsó sorában. A hangzín támadó, a hangsúly felelősségre vonó. Az arc ismerős.

– Én nem voltam betiltva. – mondom halkan.

– Hát éppen most mondta – már-már gorombán fog vallatóra a középkorú férfi.

– Azt mondtam – nagy levegőt veszek –, azt mondtam, hogy 1976 és 1978 között egyetlen sorom sem jelenhetett meg a hazai folyóiratokban, újságokban...

Vallatóm félbeszakít.

– Szóval betiltották?!

Farkasszemet nézünk. Nagyon lassan tízig számolok magamban. A teremben csenddé dermed a mozdulatlanság.

– Felolvastam a Magyar Rádióban egy, a színházi életünk némely fonákosságairól írott rövid jegyzetemet, nevén nevezve a hatalom- és álláshalmozó nagyhatalmú színigazgatót, aki a rádióadás után sértetten fölhívta telefonon Aczél György miniszterelnök-helyettest, aki azon melegében hívott engem – nem ismert, soha nem találkoztunk! –, és ordított velem a telefonban, hogy micsoda *fasiszta* újságírás ez?!

Ijedten hallgattam. Aczél egy darabig ordított, aztán kénytelen volt levegőt venni. A szívem a torkomban dobogott, de a pillanatnyi szünetben – nem tudom, miért, de ez jutott csak eszembe – annyit mondtam: Jó, de miért kiabál Aczél elvtárs?

A miniszterelnök-helyettes mondott még néhány dorgáló mondatot és letette a kagylót. Három nap múlva, a minisztériumban, a főszerkesztői értekezleten a látszólag véletlenül odatévedt Aczél György rövid eligazítást tartott az egybesereglett főszerkesztőknek. Nagyon hangsúlyosan megemlített néhány, szocialista fejlődésünket gátló negatívumot. Az első helyen szerepelt az én nevem és írásom, mint elrettentő példa.

Abban a pillanatban az összes főszerkesztő tudta, hogy most egy darabig Aczél elvtárs ideges lesz és haragudni fog, ha valahol nyomtatásban az említett névvel találkozik és azt egyetlen főszerkesztő sem akarta, hogy Aczél elvtárs ideges legyen és haragudjon rá. Az elkövetkező három hétben minden főszerkesztő, aki addig rendszeresen közölte írásaimat, valamilyen mondvacsínált ürüggyel visszaadta nála lévő kéziratomat.

Egy darabig próbálkoztam, aztán tudomásul vettem az ítéletet.

Két év múlva kezdtem újra kísérletezni.

– Te is félsz az Aczéltől? – provokáltam gonoszul a *Kortárs* főszerkesztőjét.

Nem félt. Berzsenyi Dánielről írott lírai esszém megjelent a *Kortárs* 1978. júniusi számában. Másnap két szerkesztő is keresett telefonon.

– Mi van veled, olyan rég nem adtál írást.

Népes hallgatóság előtt 1989 novemberében Svájcban éreztem: itt kell rövid hatásszünetet tartani a történet elmesélésében. Mocorgás, valaki fújja az orrát. Középkorú vallatóm árgus szemekkel figyel.

– Nem voltam betiltva. Csak két évig nem mertek velem szóba állni a főszerkesztők. Szóval az Ellenzéki Kerekasztal I/5-ös bizottságában 1989 júliusától kezdve a Parlamentben tárgyaltunk az MSZMP képviselőivel a sajtótörvény módosításáról, a megteremtendő sajtószabadságról...

Folytattam az előadást.

Este vendéglátóimmal vacsoráztunk egy olasz hangulatú vendéglőben.

– Ne vedd a lelkedre! Nem tudjuk, ki ez az ember, nem rég érkezett rokonlátogatásra, mindenhol nyüzsög, mindenkit mindenféléről faggat, olyan kíváncsi fajta. Otthon színész, itt is szerepelni akar.

Egy falat lepényhal ananással, egy korty rajnai rizling.

– Végül is nem baj, ha elmondhattam Svájcban, 1989 novemberében, miért nem voltam betiltott magyar író 1976-ban Magyarországon.

Talán mondtam volna még valamit, de a pincér letett az asztal közepére egy illatozó sajtótálat, és aznap estére elfeledkeztünk a politikáról.)

Amikor 1956. november 2-án, pénteken délelőtt elindultam otthonról és a Móricz Zsigmond körtér sarkán a hírlapárusnál sok-sok újsággal együtt megvásároltam az *Irodalmi Újság* aznap megjelent számát, és lázas izgalommal a falnak támaszkodva olvastam az írók, költők forradalmi viharban fogant, lázas izgalommal papírra vetett írásait, verseit, Illyés Gyula *Egy mondat a zsarnokságról* című költeménye akkor és ott számomra csak egy szép vers volt. Ami elmúlt – arról muzsikált. Egy kilőtt szovjet tank árnyékában engem 1956. november 2-án az izgatott, ami van, ami lesz, aminek majd lenni kell. *Piros a vér a pesti utcán, belügyminiszter, kit lövetsz?; A diktátor – Alámerült örökre. Semmi kétség.; Ismét magyar lett a magyar* – Tamási Lajos, Kassák Lajos, Petőfi Sándor verssorait idéztük az újságból egymásnak hangosan. *Az idők gyógyító lázában él a magyar; E drága halottak életüket áldozták azért, ami az embernek legnagyobb kincse: hazájukért és szabadságukért; Magyarországot a fiai, a szenvedése és kétségbeesése szabadították fel* – Tamási Áron, Füst Milán, Szabó Lőrinc gondolataiból merítettünk elszántságot, erőt, hitet.

Aztán november 4-én minden összetört: szabadságharcunkat szovjet tankok tiporták el, magyar kommunisták gyilkolták meg a forradalmat.

November 5-én este a pincében ültünk, a szovjetek erősen ágyúzták a Bartók Béla utat. Gyertyafény mellett olvastam föl nagyanyámnak Illyés Gyula versét, a zsarnokság szörnyűségéről írott végtelenül hosszú mondatot. *Hol zsarnokság van, ott zsarnokság van, nemcsak a puskacsőben, nemcsak a börtönökben, nemcsak a vallató szobákban, nemcsak az éjszakában...* 1950-ben írta e verset Illyés Gyula. Amikor megjelent, 1956. november 2-án a múlttól muzsikált. De november 5-én már jelen időben döngették szívünket a költő

szavai: *vergődő jajsikolyban, a csöndet növelő néma könnyek zuhatagában, kimeredt szembogárban, ott zsarnokság van...*

A verset lemásoltam, továbbadtam. A megsárgult, szakadozott újságot lassan félévszázada őrzöm.

– Nincs azzal a verssel semmi baj, csak rossz helyen jelent meg – mondta Aczél György, pártmunkás és műkedvelő színész, amikor Illyés Gyula időrendbe összegyűjtött verseinek 1973-ban megjelent második kötetéből hiányzott a Rákosi korszakban keletkezett költemény.

Mi tudtuk: nekünk még nagyon sokáig nem szabad elfelejteni ezt az egy mondatot.

Időről-időre kézbe veszem a régi újságot, elolvasom Illyés Gyula versét. *Egy mondat a zsarnokságról.* Néha nagyon szép vers. Néha csendes ima. Néha cselekvésre ösztönző riadó.

Remekmű. Időnként időszerű.

Kállai Henrik

REMETÉK

– Balázs János –

1905. november 27-én született Alsókubinban, a felvidéki szlovák városkában. Apja, aki foglalkozását tekintve primás volt – harmincnyolc éves korában elhunyt, s így édesanyja vele, és még három testvérével visszaköltözött szülővárosába, Salgótarjánba. Illetve a Salgótarján melletti pécskői cigánydombra mentek, ahol a maguk tákolta viskóban tengették életüket. Balázs János iskoláit csak elkezdni tudta. Igazság szerint nem is tetszett neki a pad és a falak kötöttsége, a tanári szigor. A harmadik osztályt már el se kezdte, mert az első világháború is megakadályozta ezt. Lelkében a sátoros cigányősök szabadságvágya ficánkolt, de ennek ellenére félénk jellemű, minden gyermekes virtuskodástól visszahúzódó gyermek volt. A vele egykorú gyermekek ezért nem fogadták be maguk közé játszópajtásnak, ő azonban talált magának társakat. A gyermekek helyett az idős emberek társaságát kereste, akiket nem vittek be a frontra. Velük járta az erdőt: gombát, vadkörtét

és szedret szedtek. Télen pedig a Somlyó-szénbányatelep palabányájára jártak hulladékszenet gyűjteni, és ezt eladták a környéken.

Ez idő tájt és később is egyedül eljárógatott a város körül levő szeméttel-pekrekre is, és a széjjeldobált újságlapokat, széttépett könyveket, füzetek maradványait, leginkább képeslapokat mind összeszedte és örömmel vitte haza.

Minden nyomtatott írást elolvasott, minden képet, ábrát csodálva bámult, amelyeket legszebbnek találta, ösztönétől hajtva elkezdte ceruzával tiszta lapra lemásolni. „Ezután én már csak rajzoltam, olvastam, annyira, hogy bizonyos idő múlva magyar nemzetünk minden szellemóriásának, művészánek, költőjének, írójának arcképe le volt másolva életnagyságban, kisebb képekről. Szobánknak fala körben fel volt aggatva ezen nagy emberek portréjával... Anyám és a családbelek nem nézték jó szemmel cselekvéseimet. Folyton a fejemhez csapkodták a különféle szidalmakat: mi lesz veled gyerek? Ez így nem mehet soká! A veled egykorú gyerekek mindnyájan mesterséget tanultak, dolgoznak, pénzt keresnek családjuknak, te mit csinálsz? Az erdőket, a hegyeket járod, itthon irkálsz-firkálsz, mi lesz belőled?... Nagyon megsértődtem, keserű haragomban lezúztam a falakról a rajzokat, összetéptem őket és begyűrtem a tűzbe.” – írja önéletírásában (*Ecsettel és írónnal*, Corvina, 1977). Ezek után nem rajzolt többet.

Dolgozott, de egy-egy munkahelyen képtelen volt megmaradni hosszabb ideig, mert mindenkivel zsörtölődő és nyugtalan természetű volt. Leginkább alkalmi munkákat vállalt, afféle ezermesterként tengette életét. Volt nap-számos, ürgéző, gombász, hangszert javított, kéményt tisztított, mindenhez értett. Gondolkodó, vitatkozó fiatalemberré vált. Rengeteget olvasott továbbra is, a betű lett az istene. Harminchét éves korában hároméves orosz frontszolgálat következett. 1944-ben hadifogságba esett, s bár a háború hamarosan véget ért, őrá még három év fogság várt, a szaratovi hadifogolytáborban. Itt is sokat olvasott, főleg magyar klasszikusokat, valamint Shakespeare-t, Homéroszt, Balzac-ot. Betegen, a régi önmaga árnyékaként tért haza, és a korábbinál is jobban került az embereket.

1968 nyarán – negyven évi szünet után – mogorva remeteként ismét elkezdett rajzolni, festeni, valamint verselni. De sokáig csak az írás volt az egyetlen megszólalási formája. Írt prózát és verset is, az pedig, hogy mennyire fontosnak tartotta, abból is látszik, hogy 1973-ban tizenhárom képéért kapott pénzét fordította arra – korábban soha nem volt képes megválni egyetlen képétől sem –, hogy verseskötetét *Füstölgések* címmel ki-nyomtathassa ötszáz példányban. Ekkor volt hatvannyolc éves. Mi lehetett volna belőle, ha már a kezdetekkor általános érdeklődésre számíthat? Ha nem nevetik ki szűkebb környezetében művészi ambíciói miatt, és „leereszkednek”

hozzá a nagyok? Ha nem csak hatvanegy éves korában fedezik fel az egzotikumot, „egzotikus vadállatok”-at kedvelők, akikről így ír egyik versében:

„Mennyien jönnek hozzám /
különlegességet kedvelő emberek /
akiknek ez a szemtelen kíváncsiság /
juttat kenyeret /
írjanak rólam mindent ami csak jólesik... /
túlélem azt ami bennük /
megkopott.”

De persze, ha előbb fedezik fel, és rokonai sem sérelmezik tevékenységét már gyermekkorában, egészen biztos, hogy valami másféle Balázs János festészettel és költészettel állnánk most szemben.

A maga választotta remeteségben – amely élete utolsó két évtizedére volt jellemző – legfeljebb csak a városi romantika lát lemondást; valójában ez volt az egyetlen létezmód, amelybe robbanékony közlésvágya a festészet felé nyitott utat számára. Műveinek eredetisége, egyéni látásmódja lenyűgöző. Képein egy különleges világ tárul elénk: a mindennapi élet számos mozzanata, fantasztikus látomások és impressziók. Megismerhetjük belőlük a cigányság hatalmas kulturális örökségét, misztikáját, élni vágyását és érzésvilágát. Mindez különleges módon ötvöződik a magyar kulturális hatásokkal. Ezt a kulturális gazdagságot elődök nélkül, valahol a génjeibe hordozta, és szinte véletlenszerűen alakult ki egyszeri, megismételhetetlen és egyedi világlátása, amelyben sajátos módon egymást gazdagítva van jelen az egyetemes, a magyar és a cigány kultúra.

Az, hogy „felfedezték”, akadályozta munkájában; sokan látogatták, kiállításai is sokasodtak, de mindez őt végtelenül fárasztotta. Nem tud mit kezdeni a hírnévvel. A Corvina Kiadónál megjelenik az *Ecsettel és írónnal* című kötet, amely verseiből és képeiből ad válogatást. Filmet készítenek róla, tévériporterek, újságírók faggatják. A „művészt” Salgótarjánba költöztetik, avatott mesterek tanítani kezdik, hogyan is kéne festenie, immár „tudományosan”. A felhajtást, a népszerűséget nem tudja feldolgozni; az új lakással járó környezetváltozás is nagyon megviseli.

Megölik benne nem csak a művészt, hanem az embert is. Lebénul, és képtelen felfogni, hogy nem alkothat tovább. Utolsó éveit mozgásképtelenül, ágyhoz kötve, önmarcangolással, tétlenül éli meg. 1977. március 18-án hunyt el.

*

Balázs János remeteként reneszánsz emberré érlelődik. Mindenhez hozzá kíván szólni, mindenhez hozzá kíván adni valamit. Megszokott közegéből

ki sem mozdulva, villany, rádió, újság és tévé nélkül alkot. Információi a génjeiben hordozott eredeti, ősi gondolatokkal vegyülnek. A képek „zűrza-varos rejtelmek”, ahogy ő fogalmazta, „ott bujkál bennük az egész világ létezése”. E sajátos világmagyarázatok, magánmitológiák és vélekedések képi megfogalmazására „kényszerítette” (*Középkor., A történelem pillanatai, Hirosima, Egyiptom I–II., Népem története*).

Balázs művészete teljesen érintetlen az akadémikus hagyományoktól; a képpel hivatásszerűen foglalkozók számára azért is voltak érdekesek, ezek a lét rejtélyeit megragadó képek, idillikus mesetájak; művészetét a naivak csoportjába igyekeztek besorolni, így próbálva helyet találni számára a festészet határán. Pedig ahogy közismert, „a stílus maga az ember”. Balázs János „naivsága” hatalmas önképzést, tudást, gondolati gazdagságot és végtelen képzelőerőt takar. Sajátos élete sok mindenre megtanította. A filozófia, a történelem, a misztika, a növény- és állatvilág „nyelvére”. Mindez a tudás írásaiban és képeiben egyaránt magas fokon jelenik meg.

Autodidaktaként, iskolázatlan putrilakóként gyűjtötte, érlelte emlékeit, és addig formált, alakította gondolatait, képeit, míg mindez utat talált, s testet öltött festményeiben, verseiben. Úgy, és akkor születtek művei, amikor az öregség bánatalmai, fájdalmai, a mérhetetlen nyomor a megszokott hétköznapokat jelentette számára. Ezek az időskorában mindenféle hulladékra, fadarabra, üvegtöredékre, nadrágfoszlányra, ingrongyra – amelyeket kisgyerekektől kapott – festékmaradékkal, krétával, ceruzával, temperával álmodott képeket. Mely képek nem szenvedéstörténeletről beszélnek, hanem fantasztikus, érzelemgazdag szép életéről, szokásairól. Számára ez nem volt tehát passió-játék: „Nem él a világon olyan ember, aki életében legalább annyiszor ne örült volna, mint ahányszor búslakodott vagy sírt. Én egészen másképpen vagyok az ilyen emberi megnyilvánulásokkal, inkább a saját életemnek visszás körülményeivel szemben. Én talán ki merem mondani, még jobban tudtam örülni, cselekményeimben elmerülni boldogan, mint másvalaki, aki magas lábon és jólétben él, színes illúziókkal és vérmes reményekkel körültekintve, jól megfizetett állásban (...) Azért örültem jobban, mint más ember, mert ha mindig is nagyon szegény voltam fizikai és anyagi kötöttségben, de ezzel szemben a lelkületemben hordozott és folyton éledő és fejlődő szellemi gazdagság, ezeroldalúság olyan külön világot először láttatott, később ajándékozott nekem, amely magában összesítette az emberi életnek minden céltalan és célirányos törekvéseit.”

Korai festményei a közvetlen környezetet látványszerűen ábrázolják (*Pécskői házak, Kártyázók, Rönkvontatás*, stb.). Ezekben a képekben egy-egy szín jut kiemelkedő szerephez. Ez a valóságutánzó szemlélet viszonylag

gyorsan megváltozott. Újabb alkotói periódusában őslényeivel, lebegő fejalkazataival, őselemekkel és égitestekkel, felfokozott színvilágával cigány meseországot teremtett, mely sok tekintetben a modern festészet szürrealisztikus törekvéseivel is rokonságot mutat. Balázs világa formai tekintetben a legszürreálisabb, amennyiben a valóság és a képzelet keveredik egymással, a kicsi helyet cserél a naggyal, rész áll az egész helyett, ornamentika és történetmondás szőnyegszerűen töltik ki a felszínt, intenzív színezése pedig nem evilági racionalitással, hanem festészetének belső logikája szerint vonja be alakjait. Ami mindezeket túl emeli festészetét, az éppenséggel a témáival szemben tanúsított, ösztönösnek a legkevésbé sem nevezhető kritikus viszonya; belső képei nem magától értetődő módon árasztják el a felszínt, mindazonáltal nem illusztrál, nem színez, hanem néhány lépés távolságból – a hivatásos művészethez hasonlóan – reflektál a történelemre, irodalomra, amelyek a megélt „valóság” helyett tartalommal töltik meg a hétköznapjait.

A satirikus társadalomrajz is jellemző rá (*Kutyaparancsnok*); és a kortárs festészet problémái iránt való fogékonyságát tükrözi a *Sex* című képe, mely a kamaszkor füledt erotikáját érzi át.

*

Balázs legigazabban a festészetben talált önmagára. Elzárt életmódjának tulajdonítható – részben –, hogy képteremtő erejét nem befolyásolta a mások által megfogalmazott vizuális információk áradata, sem a film, sem a televízió.

Hatvanhárom éves korában kezdett alkotni, és 1976-ban bekövetkezett betegségéig kivételes termékenységgel nyolc év alatt több száz képet festett.

Egyedülálló jelensége volt és marad a magyar és nemzetközi festészetnek. Egyedi, utánozhatatlan festői módot, nyelvet dolgozott ki. Költészete és festészete nem véletlenszerű. Meg kellett születnie és jelennie ezeknek a képeknek és ezeknek a verseknek, melyek egyaránt fontosak a magyar és a cigány kultúra számára.

Úgy festett, mint egy gyermeknek maradt felnőtt.

EGY GITÁR A FENYŐ ALÓL

– Alapi Istvánnal Dukay Nagy Ádám beszélget –

A régi lakásban, ahol fölött, ott találkozunk. Ebben maradtunk; és abban, hogy ez mindkettőnknek fontos. Egy salgótarjáni koncert másnapján, a régi lakásban, a Pécskő utcában, ahol szülei ma is élnek. A nyolcvanas évek közepén, huszonöt évesen hagyta el városát – Budapesten él ma is. Volt kereskedelmi vállalatnál kifutó, dolgozott a Ganznál MEÓ-sként, később, rövid időre, a Magyar Rádióhoz került. Aztán hamarosan: csak a zene. Front – még itthon –, Moho Sapiens, Edda, szerencsepróbák (vagy próbaszerencsék?) és újra Edda. Meg Jeff Porcaro Emlékenekar és Alapi Band és szólólemez és nem sorolom. Tehetségére – a honi viszonyokat ismerve – szokatlanul gyorsan figyelt föl a szakma – is –, így „percek” alatt került az élvonalba. Figyelmességét, humánusát nem „koptatta” a több tucat arany- és platinalemez, meg az összeszámolhatatlan sikerkoncert, kluboktól a tízezres csarnokokig. Ma is két-három órát gyakorol. Most is, míg beszélgetünk. Eldől a fotelben és az egyébként sok ezer wattal fölerősített hűrok alig-nesz „háttérzenét” adnak augusztusi délutánunkhoz.

– *A zene nagyon hamar vált evidenciává az életedben, viszont a színpaddal való kapcsolatot prózai vonalon is szoros volt. Kezdhetjük innen?*

– Igen, kétszer felvételiztem a Színművészeti Főiskolára és mindkét alkalommal a harmadik rostán estem ki. Nagyon bosszantott a dolog, mert akkor még magas volt a korhatár – 27 éves korig lehetett jelentkezni – és akkoriban egyébként is nagyon sokan jelentkeztek. Tehát a harmadik rostáig bírni teljesítmény volt. Engem ez azért dühített, mert ha kidobnak az elsőn, akkor azt mondom, hogy biztosan azt látják, hülye vagyok ehhez az egészhez. De nem. A második alkalommal – miután mindenki elmondta a magáét – visszahívtak még egyszer, amin mindenki csodálkozott, mert nem szoktak kétszer senkit behívni. Szóval, visszahívtak és kellett még mondanom ezt-azt... Ez az egész már önmagában érdekes volt és közben derült ki – mert akkor már volt ismerősöm a hallgatók és a tanárok között is –, hogy a következő helyzet állt elő: ketten maradtunk versenyben, viszont mindig az osztályindító tanár szava dönt. Mi akkor ketten „lógtunk a levegőben” és a bizottság engem tartott jobbnak, viszont Huszti Péternek – az osztályfőnöknek – állítólag volt egy protezsált embere, és nyilván ő mellette döntött. Így alakult. Amikor ezt megtudtam, érthető módon, nagyon megharagudtam az intézményre – a magam 19 évével –, és azt mondtam: jöjjön

ide az, aki akar, ha már eleve így indul ez az egész történet. Holott, mindenhol ez van, csak az ember 19 évesen ezt nehezen fogadja el.

– *Ebben a korodban viszont már szerves része volt életednek a zene. Belefért még akkor a mindennapjaidba – ilyen súllyal! –, hogy prózai szövegeket tanulj, fölvételre készülj?*

– Hogyne, a mai napig imádom a színházat, a filmeket, az irodalmat. Mindig is ez volt, ami igazából éltetett, mindig humán beállítottságú voltam. Harmadikban meg is buktam matekból, és ennek akkor nagyon nem örültem... Visszatekintve banális a dolog, de szívesebben töltöttem volna kevesebb idegeskedéssel azt a nyarat. Francia–oroszl nyelvszakosok voltunk és a vizsga előtt egy nappal értünk haza Leningrádból... Azt kell mondjam: óriási szerencsém volt. A mateknak egy részét valamiért – érthetetlen módon – szerettem és értettem és sikerült is pont abba behúznom. Szóval, kezddhettem a negyediket.

– *Visszatérve: a vers- és prózamonddással „különleges” helyzetbe kerültél? Merthogy akkoriban a fiúk vagy fociztak, vagy zenéltek.*

– Igen, általában sport, vagy zene, ez igaz, de a zenekarcsinálás nemcsak akkor zajlott így. Ez most is így van és azt hiszem – és bízom benne –, hogy mindig is így lesz. A saját tanítványaimról tudom, hogy egy városban, vagy kisebb településen, ahol kétezer ember él, ott hat zenekar alakul.

– *Ezt elhiszem neked, de a fiatalok akkor még valóban a nyakukba akasztották a gitárt.*

– Nyilván annyi volt a különbség, hogy a műfajok mások voltak. Bár most nemrégiben voltam Székesfehérváron egy rendezvényen, ahol hatnyolc hangszeres gimnazista zenekar lépett föl a művelődési házban és három-négyszáz ember volt rájuk kíváncsi – ez szép közönség.

– *Visszatérve, hogy lezárjuk: nem lógtál ki a prózatanulással és -monddással a sorból?*

– Mindig jelen voltam versenyeken és rendezvényeken, de ettől nem lettem különc, vagy stréber.

– *Ez korábbra nyúlik vissza, mint a zene?*

– Nem, ez valahol összekötődött. Tízéves koromban kezdtem gitározni és nyilván tízéves korom előtt nem nagyon gondolkoztam azon, hogy színesz vagy zenész akarok-e lenni. Abban a korban az ember ezen nem is gondolkodik. Csak csinál valamit. De hát a gitár is véletlenül lett gitár – és nem más. Általában a zenéhez és a hangszerekhez vonzódtam. Tulajdonképpen, ami leginkább foglalkoztatott az a zongora volt, és a dob... igen, a dob is nagyon izgatott. Végül is azért lettem gitáros, mert a „hangszerdolog” mindig szóba került itthon, csak nem volt pénzünk venni egy zongorát... esetleg pianiót. Az akkoriban is – mint ma – elég nagy kiadásnak

számított, és ugyan mindig volt róla szó, hogy egyszer talán egy pianínót... Nem jött össze. Na most, a nagyapám, aki gondolkodott a karácsonyi ajándékomon 1972-ben – akkor voltam tízéves –, eldöntötte ezt a dolgot. Elment a Pécskő Áruházba – akkoriban az egyetlen hely volt a városban, ahol hangszerekhez lehetett jutni –, és vett nekem egy akusztikus gitárt, s ez meg is határozta az életemet. Kivettem a karácsonyfa alól azt a hangszert, és azóta sem tettem le.

Tízéves korában az ember még nagyon képlékeny és én ugyanúgy énekeltem, füttyörésztem a korabeli popsámokat, mint a többiek. Ugyanakkor nagyapám mellett, amikor náluk voltam – s ő egy hétre előre bejelölgette a komolyzenei műsorokat az újságban – a „legszélsőségesebb” hangversenyeket is meghallgattam. Ő a klasszikus zenén belül volt mindenevő, s ugyan szakmailag nem tudott a zenéről igazán semmit, ahhoz nagyon jó érzéke volt, hogy a zene eszközeivel, hogyan próbálnak a szerzők hangulatokat kifejezni – ezt próbálta nekem elmagyarázni. Általánosan engem ezek az élmények arra tanítottak meg, hogy mi a zene lényege. Ma talán úgy fogalmaznék: mi az Ember és a Zene viszonya? Hogyan is állunk mi ehhez a dologhoz?

– ...*egyfajta viszonyrendszerre gondolsz?*

– Aki hallgatja, annak egyszerűbb, pontosabban egészen más a helyzete. Az emberek többsége azt mondja: „Szóljon valami zene, s az majd kivált belőlem valamit. Vagy nem.” És akkor hallgat mást. Ugye, így van? Tehát nem tudatosan gondolkodik rajta, hogy miért szól a zene. De aki foglalkozik a zenével, annak van egyfajta koncepciója arra, hogy mi lehet a zene célja. Miért játszunk zenét? Mit akarunk azzal elérni? Hogyan kell ehhez hozzáállni? Mi a funkciója a zenének az emberek életében? Az iskolai keretek ma sem a megfelelő kérdéseket fogalmazzák meg. A gyerekek fejét nagyon száraz, szakmai vonatkozásokkal tömik. Azzal, hogy ritmus, időérték, ejtett vonókezelés... A dolgoknak azzal a részével töltik az idejüket, ami kizárólag a szakmai részhez tartozik.

– *De hát meg kell tanulniuk...*

– Természetesen, csak azt az egyet felejtik el a legtöbb esetben, hogy ez az egész miért van? Hogy a zene nem matematika! A zene, mint minden időben és térben zajló viszonylagos dolog, leírható matematikai összefüggésekkel, de ettől még nem az. A matematikát, mint tudományt még nem is definiálták, mikor a zene már az emberi élet része volt. Versek sem úgy íródnak, hogy „Most anapesztust fogok írni...” Azt hiszem, az iskolában nagyon gyorsan terelik téves irányba az embereket. Azt mondják: „X költő milyen okos, mert ilyen és olyan sorokat írt...” Holott ez automatikus.

Ha valaki jelen időben kezd el beszélni, mondaton belül nem vált idősíkot. A zenében is így van. A zene valamilyen érzelem, vagy gondolat kifejezése. Valamilyen eszközökkel. De nem az eszköz a cél! Nem úgy írok zenét, hogy matematikai struktúrák alapján rakosgatom egymás mellé a harmóniákat, meg a ritmusokat. Mert lehet így írni zenét, csak nem lesz mögöttes tartalma. Nem lesz miértje.

– *Lehet, hogy azért nem lettél klasszikus gitáros, mert éppen annyira vagy szerzői, mint előadói alkat?*

– Akkor ezt még nem tudtam. Hogy miért nem lettem klasszikus zenész, annak pofon egyszerű oka volt. Amikor meglett a gitárom, a téli szünet után azonnal jelentkeztem a Salgótarjáni Zeneiskolába, hogy szeretnék tanulni. Bementem az akkori igazgatóhoz, Virág Laci bácsihoz és jelentkeztem: klasszikus gitárra szeretnék beiratkozni. Erre az volt a válasz, hogy miért akarok én gitározni tanulni, az egy komolytalan hangszer. Ott állt egy tuba a sarokban és a tanár úr rámutatott: „– Miért nem próbálkozol valami komolyabb hangszerrel? És különben is tele van a gitár-szak.” Ezek után mondtam valami hülyeséget, hogy ki kell mennem, vagy ilyesmi és hazaszaladtam. Nagyon szomorú voltam, és ezzel tulajdonképpen véget is ért a klasszikus gitárosi „működésem”.

– *Ennyire nem fogadták/fogadják el a komolyzenén belül a gitárt?*

– Annyira nem, hogy nincs akadémiai képzés. Ezt tudtad? Tehát a klasszikus gitárt csak főiskolai szintig oktatják. Még ma sincs annyi respektje, írott anyaga, mint amennyi, mondjuk a hegedűnek, vagy a zongorának. Hosszú ideig a lantot valamilyen szinten elfogadták, de azt is csak... És a gitár mindig a „pór nép” hangszere volt – a történelmi időkben is. Annak ellenére, hogy Niccolò Paganini éppenséggel előbb tudott gitározni, mint hegedülni. És állítólag ugyanolyan zseniálisan gitározott, mint ahogyan hegedült. Ez számomra azért világosan mutatja, hogy a zenészek soha nem gondolták a gitárról, hogy az „simlis” hangszer volna; a közmegítélésben ez mégis így alakult ki.

– *Az 1950-es, 60-as évek beat-korszaka nem ártott gitárnak?*

– Biztosan ártott. A gitár úgy került a könnyűzenébe, hogy akusztikailag is meg kellett harcoljon helyéért, hiszen a többi hangszer túl hangos volt. Zenekarban meg sem tudott szólalni. Próbálkoztak aztán a bendzsóval – ami relatív hangosabb volt –, de az egy más karakter... Az első elektromos gitárt Adolf Rickandbacker valamikor a 30-as években alkotta meg. Ő akkor költözött Németországból az Egyesült Államokba és egy francia származású amerikai fickóval tervezte azt meg. Ezek a hangszerek elég érdekesen néztek ki: hatalmas patkómágnesek vették körül a húrokat és a testben

volt a tekercs... Ettől függetlenül robbanásszerűen lett népszerű. Jó ideig tiltakoztak is az úgynevezett „lapos” gitárok ellen, mert például a Gibson már akkor is nagy márka volt az akusztikus hangszereivel. És amikor a Leo Fenderék elkezdtek gyártani a lapos gitárokat, akkor jutott nekik is eszükbe, hogy pár évvel ezelőtt megkereste őket egy Les Paul nevű zenész azzal, hogy kitalálta: lapos fatestre rögzítsék a húrokat és onnan erősítsék föl a hangerőt. Ők akkor a „kidobták” Les Pault és a terveit, s csak ekkor, a harmincas években keresték meg újra, mert világossá vált, hogy az ő elképzelése a járható út. Előbb akartak szerződést kötni vele, mint a konkurencia... Világos, ma is jól ismert képlet.

– *A gitár hangjának fölerősödése húzta magával a többi változást?*

– Ezek után sokáig ritmus és kíséző hangszerként alkalmazták, szólisztikus szerepe zenekarokban egyáltalán nem volt. Később, viszonylag hamar, megjelentek azok a zenészek, akik rájöttek, hogy ebben a hangszerben több van, és elkezdtek szólisztikusan használni.

– *Ki volt az első, aki te életedben a legfontosabb volt?*

– Az első olyan hatás, és csapat, akiknél számomra kiderült, hogy mennyi lehetőség van ebben a hangszerben a Led Zeppelin volt. Chuck Berryt és Bill Halleyt ugyan hallgattam, de nem fogott meg annyira. A dzsessz lényegesen később, 15 éves korom körül talált rám.

– *Egyébként gyerekkorod óta „benned volt” a dzsessz?*

– Biztos, hogy bennem volt... De nem a műfajra gondoltam akkor... Hogy a zenében az improvizáció mennyire izgalmas, az kezdettől fogva érdekelt. A rockon belül is. Ha meggondolod, a barokkban az összes prelúdiumot improvizálták, s mikor már huszonhatodszor játszotta Bach a G-moll Toccata és Fuga elejét, akkor leírták.

– *Ez azért érdekes, mert akik figyelik a pályádat inkább azt látják, hogy elkezdted nagy elánnal a rockot és fokozatosan komolyodsz.*

– Ez azért néz így ki, mert sokan nem tudják, hogy mivel foglalkoztam – vagy mi foglalkoztatott – azelőtt, mielőtt az Eddába kerültem. Mondjuk még éppen itt, Salgótarjánban.

– *Tudom, a Front-korszakban egészen mást csináltatok...*

– Igen, ott tipikusan azt a fúziós műfajt játszottuk, ami sok mindenből tevődik, tevődött össze. Rockból – mert azok az elemek is megvoltak –, klasszikus zenei elemekből, és sok tekintetben dzsesszből is; már amennyire akkor nekem közöm lehetett a dzsesszhez. Én akkor olyan zenész voltam, aki „belecsöppent” valamibe, amit nagyon akart, de sokkal kevésbé volt tudatos a játéka. Pedig akkor már nagyon szerettem a dzsesszt. Először nem is a tradicionális dzsessz-szel kerültem kapcsolatba, hanem azzal a

fúziós zenével, aminek inkább dzsessz-rockot definiáljuk. Az első hatás Chick Corea legelső formációja volt, amiben Stanley Clark bőgőzött és Larry White dobolt. Én nem Al di Meolával hallottam először ezt a formációt – bár tény, hogy ő lett onnan az egyik leghíresebb – hanem Bill Conors-szal. Ez a meglepetés pedig – magától értetődően – a tévéből ért. Szokás szerint leültem a képernyő elé, az NK 25-ös magnót bedugtam a tuel-kimenetbe – mert mindent fölvettem, ami akkor Nyugatról jött –, és akkor azt éreztem, hogy itt valami egészen más történik, mint amit addig gondoltam a zenéről; vagy amit addig hallottam. Nem tudtam, hogy mi ez. Nem értettem. Döbbenet ütem a tévé előtt, hogy ez valami óriási. Milyen zene ez? Benne volt az, ami a rockból tetszett és valami olyan kreatív szabadság, ami a rockban nincs ennyire meg, mert az egy program-zene. A rock ugyan szabadságot sugall, de azért megírt számok eljátszásáról szól. Itt pedig kollektív improvizálás hallottam – életemben először. Van téma, de a szabadságnak egy addig soha nem tapasztalt fokát éreztem meg. Akkor már nemcsak sejtettem, hanem tudtam: ez lesz az, ami nekem ebből az egészből a legjobban fog tetszeni; ez lesz, ami engem talán örökre meghatároz.

– *Volt ehhez akkor neked társaságod? Megtudtad ezt a felfedezéset, élményedet valakivel osztani?*

– Azért volt az hálás időszak, mert akkor az ilyen műfajok divatosak voltak. Tehát a gimiben az összes haverom, barátom ugyanezeket hallgatta, amiket én. Gyakorlatilag ciki volt akkoriban, mondjuk Pink Floydtól „lefelé” zenéket hallgatni. Mindenki Chick Corea, Maha Visnu lemezekkel a hóna alatt szaladgált, azokat mutogattuk egymásnak. Ha valaki a Boney M-et emlegette, az már ciki volt... Ma boldog volnék, ha a tévében, rádióban csak olyan zene szólna, mint a Boney M. Bárcsak ez maradt volna tánczenének a mai napig, és ne ez a tökéletesen elembertelenedett valami, ami csak egy szelete a termék- és szolgáltatás-eladási blokknak.

– *Akkor ez elvileg nem változott, mert ma is majdnem ugyanazt hallgatja „mindenki” – csak a könnyűzene lett olyan, amilyen.*

– Nem tudom, ma ki mit hallgat. Nagyon sok olyan fiatal ismerősöm van, akik bizony újra felfedezik maguknak azokat a fajta zenéket, amiket mi annak idején hallgattunk. A rockot, s vele a dzsesszt is; és nem elsősorban azt tekintik a zene céljának, hogy összecsapjanak egy olyan produkciót, amivel azonnal lehaknizható az összes diszkó a környéken, és zsebre tehetik a gázsit.

Ami ma érdekes, hogy megint rengeteg olyan lemez jelenik meg, ahol a kísérletező szellem újra fölélédni látszik. Volt a fúziós zenének egy nagyon virágzó korszaka a 70-es évek közepén, ami a 80-as években kezdett lecsengeni... És akkor az instrumentális zene is megváltozott. Ma újra olyan

zenék jelennek meg – gondolok például Stanley Clark munkáira –, amelyek kísérletezők, mégis modernek. Tehát újra azon gondolkodnak zenében, hogy hogyan lehetne a különböző hangulatokat, műfajokat, hangszereket ötvözni úgy, hogy abból valami érdekes, kreatív mű szülessen. Megint van egy ilyen tendencia. Nagy rock-gitárosok is, mint Grag Howe, vagy Tony McAlpine, akik kifejezetten a klasszikus zene és a rock ötvözésével foglalkoztak – és az volt a lényeg, hogy minél attraktívabb legyen a gitár megszólalása –, most teljes énükkel a dzsessz irányába mozdultak.

– *Érdekes, hogy nem említesz magyar neveket...*

– Azért nem említek magyar neveket, mert igazából... Nálunk nagyon sok jó zenész él és dolgozik, van azonban egy nagyon nagy hiba – ami valószínűleg az iskolarendszer hibája is – éspedig: még mindig próbálnak sablonokat erőltetni az emberekre. Kevesen kerülnek ki úgy, mondjuk a dzsessztanszokról, hogy rájöttek volna arra... Kevesen vannak, akik azt mondják: fölrúgok mindenfajta sablont, amit tanultam és megpróbálok olyan zenét játszani, amiben bátran el merek térni az adott műfaj paneljeitől.

– *Mindig a kreativitás nevelését hangsúlyozod elsősorban?*

– Igen, az ember próbálja meg arra használni a zenét és a hangszerét, mint eszközt, hogy kifejezze a gondolatait. Ez nem egyszerű, annál is inkább, mert a zene nem elsődleges jelrendszer.

– *Hát, ahogyan azt néhányan művelik, azért egészen tiszta is lehet a kép.*

– De nem biztos, hogy te ugyanazt érzed egy zenében, amit én.

– *Ez igaz. Eredetileg nem terveztem, hogy beszéljünk az Eddáról, de te említetted és nyilvánvaló, hogy az életedben olyan súllyal van jelen, ami nem megkerülhető. Ha a kreativitásról beszélünk, kezdjük az Edda esetében is azzal, hiszen ott a megírt dalok adottak, improvizációra sok esély nincs, viszont: szerzőként is működsz.*

– Bizonyos részeket külön tudok választani. A mai napig sajnos, vagy hál' Istennek – financiális szempontból sajnos, más szempontból hál' Istennek – megmaradtam egy relatív álmvilágban élő embernek. Folyamatosan álmodozom arról, hogy milyen zenét tudnék írni, ami tetszik valakiknek; hogy örömet szerezzek... Ez foglalkoztat. A dolognak azonban van egy másik része – pont azért, mert gyerekkoromban zenei mindenevő voltam –, hogy tudniillik annyira szeretem a zenét, hogy legtöbbször a magam számára is találok benne örömet. Ha nekem el kell játszani a *Smoke on the Water*-t, ami, hát nem egy mit tudom én, mekkora művészi feladat – bár nagyon jó nóta –, szóval, ha én azt eljátszhatom, ugyanolyan jól tudom magam érezni, mintha bármi mást játszanék. Az Eddában is szerencsés eset, hogy abba, amit játszom nem szólnak bele. Nem mondják, hogy ilyen szóló, olyan szóló legyen... Sőt, ha visszanezzük a lemezeket, mondjuk onnantól,

amikortól én bekerültem, tehát a hetedik lemeztől, ott túl azon, hogy rockslágereket „gyártott” az együttes, a zenére mindig komolyan odafigyeltünk. Írtuk a számokat, de ha visszahallgatod, ezekben a nótákban elég komoly zenekari részek vannak, amiket nagyon gondosan, nagy odafigyeléssel csináltunk. Ez onnan adódik, hogy a zenekarban mindenki meglehetősen egyformán gondolkodik – a zenéről. A mai napig ugyanúgy gondolkodunk a rockról, ahogyan a kezdetekben. Sajnos nagyon sok tekintetben meg vagyunk fogva, sok tekintetben rá vagyunk arra kényszerítve, hogy kompromisszumos megoldásokat kössünk – az eladhatóság érdekében. De hát ez, végül is, nem elsősorban a mi döntésünk, hiszen a végső döntés mindig Pataky Attiláé. Az Edda mindig olyan, amilyennek Attila akarja, mivel ez elsősorban – és ez elvitathatatlan tény – az ő produkciója. Mi tizenvalahány éve csináljuk, mégsem...

– *Rendszeresen játszol más formációkban – ebből a Jeff Porcaro Emlékenekar, ami a legstabilabb és mára meglehetősen ismert is –, de ezek zömmel klub-esték. Milyen színpadi ember vagy? Mennyire „ráznak meg” az olyan nagy koncertek, mint az 1995-ös 15. Edda Születésnap volt a Budapest Sportcsarnokban?*

– Az egy nagyon jó időszak volt. Nagyon pozitív hangulat uralkodott a zenekaron belül, és én személyesen is nagyon jó passzban voltam. Azt éreztem, hogy a zenekar jó, sokan járnak a bulijainkra, szeretnek minket. Rengeteget játszottunk. Akkoriban vettem föl – a turnénkkel párhuzamosan – az első önálló lemezemet... Nagyon jó érzés volt. A Budapest Sportcsarnokban 14 500 fizetővendég volt akkor, holott a BS-ben maximum 12 000 embert lehetne elhelyezni. Ez egy rock-koncerten, Magyarországon a 90-es években óriási teljesítmény, nézőcsúcs volt. A tűzoltóság és a rendőrség is kivonult, éjszaka APEH-ellenőrzés kaptunk... Ennek ellenére is... Az egy fantasztikus korszakunk volt; repült a zenekar.

– *Az álmodozó énedhez tartozik az a döntésed, amikor egy évre Kanadába utaztál? Hogy megpróbálsz...?*

– Tulajdonképpen ahhoz tartozik. Annyi mindent hallottunk arról, hogy a zenei élet, meg a zenészek odakint, hogy mindenáron szeretnénk volna ezt a valóságos közegében meglátni. Valahol azt éreztem: sok minden sántít ez ügyben. Az, hogy így-úgy a magyar zenészek; bezzeg Amerikában, minden utcasarkon... Biztos te is hallottál sok ilyen szöveget. Na, ez úgy hülyeség, ahogy van. Arányaiban pontosan ugyanannyi jó és rossz zenész van ott is, meg itt is.

– *Technikailag ez az egész utazás hogy nézett ki?*

– Technikailag ez a világ legbutább módján nézett ki. Egy nagyon minimális pénzzel – amivel másfél hónapot tudtam kihúzni – érkeztem meg a

nagy semmibe. Annyiban nem teljesen, hogy volt egy ismerős család, akiknél az első néhány héten lakhattunk, azután indult meg a kálváriánk... Előfordult, hogy nagyon rossz helyzetben voltam, és volt amikor relatív jóban. Volt úgy, hogy be volt osztva az otthon lévő egy zsák krumpli, meg a fél zsák hagyma... És minden napra volt egy alma; az egyik felét délelőtt, a másikat délután ettem meg. Kevesen mesélnek ilyen dolgokat, azok közül, akik kint voltak, mert mindenki azt szereti „újságotlani”, minden milyen nagyszerű volt...

– *Érdekes és tisztelnivaló, mennyire mentes tudtál maradni a maníroktól.*

– Engem gyerekkoromtól taszított az ilyesmi. Zavart és nagyon nem tetszett, ha valaki felnőtt saját magához... Érted, mit mondok: valaki valamit nagyon jól csinál – és teszem azt, így is van – és felnő mindehhez. Sőt, ezt folyamatosan érzékelteti. A mai napig úgy vagyok ezzel, hogy a sikereim, az elismeréseim, amik eddig értek – bármilyen formában –, sokkal inkább ijesztenek meg; sokkal inkább az az érzésem, hogy ennek meg kell felelni és nem hátradőlni: mennyire jó vagyok... Igazán csak én ismerem a problémáimat, a hiányosságaimat, a hozzáállásomat.

– *Ez azt – is – jelenti, hogy úgyis és mindenképpen álmodozó leszel; illetve: maradsz?*

– Igen, valószínűleg. És az utóbbi egy-két évig ez nem is jelentett problémát, mert volt egy olyan anyagi háttér, ami lehetővé tette, hogy álmodozgathassak. Ennek valamilyen szinten meg is van az értéke, ami nagyon fontos, mert akkoriban nem kellett rágódnom azon, hogy mi lesz holnap. Ez mostanában sajnos nem így van. Ennek oka a műfaj népszerűtlensége, Attila egyéb irányú elfoglaltságai... A lényeg, hogy az Eddával nagyon keveset játszunk. A Jeff Porcaro Emlékeznekarral sokkal többet – általában kétszer annyit – lépünk föl egy évben. Más kérdés, hogy anyagilag az mennyire éri meg.

– *Kevesen gondolnák, hogy ennyire érintenek ezek a realitások.*

– Pedig igen. A számláim az égben vannak.

– *Az utóbbi időben sokszor éreztem, hogy ez feszít téged. Amikor szerzőként dolgozol – ami aligha behatárolható valamely nap valamely időszakára – ki tudod ezeket iktatni a gondolataidból?*

– Nem, nem. Bizonyos pillanatokban igen, de időm legnagyobb részéből nem. Amikor az embernek állandóan kardélen állnak a napjai – és ez nem egy „nyugdíjas” hivatás –, akkor a mindennapjaim gyakran kilátástalanná válnak... És ki az, aki ettől olyan nagyon könnyen el tud vonatkoztatni? Ha csak ideig-óraig is?

– *Ezt nem túl jó hallani.*

– Figyelj, el lehet azért vonatkoztatni, és külön is lehet választani, csak kérdés, hogy ez meddig mehet így? Lehet, hogy eljön egy olyan pillanat, amikor a körülményeim olyanokká válnak, hogy a pénzkeresést kell abszolút előtérbe helyeznem – attól a pillanattól pedig szó sem lesz művészetről.

– *Ez nemcsak akkor fordulhat elő, amikor elveszted a hited abban a tízéves gyerekben, aki kivette a gitárt a fenyő alól?*

– Nem, abban soha nem... Mitől veszteném el a hitemet? Én akkor is – amikor minden nagyon jól működött – pontosan ugyanazt csináltam, amit most. És akkor is ugyanannyit tettem érte, mint most. Most többet teszek érte és ez a sokkal több sem elég. Ha tudnám, hogy ezek a dolgok az én hozzáállásom miatt következtek volna be, akkor elveszíthetném a hitemet. Addig nem veszíthetem el, amíg tudom – bár ez a felelősség elhárításának tűnhet –, hogy a körülmények „áldozata” vagyok. Ez mindannyiunkra vonatkozik. Mindazokra, akik a mai napig nem voltunk hajlandók átállni *arra* az oldalra. Mindazokra, akik nem kívánnak egyszerre ügynökök lenni, és lagziban játszani, mert abban sok pénz van. Olyasmihhez sincs gyomrom, hogy létrehozzak egy „két lány – egy fiú” formációt, akiknek évente írok néhány tingli-tangli lemezt, amivel eljárhatnak hahnizni, én meg leveszem a százalékomat.

Erre még nem vagyok hajlandó, és valószínűleg már nem is leszek. Annyira nehéz pedig soha nem lehet, hogy elveszítsem a hitem abban a tízéves srácban, aki itt, a Pécskő utcában kivette az első gitárját a fa alól.

Marafkó László

PÁRTÁLLADALOM, AVAGY A BIZTONSÁG FÉL EGÉSZSÉG

Akkoriban még a hagyományos biztosítás dukált a külföldi államférfiaknak: időlegesen lezárt utcatorkolatok, posztoló rendőrök a kormány vendégháza felé vezető Istenhegyi úton.

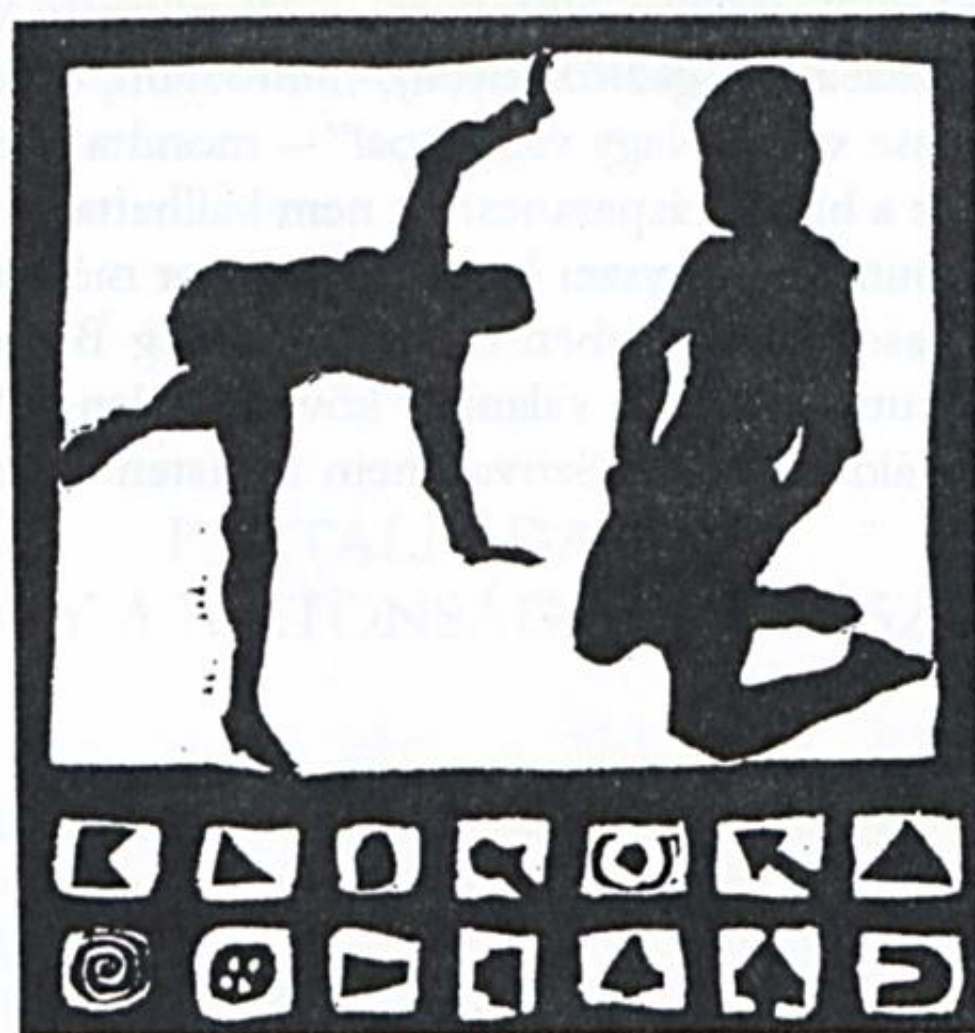
Jó Trabantunkkal, óvodából, bevásárlásból hazafelé töfögtünk, amikor beért minket a konvoj. A teljes útszélességet elfoglaló motoros rendőrök, Mercedes-had, villogó lámpák. S az égből egy érces megafonhang: „Sárga Trabant leáll!” A biztosítást vezető alezredes nyilván az ún. „előfutó”, páncélozott

kocsiból adta az utasítást. A sárga Trabant parancsnoka éppenséggel én voltam, ám épp olyan szakasznál jártunk, ahol jobbra meredek, járda nélküli földrézsű volt, jókora szegélykövekkel, amelyek maradandó, a családi költségvetést hónapokra felborító károsodást okoztak volna a gumijaimban. Sárga Trabant lassított, de töfögött tovább, mögötte a lefékezett szuperkocsi-ármádia, hangtalanul, de vészesen villogó lámpákkal. „Sárga Trabant feláll a járdára!” Ám sárga Trabant parancsnoka megkutyálta magát, annál is inkább, mert a betorkolló utcákban kényszerűségből avagy érdeklődéssel báméskodók vihogása a nép együttérzését sugározta felé. Végül egy ilyen leágazásból kiugrott egy posztos rendőr (mellesleg: súlyos függelemsértés!), és beterelt az ott veszteglők elé elsőnek, a konvoj pedig felszabadult szirénázással nekihömpölygött a hegynek. Mint a lapokból másnap megtudtam, az anti-imperialista harc jemeni tigrise ült a középső, jókora luxuspáncéljárgányban. Sárga Trabant egyszer persze leállt. Ez pár évvel később, Bécsből hazafelé, Budaörs magasságában történt. Éjszaka volt, a gyerekek hátul békésen szunyókáltak, a több órás kerregő zúgás (emlékeznek még a kétüteműek erős kávédaráló hangjára?) majdnem álomba ringatott, amikor hirtelen rángatni kezdett a motor, s kialudt a lámpa. Alig tudtam a padkára evickélni a járgánnyal. Feleségem rémült hangja, ébredező fiam kérdései. „Te, nem a benzin?” – kérdezte nejem. Tartalékra állítottam az elfordítható csapot (akárcsak a konyhában takarékra a gáztűzhelyen), indítóztam, a sárga Trabant újra száguldásra képessé vált. „Nagy vagy, apa!” – mondta fiam, és újra elaludt. Kár, hogy ezt az a biztosításparancsnok nem hallhatta.

Jemeni szövetségesünk, aki egyszer legalább (s akkor még nem volt sejtető, hogy utoljára) lassított menetben csodálhatta meg Buda zöldövezeti szépségeit, a mi bécsi utunk évében valamely követhetetlen célú és felállású véres jemeni belharc áldozata lett. Szóval, nem az Istenhegyi úton kellett volna vigyázni rá!

Waldek Wegrzyn Junior: Hal-Erdő (Lengyelország)
linó, 2002.

Fűrjesi Csaba: Actus Tragedicus
linó, 2002.

A ZÖLD RABBI

– Hommage à Marc Chagall –

„Tapadjon nyelvem az ínyemhez,
ha nem emlékezem meg rólad”,
kis és nagy meditációk közt
gunnyadó, öreg vándorprédikátor.
Súlyos a vállad, nehezülnek
a szelíden kulcsolódó kezek,
halandók hajléka
a csönd-kagylóba zárt tekintet.

Szabadulni a testtől, a szív gyarlóságától,
kihátrálni múltó, egyszeri önmagadból,
néha csak egyféleképp lehet:
a Színek látomásába burkolózva,
le a gomolygó Színek látszólag
jelentés nélküli, tömör szövetébe,
a beszéd-alatti létezésbe,
hogyan legyen hely a megbocsátásra.

Megmutatni, milyen az arc törékeny zöldje,
a moha meghittsége és a könnyörgés-zöld,
a tűzben sarjadó füvek zöldje,
a szájban kuporgatott mentavíz
és a porrá tört drágakövek kifakult
zöldje, az Aszfalt-tó vihar utáni zöldje,
a Napot ringató lombok zöldje,
s a múlt áthatolhatatlan méreg-zöldje.

Az alázat színe, mely az örökös ellenfényben
hosszúra nyúlt árnyak közt szégyenkezve
tör utat. Az átok színe.
NINCS TOVÁBB. Az elme tragikus partokra ér.
Éji órán pontos csillagokkal érkező
légszomj és visszatérő látomások.
Álmaid köré egyensúlyt szerkeszt a sors,
mely denevérköpenyként rád terül
és befeketíti éjszakáid.

Ádám Tamás

ENCIÁN ÉS SÁRGA

(Turczi István *A zöld rabbi* című verseskötetének
egyik lehetséges olvasata)

Legalább egyszer mindenkit megérint Marc Chagall. Inkább többször. Zöld hegedőse biztosan. Halljuk a dallamokat, és zöldben látjuk a világot. Mégis, hány árnyalata létezik ennek a színnek? Továbbá felvetődik a kérdés: csak egy hegedűs kiváltsága a zöld vagy lehet egy rabbi is ilyen? Vajon a Nap sugarának íve miként módosítja az árnyalatokat? És, ha zöld a rabbi, az árnya is az? Miként ragyog az arca gyertyafényben? Megannyi kérdés. A válaszok megtalálhatók Turczi István *A zöld rabbi* című közelmúltban megjelent kötetében.

Magamról többé már semmit. Így nyugalmasabb, meghitt csend körülöttünk, pontos a meghatározás: kenyér és keserűgyökér, különben a sós víz is enyhét ad. Ez lenne a kötetindító vers kivonata. Emberi, meleg sorok, esendőségünk bizonyítékai. Találkozunk ezekkel a hangulatokkal később is, a műnyomó lapokon.

Mintha kezdete se volna. Ilyen gyönyörűen–pontosan–félelmetesen–hátborzongatón kevesen fejezték ki a reményt, a reménytelenséget. Különös kontraszt. Turczinak néhány sor elég volt az ellenpontozáshoz. „...egyszerre tavasz villantja rám fehér fogát,/ és világosság árad mindenünnen./ Tegnap még koponyasötétben ültünk,/ akár egy múzeumban, mit rég bezártak,/ s a behajtott

spaletták mögött/ álomporlepedőbe burkolózva vártuk/ a kívülről dobanni készülő szív zaját./ De nem téveszt meg a szárnyas fény:/ mintha kezdete se volna, olyan reménytelen.”

A felhőkkel sodródó fák. Sodródjunk, s ne vessünk mi is, hátha így könnyebb. Persze nem, mert csak a szálló madár árnyéka könnyű. Higgyünk a szerzőnek, lesz jövő, hogy lesz elég időnk elmondani. Nehezen hihető, de adjuk meg magunk, a költő mindig igazat beszél. Ha nem így lenne, hamissá válna a vers. Itt azonban erről szó nincsen, őszintén beszél Turczi, mélyről szakadnak fel a gondolatok.

Mindenková követ a Nap. Leolvasható a némaságban is, zsoltárok hagyják el a száját, s az arcok repedéseiben megremeg a fű. Milyen a színe? Zöld bizony. A jelenben vagyunk, pedig rég íródtak ezek a versek, mégis félelmetesen aktuálisak most, amikor ismét pokolgépektől hangos Izrael. Öngyilkos merénylők járnak az utcákat. A jó költő meglátja a jelenben azt, amit más nem láthat, s érezve–tudja a jövőt: „*Mintha távol/ robbantanának. Felfoghatatlan, miért.*”

Egyszer elfelejtjük, milyen. Pusztulás, rombolás, sikoly, atomvillanás – kopognak a szavak. Tényleg elfeledjük egyszer, István? S, ha nem, az élet puha szorításában is mennünk kell tovább. Elfogadom.

A múltnak megvan. A költő bejárja a városokat, miközben készül az ünnepekre, találkozik különös tárgyakkal, túlvilági emberekkel, amelyek és akik lába előtt hevernek, mint a nyár angyalcsordái. Ez szép. Helyén van minden a versben, valahogy mégis hiányérzetem támad. Nehezen megfogalmazható, miért. Nekem nem elég mély ez a költemény, nehezen merülök el benne. Meglehet, az én hibám.

Ez lehet az, amit a sors. Percnyi nyugalom, távol mindentől, egy más idő peremén, más dimenzióban. Már–már örökké otthon, ahol mosolygó gyerkőcök szaladgálnak, ahol szándékosan viszi az arcokba a szél a citrus illatát. Mégsincs megnyugvás; ha egyszer megérkezünk, indulnunk is kell valamerre.

A szív, akár a Nap. Fogyatozik. Megy az idő, ideje elkezdeni a leltárt: mennyiszer kellett szégyenkeznünk tetteink (s ide csatolható), gondolataink miatt! Nem segít az ólompor a sötéthez szokott szemem. Ha láthatatlanok is a helyszínek, nem nyugszik a lelkiismeret.

Minden este egy gyertyával. Naponta több fény. Törvény. Szertartás. Újra a remény, a hit. Hinni, hogy a világ nem is olyan rossz, mint gondoljuk, s bátran ajánlható, mi több, meghirdethető. Akad jelentkező?

Ott, ahol még történik valami. Egy hosszú sóhaj. Helymeghatározás. Jó lenne tudni pontosan, hol vagyunk. Persze érezzük a helyszínt, a tájat, a verset, az erdők véredényeit, a sátortalan téli vihart, a gomolygó ködöt. Ott, ahol éjjel vannak a leghosszabb éjszakák.

A fák újéve jött el. Kitalálom, mit álmodnak a póznákon gubbasztó madarak. Egyre kevesebben várják meg a haragvó felhőket. Fogynak, fogyunk mi is, a barátok a temetőbe vándorolnak, ragyognak a sírkövek, ragyog az arcunk. Csak azt ne hidd, hogy sírunk, még ha olykor könnyezünk is.

Nem marad más, csak a játék. Ha nem ismernénk a szerzőt, a címet olvasva könnyed játéokra gondolhatnánk. Mosolygós arcok állják körül a csocsót, gyengébbek kedvéért az asztali focit, és a forgó játékosok vigyorgó arccal rugdossák a gólokat – hihetnénk. Illene a kép a farsangba. Ám az mégsem lehet, hogy ilyen egyszerű legyen a világ. Mert itt és most s sorsvetés kegyetlen játékát énekeli meg a költő. Dobjuk a kockát, s izgulunk, melyik oldalára fordul. Elpusztulunk? Megmaradunk? A válasz nem lehet más; a vers azt akarja, hogy éljünk. Ennek ellenére egészen bizonyos, háromszor egymás után nem dobunk hatost.

Epagomena. Eljön az idő, mikor fiunknak mesélünk régvolt történeteket. Kikerülhetetlen. A filozofikus kérdés már csak az: tudunk-e merítkezni a személyes múltból. Hogyan beszéljünk a gyerekeknek az elmulasztott lehetőségekről, az örökké bennünk élő hiányról?! Arról, amit nem tettünk meg!

Betlehemi história. „Nincs isten – szólt a költő/ a vályogviskó előtt/ Van boldogulás – szólt Isten/ és kijött a házból.”

Térképek, legendák. A költő szorongva száll fel a repülőre, hogy Izrael földjén landoljon majd néhány óra múlva. Lehet, fegyverropogás fogadja, talán bomba. Akárha ma lenne. De a tel-avivi est csendes. Megérintik az embert a bibliai helyszínek, köröskörül a teremtés szétszórt titkai. A királyok, a rabbik pedig közben csak egyre mennek, mennek. Tudják az irányt.

Téltemetővirág. Gyönyörű szerelmes vers. Gyertyafény hétszer. Anna rácsos pilláin madártoll szöszmötöl. Átfordul mégis, duzzogva. Gyönyörkari-kás fény. Az olvasó megremeg a szép képektől, miközben testét hőhullám járja át. Jó lenne megint szerelmesnek lenni!

A zöld rabbi. Mondtam az elején: Chagall, s vele együtt a zöld valahogy mindig előjön. Pedig a zöld nem is alapszín. Csak olyan pancsolt valami. Keverjük össze a sárgát az enciánnal, s megszületik a zöld. Ha egyikből kevesebbet, a másikkól többet. Ha az egyikből többet, a másikkól kevesebbet. Esetleg hajszálra ugyanannyit. A végeredmény mindig más. Millió árnyalat: haragvó, lágy, rideg, puha, kemény, átmenő, mint a lódenkabát. A zöld rabbi vállán cipeli az éjszakát, mozdulataiból kiolvasható, szabadulna már...

Karácsony. Precíz helymeghatározás, kissé rideg tájleírás, sikátorok. Szombat. Alkudozó arabok, kegytárgyárosok, összezárt ajkú zsidók. Karácsony Jeruzsálemben. Bár a narancs és fűszer illata csábító, inkább itthon maradnék szeretteim között.

Esküvő. „S míg én jobbára képzelődöm/ te összetört tányérunk cserepeit/ becses amulettként őrzöd/ régi szokás szerint”. Ha elolvassuk ezeket a sorokat, semmi kétségünk nem lehet afelől, hogy ennek esküvő lesz a vége. Előtte korhely legénybúcsú. És eljő az esküvő ciprusok kegyes suhogása közepette. Szép ívű vers, tagadhatatlan.

Jeruzsálemi tűz. Előzőleg is megjelent már a sárga szín, a gyertyák lángja valahol ilyen volt, a Holt tenger is sárga. Csodálom is, hogy a vízbe szédülő Nap nem festi vörösre. Vagy a tűz. Szent igaz, Turczi úr: „minden leégett fűszál/ Isten szívébe újabb tördöfés.”

Anatevka. Befejezésül, „látjátok / örökös remény hiába növeszt / ablakunk üvegén jégvirágot / indulni indulni kell / bedesztkázott tekintetek / ölelésre görbülő kézfogások / már a búcsúzás is érvényét veszti / a Könyvből idézünk lázas sorokat / elszabadult régi dallamokat / sodor egyre a szél / sebek feltépett felhőrongyai amott / tőből lemetszett hajfonatok közt / gubancolódik a táj / templomtalan idegen városok mentén / csak a félelem szűnni nem akaró / harangjátéka / mind elhagyjuk egyszer otthonunkat”.

Szóval, ez lenne az egyik lehetséges olvasat. Akad még néhány ezer. Hozzá lehet simulni a versekhez. Jó elmerülni bennük. Engedik. Csak a jó költemények engedik. Minden a helyén van. A sallangmentes sorok bizonyítják a szerző tehetségét, és azt is, csak ilyen gondozott verseket érdemes a nyomdász kezébe adni. Onnan már egyenes út vezet az olvasó szívéhez.

Valahogy mégis bele kellene kötni ebbe a könyvbe. Mert, hogy néz az ki, hogy egyetlen tűszúrást sem adunk a költőnek! Mint fentebb utaltam rá, az Egyszer elfelejtjük, milyen című vers valahogy kilóg a sorból. Rendben van vele minden, mégis hiányérzete támad az embernek. Néhány helyen, néhány sornál érzek hasonlót, ahol az egymás mellé rakott szavak nem emelkednek meg igazán. Legalábbis nem a megszokott turczi-magasságokba.

Mondottam vala: igen kiváló lírát tett az asztalra Turczi István.

Megkockáztatom, az elmúlt év egyik legigényesebb (ha nem a legjobb!) kiadványa a Rabbi. Nem kis esztétikai élményt jelent az olvasása. Tegyük a polcra Turczi könyvét, biztos vagyok benne, kényszert éreznek majd, hogy gyakran leemeljék.

Végezetül ne feledkezzünk meg a kötet tervezőjéről, Püski Sándorról sem, aki egyébként szépséges illusztrációkat készített a rabbiról. (Remek munka) Magas a mérce minden szempontból, nem lesz egyszerű túlszárnyalni!

(Aura Kiadó, 2001)

PIHENŐ A SAJÁT TEHETSÉG FELÉ VEZETŐ ÚTON

Béki István *Írott ikon* című második verseskötetét az elégedetlenség érzésével tettem le. Nem azért, mert Béki nem jó költő, vagy mert versei rosszak lennének. Elégedetlenséget érezhetünk olykor egészen magasrendű irodalmi mű olvastán is, ha annak esztétikuma felkavar, megráz, meghökkent, vagyis egyszerre csak kívül helyez bennünket a megszokott világharmónián. És megfordítva: elégedettek lehetünk néha, amikor olyan jelentéktelen szöveg kerül elénk, mely egyebek mellett e világharmónia bármiféle megzavarására is alkalmatlan – hiszen semmi sem változott: ez a változatlanosság otthonossága. De Béki kötete esetében nem ezzel a fajta elégedetlenséggel (különösen nem ezzel a fajta elégedettséggel) van dolgom, s az alábbiakban igyekszem megvilágítani, mifélére is gondolok.

Azt mindjárt az elején ki kell jelenteni, hogy az elégedetlenségnek semmi köze ahhoz, hogy – úgy látszik legalább – maga a költő elégedetlen. Kétségtelenül: ez a versbeszélő nem érzi jól magát a világban, fenyegetőnek és vigasztalannak látja. Hogy mégis összeszorítja a fogát, fejét fölemeli, csalódott tekintetét végigjártatja ezen a világon s azután a látottak nyomán verseket ír, az tiszteletre méltó. Csakhogy az első megállapítás világnézeti, a második pedig etikai kérdés, tehát az esztétikai megítélés szempontjából tökéletesen mellékes – márpedig én éppen az esztétikai elégedetlenségről igyekszem számot adni. Előtte azonban tekintsük át a kötetet.

Három ciklusnyi verset találunk, és ha pusztán méricskélni akarnám a sikertelt versek számát, azt mondhatnám, hogy az első jobb a másodiknál, az pedig a harmadiknál. De nem ilyen egyszerű. Az első ciklus címe: *Arcél*. Kinek az arcéle? Feltéve, de nem meg engedve – félelem –, magáé a költőé (magunk között nevezzük már csak így, aki a versekben megszólal). Ezek a költemények ki is rajzolnak egy arcélet, erős kontúrokkal, tiszta fény- és árnyékviszonyokkal. Ebben a ciklusban található a legtöbb színvonalas vers – mondjam tehát, hogy itt van a költő leginkább témájánál, mert itt van igazán önmagánál? Mindez teória. Helyette annyit állítok csupán, hogy a könyv ebben a részében emelkedik legmagasabb pontjaira: *A futár* balladás ringásakor, *A tetszhalott személyi igazolványképe* groteszkjénél, a *Frontjelentés* lélegzetakasztó szűkszavúságánál. Itt olvasható az egész kötet legnagyobb, valóban nagyobb jelentős verse, a *Szállítólevél* is.

Ha az első ciklus tematikájában, a második, *Kötélék* című inkább szimbolikájában alkot egységet: kő és madár – ezek az egymás mellé sorolt költemények központi képei. Sajnos azonban a homogenizáló, s a versek közt folyvást egymásra is utaló képalkotás túlon túl vegyes színvonalú szövegekben inkarnálódik. A jobb darabok mellett (mint *A futár*-hoz hasonlóan építkező *Fészekhagyó*, az *Ima* – melyet csak kevés választ el attól, hogy megrázó legyen –, vagy a cikluszáró *Misztérium*, ez a költői igazgyöngy) bántó például a *Szárnymozdulat* vagy a *Madárhalál* súlytalansága, a *Vetület* homályos erőlködése.

Az utolsó ciklus kilenc verse célját tekintve tűnik egységesnek: ha jól értem, tiszteletadás és köszönet kíván lenni valamennyi – elődöknek, példaképeknek, társaknak. Átütő erejű darabot itt mindössze egyet találni (*Repetitív emlékezet*), a többi – ilyen vagy olyan okból – mind meghiusulása egy (a tiszteletadás és köszönet aktusán túl talán nem is maradéktalanul tisztázott) költői szándéknak. A szövegkollázsok (*Fuga*, *Piros delfinek*, *Kifosztottan*) gyakorlatát én elméleti meggondolások miatt is szerencsétlennek tartom, amely meggondolásaimon a szóban forgó szövegek egyike sem késztet változtatni. Úgylehet saját olvasási stratégiámban (vagyis, magunk között: bennem) van a hiba: néhány további *Béki*-versnek jobban örültem volna ezek helyett. Nagyobb baj, hogy a ciklus darabjai (az említett kivétellel) holt anyagok maradnak; nem érezni a megidézetteket, a megidézőt s a kettejük közötti kapcsolatot sem. A ciklus címe: *Panoptikum* – találó cím ezekre az élettelen viaszbábú-költeményekre. (S még annyit: itt olvasható az egész gyűjtemény leggyengébb verse, a Kondor Béla emlékére írt *Madárember*. Ennek kötetbe emelése oly mérvű hiba, mely említetlenül nem hagyható.)

Most tehát arról a bizonyos elégedetlenségről. Béki István tehetséges költő, a magyar nyelvet bírja, fantáziája dús, helyenként a manierizmusig. Gyakran lepi meg olvasóját nehezen felejthető sorokkal, mondatokkal – ezek sokszor a költemény elején vagy végén helyezkednek el, vagyis rendkívül erős versfelütésekben és verszárlatokban. Lássunk néhány példát! A kötet így kezdődik, az *Utolsó ivadék* kezdősorával: *Ujjbeggyel érintsd az újszülöt- tet!* – micsoda pompás nyitány ez egy verseskötetben! Figyeljük meg *A tetszhalott személyi igazolványképe* utolsó strófáját:

*Gyújtsátok rám e szilaj bárkát
s ne féltsetek, rögtön jövök,
csak behajózom a világot!*

Hogy ez megragadó, valódi, nagy költészet, ahhoz, úgy hiszem, nem férhet kétség. De idézhetem a *Frontjelenés* zárószakaszát is:

*Feszültség van –
s a földobott érmének
két, festett arca.*

Elégedetlenségemet éppen az okozza, hogy ezek a kiváló helyek fuldokolnak az őket körülvevő (zárlat és felütés esetén: megelőző vagy követő) kevésbé kiváló, általában csupán közepszerű, néhányszor azonban kimondottan gyöngé helyek tengerében. Béki szövegeihez mindenképp türelem kell (pedig a versek nem hosszúak): rálelni a költészet felfénylő pillanataira, kivárni őket, ha a mű végén, emlékezni rájuk, ha az elején jelennek meg. Amiből annyi következik, hogy Béki egyrészt nem elég jó versépítő–szerkesztő, másrészt nem eléggé szigorú a szavak megrostálásakor. Az első állítást máris bizonytalannak érzem, ha például *A futár*-ra gondolok – csakhogy engedtessek meg, hogy egy teljes vers bemutatásával támasszam alá, amit írtam. A vers címe: *Útszéli ünnep*.

*Vérre megy itt a játék:
a szelíd arcú vadak
alvó homokban feküsznek.*

*Útszélre költözött az ünnep
s vonyító szelek szövök
szálaikat a falakon át.*

*Fesztelen fegyelmet követel
a szibériai rulett.*

Majdnem minden jó ebben a versben: kiváló a felütés és a zárlat, legalább két emlékezetes szintaktikai összetétel követeli figyelmünket (*a szelíd arcú vadak* és *a fesztelen fegyelmr*, az *alvó homok* kevésbé, pontosabban itt inkább Pilinszky követeli a figyelmet), a középső versszakban pedig egy igazán eltalált, szívesen írom: nagy költői kép (*vonyító szelek szövök szálaikat a falakon át*), finomak az alliterációk is. De az egész vers mégsem jó, mert a kiváló részletek (az ötletes jelzők és izgalmas képek) nincsenek erős, végiggondolt szerkezetbe kényszerítve, elválnak egymástól s a vers széthullik, szép töredékekre esik szét – amit az olvasó legegyszerűbben úgy ellenőrizhet, ha megpróbálja megvizsgálni, mi köze van a három versszaknak egymáshoz.

Ez tehát a szerkesztés hiányának következménye. De Béki, amint írtam, nagyon sokszor túllontúl kíméletes saját szövegével: sorok tömkelegét tudnám

idézni, melyek erőtlenek, fölöslegesek vagy mindenfajta invenció nélkül valók – azt azonban hozzá kell tennem, hogy *pongyolaságon* alig lehet rajta kapni, és ez nagyon jó jel! (Első, *Rabszódia* című kötetéhez képest e tekintetben nagyon sokat fejlődött: ott sokkal bőbeszédűbb volt, s néha még pongyola.) Erre az állításomra nem hozok példát, az olvasó meg fogja találni azokat. Kézenfekvő volna ugyan mindezt a kötet címéül is választott *Írott ikon* textusával illusztrálni, melynek háromsoros eltalált zárlatához mérhetetlenül hosszú s a Költészet napvilágától ki nem derült út vezet – de egy gyászverssel én semmit sem kívánok illusztrálni. Helyette hadd utaljak inkább *A harmincharmadikra* című költemény harmadik versszakára, amit szívesen felejténék. Ez a vers különben emblematicusnak is tekinthető: egyszerre mutatja fel a szerző rosszkedvét, borzongásig hökkentő képeit, a hirtelen megcsillanó kiváló részleteket, de a túlírtságot is. Vagyis olyan, mint maga a kötet: erős részletek alkotta erőtlen egész. Elégedetlenségem a tehetséges költőnek szól, aki saját tehetsége alatt teljesített. Amiből következik, hogy következő könyvét máris izgatottan várom.

Egyébként a kötet *egészéről* még nem írtam. Béki multimediális művészként jelenik meg: a könyvet „saját testnyomataival illusztrálta”, melyek nagyon érdekesek. Elismerés adassék a szerzőnek és a tervezőnek: ez a kötet *szép*.

(Béki István, *Írott ikon*, Miskolc, MissionArt Galéria, 2001. 72 oldal, 900 Ft.)

Marczinka Csaba

EGY MEDVELÉPTŰ KÖLTŐ

Tavaly decemberben jelent meg – a már több folyóiratban is több-kevesebb rendszerességgel publikáló – Tolvaj Zoltán első verseskötete.

A portugál nyelvű költészet értő fordítójaként is mind ismertebbé váló fiatal poéta első önálló kötete meglepően érett formakultúrájú költőt sejtet. De a formai megmunkáltság és igényesség mellett is, általában játékos-ironikus hangú, helyenként önironikus-szatírikus hangvételő, minden műklasszikus „komolykodástól” mentes, üde hangú versek gyűjteménye a kötet. A gondolatiságot Tolvaj – mint valami értékes kincset – elrejtí a játékos-ironikus

hangulatú – sok szóviccet, argófordulatot és groteszk szójátékot is felhasználó – versek mélyére, a játékok és a – gyakran ironikus és önironikus – szerepkulisszák mögé. Már a kötet címe is (*A medve lépései*) erre a sajátos kettősségre, a klasszikus komolyság és ennek fiatalos parodizálása kettősségére utal. E komolyság-irónia keveredést s ellenpontoszó stílusjátékot tükrözik a könyv ciklusainak címei is: „Hölderlin a toronyból”, „Gyónás a hallban”, „Szapphókórus nématáncra”, „Az űr az én pásztorom”. A négy ciklus folyamán fokozatosan, több átmeneten keresztül mozdul el a költői hang az első ciklus (*Hölderlin a toronyból*) „romantikus iróniája”, keserűen ironikus, nosztalgikusan értékkereső hangvétele felől a negyedik ciklus (*Az űr az én pásztorom*) groteszkül játékos, szatirikus-önironikus szerepverseiig. A bensőséges, nosztalgikusan ironikus verseket (*Alkonyidő, A karthauzi feltekint, Bálnaének*) kontrapunktikusan követik a szatirikusabb, groteszkül ironikus, kesernyésebb vagy morbidan játékos költemények (*Gyónás a hallban, Lesbia, A lakoma, Ursus Arctos*). Van olyan vers, ahol a lírai én köznapi és háborús filmes meditációit egy anyafigura (talán költő vagy lírai én barátnőjének anyja?) monológja egészíti ki kontrapunktikusan közbeékelve (Siva dzsiggel), a meditatív irónia és a szatirikus indulat ötvözeteként. A hangnemek keveredése és a stílusjáték azonban nem csupán erre a versre jellemző. A stílusjátékok persze válhatnak manírrá, illetve panelessé, ha nem irányítja őket – eszközként – egyfajta költői tudatosság. Tolvaj Zoltán lírája általában sikerrel egyensúlyoz a túlzott „megcsináltság” Szküllája és a paneles „ifjonti egyszerűség” Kharübdiszé között, megőrizve a kötet szerkezeti-stilisztikai egyensúlyát.

Biztosan, olykor meg-megállva és kutakodva lépdél útján, akár egy fiatal, de egyest-mást már tapasztalt medve. Ahogy a *Medvetávlatok* című vers hexameteireiben önironikusan írja: „Tollhagyománnyal terjed a kór, amikor kifeszítem / lapjaimat, mondván csak szépeket írhat az ember, / túlontúl nyers kinn a valóság, itt a megoldás, / mégsem változik át békánk most szűz hajadonná...”

Az önironikus-stilizált „Medve-Én” motívum mellett, fontos vonulatai a kötetnek a költőelődök (Hölderlin, Tandori Dezső, Füst Milán, Rákos Sándor) alakjának, illetve emlékének felidézése, valamint a stílusimitáción vagy versformán keresztül történő megidézés (Balassi-strófa és Sapphói-strófa, valamint homéroszi hexameter). Az egyik költemény ebből a szempontból „duplacsavar”: a weöresi játékosággal és Weöres Sándor alakján átszűrődve idézi fel a „barguzini száműzött” Petőfi alakját.

A két költő alakja helyenként „összecsúszik” a „Petőfi Sándor: Weöres Sándor” c. versben: „Így került kezembe hát, öcsém, a Sándor. / Törpe

testű szélruhájú, ősi vándor, / kákabélű, cérnahangú, úgy, mint én magam,
/ és sosem jutott reá seregnyi szép madam, ...”

A költőelődök és költői példaképek mellett bibliai alakok (Káin) és görög héroszok s istenek (Odüsszeusz lázáalma, Hadész beadja lemondását, Zeusz megnyilatkozik) is feltűnnek Tolvaj költői kozmoszában. Külön csoportot alkotnak az önironikus-szatirikus helyzetdalok (*Közlekedő legény, Kentaúr feladja a futamot*, valamint a *Tűzrevetett klapanciák*-sorozat), melyek játékos öniróniájukkal és groteszk-szatirikus képeikkel ellensúlyozzák a Hölderlin-versek és a „medvés” költemények veretesebb, nosztalgikusan ironikus és „romantikus” hangját. A hangnemek és stílusok keveredése, sőt néha virtuóz játéka jellemzi a verseket, mely – néhány modorosabb szóvicc és „túlcsavart” szójáték ellenére – mégis összességében harmonikus és kiegyensúlyozott egységet hoz létre a versciklusokban és az egész kötet szerkezetében. A Balassi-strófákban gyakran posztmodern stíluselemek tűnnek fel például és a sapphikus versekben is Berzsenyi, Catullus, sőt néhol Heine hatása sokszor erősebb, mint magáé Sapphóé.

Hölderlin különösen fontos szerepet kap a költői példaképek közül: szinte – bizonyos értelemben – a „medveköltő én” eszményévé, „felettes énjévé” válik: „Gondolkodsz: haragos szíved a lúg, a sav. / Savról-savra kutatsz kósza, sivár nyomot, / éppen hogy kiderül, mit fifikáz a jel, / irtó folt fedí újra azt.” (*Hölderlin a toronyból*). A hölderlini „romantikus antikvitásidea” persze, ironikus-nosztalgikus és önironikus fénytörésben jelenik meg, a mai korrall szembeállítva.

Hörderlin alakja és életműve – minden ironikus-posztmodern idézőjel és értelmezési csavar ellenére – egyértelműen az egyik legfontosabb vonatkoztatási pont Tolvaj költészetében. Hatásának intenzitása még a fiatal költő által bensőségesen szeretett hazai mestereket (Füst Milánét és Weöres Sándorét) is messze felülmúlja. Személyes beszélgetéseink egyikén is említette Hölderlin költészetének – szinte kihívást jelentő – hatását saját költői fejlődésére. Tolvaj Zoltán számára a sikeres bemutatkozás után, ennek a kihívásnak megfelelni nagy és kikerülhetetlen – bár nem épp kockázatmentes – költői feladat. Eddigi eredményei jogossá teszik a reményt, hogy e vállalásával sem vall szégyent.

(Tolvaj Zoltán: *A medve lépésű*, Bp. Parnasszus, 2001.)

„Valóban csak merész s alakító szellem
kell egy új világot kitárni előttünk.”

(Madách Imre)

PÁLYÁZATI FELHÍVÁS

Nógrád Megye Önkormányzata, valamint a *Palócföld* irodalmi, művészeti, közéleti folyóirat szerkesztősége a 2002. évre meghirdeti a

MADÁCH-PÁLYÁZATOT.

A pályázaton olyan, eddig nem publikált, máshol egyidőben be nem nyújtott esszével, tanulmánnyal, riporttal, szociográfiával, interjúval lehet nevezni, amelyek elemzik, bemutatják, föltárják a magyar szellemi és kulturális élet irodalmi értékeit, történeti jelenségeit és jelenkori eredményeit, illetőleg amelyek Madách Imre korára, életére, életművére, annak utóéletére vonatkozó új gondolatanyagot, adalékot tartalmaznak.

Maximális terjedelem: 15 flekk (1 flekk 1350 karakter)

A pályamunkákat 3 példányban 2002. november 15-ig lehet benyújtani a Palócföld Szerkesztőségének címére (3100 Salgótarján, Kassai sor 2.)

A pályázatot a *Palócföld* folyóirat szerkesztősége által felkért zsűri bírálja.

A pályázat díjai:

I.	120 000 Ft
II.	100 000 Ft
III.	80 000 Ft

Eredményhirdetésre 2003 januárjában, a Madách-ünnepség keretében kerül sor.

A díjazott művek közlésének jogát a *Palócföld* folyóirat fenntartja.

Nógrád Megye Önkormányzata

Palócföld Szerkesztősége

„Egy nemzet intelligenciája csak akkora nagy,
amekkora annak irodalma mutatja.”

(Mikszáth Kálmán)

PÁLYÁZATI FELHÍVÁS

Nógrád Megye Önkormányzata, valamint a *Palócföld* irodalmi, művészeti, közéleti folyóirat szerkesztősége a 2002. évre meghirdeti a

MIKSZÁTH-PÁLYÁZATOT.

A pályázaton eddig nem publikált, máshol egyidőben be nem nyújtott szépirodalmi művekkel lehet nevezni.

Maximális terjedelem: 15 flekk (1 flekk 1350 karakter)

A pályamunkákat 3 példányban 2002. november 15-ig lehet benyújtani a Palócföld Szerkesztőségének címére (3100 Salgótarján, Kassai sor 2.)

A pályázatot a *Palócföld* folyóirat szerkesztősége által felkért zsűri bírálja.

A pályázat díjai:

I.	120 000 Ft
II.	100 000 Ft
III.	80 000 Ft

Eredményhirdetésre 2003 januárjában, a Madách-ünnepség keretében kerül sor.

A díjazott művek közlésének jogát a *Palócföld* folyóirat fenntartja.

Nógrád Megye Önkormányzata

Palócföld Szerkesztősége

TARNA-PARTI NAGYBÁNYA

Erre a kifejezésre a Nógrád Megyei Hírlap újságírója ragadtatta magát néhány órás látogatása után írt cikkében. A Ceredi Nemzetközi Művésztelep már csak koránál fogva sem érhet Nagybánya nyomába, de létrehozói szívesen vállalnak szellemi közösséget a nagy előddel. Ahogy a nagybányai művészeket évtizedekre magához kötötte a környezet varázslatos szépsége, a ceredi táj is minduntalan lenyűgözi a résztvevőket.

1996 augusztusában Fürjesi Csaba találta meg ezt a helyszínt, amely a leginkább alkalmas volt elképzelése megvalósítására. Választásában származási helye is szerepet játszott, de még inkább az, hogy a mátraalmási művésztelep széthullott, ezzel betöltendő űrt hagyott maga után.

Az elhivatott elképzelés ellenére az első két év az útkeresés jegyében telt. Ki kellett „találni” azt a sajátos arculatot, ami a rendszerváltozás után egyre szaporodó nemzetközi művésztelepektől megkülönbözteti a ceredit. Alapvető célként fogalmaztuk meg a más kultúrák megismerését, legyen az határon túli vagy hazai kisebbségi kultúra. A közös munka, az együtt gondolkodás minden évben gazdagabbá tette az alkotókat és hitünk szerint a szép emlékek mellett szakmai többlettel mentek haza.

Az elmúlt hét évben Szlovákiából, Romániából, Lengyelországból, Jugoszláviából, Ausztriából, Németországból, Olaszországból, Angliából, Finnországból, Svédországból és Ausztráliából csatlakoztak a magyar meghívottakhoz alkotók, közülük néhányan többször is.

A Ceredi Nemzetközi Művésztelep az általunk ismert nem kevés hasonló kezdeményezéstől abban különbözik, hogy teljes mértékben civil. Fürjesi Csaba és jómagam kifejezetten erre a célra vásároltuk meg a telephelyet, bővítettük, műtermeket építettünk rá, azokat felszereltük grafikai és festészeti eszközökkel, a fenntartást is saját erőből álljuk.

Természetesen a nyári művésztelepek lebonyolítását szponzorok segítségével oldjuk meg. Tevékenységünk, a régióbeli kulturális szerepünk elismerésének tartjuk Salgótarján város idei nagyvonalú támogatását, mellyel lehetővé tette, hogy a testvérvárosaiól meghívott művészek gond nélkül alkothassanak. Tárgyalunk a város vezetőivel arról, mi mindent tehetne még a művésztelep az egyre bővülő környezetéért. Az évről évre gyarapodó gyűjtemény – a telepen dolgozó alkotók adományai – kiállítása igazi kulturális csemege lehet majd a tizedik esztendő után. Addig is, hagyományainkhoz híven minden tábor után bemutatjuk az aktuális anyagot.

Idén augusztusban különleges meglepetés készült a művésztelepen. Minden művész egy-egy eredeti alkotását tartalmazza az a hagyományos kézi munkával készített bőrkötéses album, melyet Fürjesi Csaba művészeti vezető állított össze. Az egyedisége miatt különösen értékes művet Salgótarján városának ajándékozunk, mintegy megpecsételve jövőbeni együttműködésünket a térség kulturális életének gazdagítása érdekében.

Kun Cecília
művészeti menedzser

Bogna Otto-Wegrzyn alkotása (Lengyelország)
computer grafika, 2002.

